

วารสารธรรมเพื่อชีวิต Journal of Dhamma for Life

(Peer-reviewed & Open Access Journal)

ปีที่ 28 ฉบับที่ 3 (กรกฎาคม-กันยายน 2565)
VOLUME 28 NO. 3 (JULY-SEPTEMBER 2022)

มูลนิธิพุทธศาสนศึกษา
วัดบูรณศิริมตยาราม

ธรรมะเปลี่ยนชีวิต

ทำความดี
ละเว้นความชั่ว
ทำจิตใจให้บริสุทธิ์

สารจากบรรณาธิการ

วารสารฉบับนี้ เป็นปีที่ 28 ฉบับที่ 3 ของการดำเนินงานวารสารธรรมเพื่อชีวิต ซึ่งวารสารได้ดำเนินการรับใช้สังคมด้วยการเผยแผ่คำสอนทางพระพุทธศาสนา และส่งเสริมองค์ความรู้ด้านการวิจัย และวิชาการ เพื่อเป็นแหล่งเผยแพร่ส่งเสริมและสนับสนุนให้คณาจารย์ นักวิจัย นักวิชาการ และนิสิตนักศึกษาตลอดจนบุคคลภายนอกที่สนใจ ได้มีโอกาสนำผลงานวิชาการและงานวิจัยในสาขามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์อีกทั้งแขนงวิชาที่เกี่ยวข้องได้แก่ พระพุทธศาสนา ปรัชญา ศิลปะ ศาสนา ภาษา วัฒนธรรม รัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ นิติศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ การจัดการบริหารธุรกิจ พัฒนาสังคมและการศึกษา และสหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ และ เพื่อเป็นสื่อกลางแลกเปลี่ยนเรียนรู้งานด้านวิชาการ ประสบการณ์และเป็นแหล่งอ้างอิงในการเผยแพร่บทความของนักวิจัย นักวิชาการ นิสิต นักศึกษาและบุคคลทั่วไปที่สนใจ

ขอขอบคุณสมาชิกทุกท่านที่ให้การสนับสนุนการดำเนินงานของวารสารธรรมเพื่อชีวิต เป็นอย่างดีทั้งผู้แต่งที่ส่งบทความงานวิจัยและงานวิชาการเข้ามาเพื่อเผยแพร่ ผู้ทรงคุณวุฒิที่กรุณาสละเวลาในการประเมินบทความงานวิจัยและงานวิชาการ เพื่อให้เกิดการปรับปรุงคุณภาพของงานให้ดียิ่งขึ้น ทั้งหมดนี้มีส่วนเป็นอย่างมากในการพัฒนาผลงานวิชาการและช่วยให้ผลงานได้รับการเผยแพร่อย่างมีคุณภาพทางวิชาการ ต่อไป

พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร.

บรรณาธิการบริหาร

วัตถุประสงค์ของวารสาร (Aims of the Journal)

วารสารธรรมเพื่อชีวิตเป็นวารสารวิชาการมีวัตถุประสงค์ ดังนี้ 1) เพื่อเผยแพร่สาระธรรมของมูลนิธิพุทธศาสนศึกษา 2) เพื่อพัฒนาวารสารให้มีคุณภาพทางด้านวิชาการและเป็นไปตามเกณฑ์มาตรฐานของศูนย์ดัชนีการอ้างอิงวารสารไทย (TCI) 3) เพื่อเป็นวารสารที่ได้มาตรฐานสำหรับตีพิมพ์ผลงานของสมาชิกมูลนิธิและบุคคลทั่วไป

ขอบเขตเนื้อหาการตีพิมพ์ (Scope of the Journal)

ขอบเขตเนื้อหาที่วารสารเปิดรับ ได้แก่ 1) ด้านพระพุทธศาสนา 2) ด้านปรัชญา ภาษา ศิลปวัฒนธรรม 3) ด้านรัฐศาสตร์ รัฐประศาสนศาสตร์ นิติศาสตร์ 4) ด้านเศรษฐศาสตร์ บริหารธุรกิจ 5) ด้านศึกษาศาสตร์ ครุศาสตร์ รวมถึงสหวิทยาการด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์

รูปแบบการการตีพิมพ์ (Process of Publication)

กองบรรณาธิการให้ความสำคัญต่อกระบวนการจัดทำวารสาร ตั้งแต่การคัดเลือกบทความ การประเมินคุณภาพจากผู้ทรงคุณวุฒิ โดยอย่างน้อยบทความละ 3 ท่าน ในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เป็นไปตามมาตรฐานทางวิชาการ โดยเป็นการประเมินในรูปแบบการปกปิดชื่อผู้ประเมินและผู้เขียน (Double-blind Peer Review) และบทความต้นฉบับต้องไม่เคยตีพิมพ์หรืออยู่ระหว่างการพิจารณาจากกองบรรณาธิการหรือผู้ทรงคุณวุฒิเพื่อตีพิมพ์ในวารสารอื่น

ภาษาที่รับตีพิมพ์ (Languages)

ภาษาไทย และภาษาอังกฤษ

การกำหนดตีพิมพ์ (Publication Frequency)

กำหนดเผยแพร่ปีละ 4 ฉบับ (ราย 3 เดือน)

ฉบับที่ 1 มกราคม-มีนาคม

ฉบับที่ 2 เมษายน-มิถุนายน

ฉบับที่ 3 กรกฎาคม-กันยายน

ฉบับที่ 4 ตุลาคม-ธันวาคม

กองบรรณาธิการ

บรรณาธิการ

พระสุทธิสารเมธี, ผศ.ดร. มุลนิธิพุทธศาสนศึกษา วัดบวรณศิริมัตยาราม

กองบรรณาธิการ

พระมหาจักรพล อาจารย์สุโก, ดร.	คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระมหาสุทธิชัย มนต์ชัย, ดร.	มุลนิธิพุทธศาสนศึกษา วัดบวรณศิริมัตยาราม
พระมหาวีรชัย วีระชัย	มุลนิธิพุทธศาสนศึกษา วัดบวรณศิริมัตยาราม
ผศ. ดร.สมบุรณ์ วัฒนะ	วิทยาลัยศาสนศึกษา มหาวิทยาลัยมหิดล
ผศ. ดร.สุณี เวชประสิทธิ์	คณะพยาบาลศาสตร์และการุณย์ มหาวิทยาลัยนวมินทราธิราช
ผศ. ดร.ฉัตรวิญญู องค์กรสิงห์	วิทยาลัยนวัตกรรมสังคม มหาวิทยาลัยรังสิต
ผศ.จรงค์ ศุภกิจเจริญ	มุลนิธิพุทธศาสนศึกษา วัดบวรณศิริมัตยาราม
อ. ดร.เพ็ญศรี บางบอน	คณะบริหารธุรกิจ มหาวิทยาลัยชินวัตร
อ. ดร.ประภาส แก้วเกตุพงษ์	คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น
อ. ดร.สุรัชย์ พุดชู	คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
อ.สุประภา ศรีทอง	มุลนิธิพุทธศาสนศึกษา วัดบวรณศิริมัตยาราม

ฝ่ายประสานงานและจัดการ

พระมหาจักรพล อาจารย์สุโก, ดร. คณะศาสนาและปรัชญา
มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

ฝ่ายกฎหมาย

นายเกริกชัย สัมเขียวหวาน มุลนิธิพุทธศาสนศึกษา วัดบวรณศิริมัตยาราม

ฝ่ายออกแบบปกและจัดรูปเล่ม

พระมหาจักรพล อาจารย์สุโก, ดร.	คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย
พระมหาวีรชัย วีระชัย	มุลนิธิพุทธศาสนศึกษา วัดบวรณศิริมัตยาราม
อ. ดร.สุรัชย์ พุดชู	คณะศาสนาและปรัชญา มหาวิทยาลัยมหามกุฏ ราชวิทยาลัย

สารบัญ (Content)

สารจากบรรณาธิการ	a
สารบัญ	d

บทความวิจัย

1.	■ Influence and Impact of Indian Buddhism on Vietnamese Buddhist History During the 1st to 14th century A.D. Ven. Le Chi Luc	1-19
----	---	------

บทความวิชาการ

2.	■ คำพูดในการสร้างสันติสุขในสังคมปัจจุบัน พระมหา วัฒนา สิริธโร (มิ่งขวัญ) ■ Speech to Make of Peace in Nowadays Society Phramaha Watthana Siritharo Mingkwan	20-29
3.	■ โลกตามทรรศนะของพุทธปรัชญา พระศรีรัชมมงคลบัญญัติ และ สุขวุฒิ อินทรประดิษฐ์ ■ The World Perspective Towards the Buddhist Philosophy Phrasirachamongkolbhandit and Sukwut Indharphradith	30-48
4.	■ มนุษย์ตามทรรศนะในพุทธปรัชญา พระมหาสมชาย กตเตโช, จิตศรีณย์พร ปัญญาวัฒนคุณ, และ วนิชญา ชัยยา ■ The Human Being Perspective in the Buddhist Philosophy Phramahasomchai Katatecho, Jitsarinpron Panjawattanakun, and Wanitchaya Chaiya	49-62
5.	■ ความจริงตามทรรศนะในพุทธปรัชญา พระครูปลัดสัมพิพัฒน์ญาณจารย์, วิลาสินี วัฒนมงคล, และ กัญญาภักดิ์ แม็กกี้	63-77

- Truth Perspective in the Buddhist Philosophy
Phrakrupaladsampipatthanadhammajan, Wilasinee
Watthanmongkol, and Kanyapak Magee

Influence and Impact of Indian Buddhism on Vietnamese Buddhist History During the 1st to 14th century A.D.

Le Chi Luc*

Acharaya Nagarjuna University, A.P., India

Received: 04/05/2022

Revised: 15/06/2022

Accepted: 05/09/2022

Corresponding Author Email: thichnguyenthe@gmail.com*

Cite: Luc, L. C., (2022). Influence and Impact of Indian Buddhism on Vietnamese Buddhist History During the 1st to 14th Century A.D. *Journal of Dhamma for Life*, 28(4), 1-19.

Abstract

The study is “Influence and Impact of Indian Buddhism on Vietnamese Buddhist History During the 1st to 14th century A.D.”. It comes to the last state. The research objectives devices into three main themes as follows (1) to study the history links between Indian Buddhism and Vietnamese Buddhist, (2) to study Art and structural of Indian Buddhism towards Vietnamese Buddhist, (3) to analysis the influences and impacts of Indian Buddhism on the Vietnamese Buddhist historical.

Indian monks brought Buddhism, scriptures, Buddha statues and other forms of Indian worshiped to Vietnam through international trade, because of that is indigenous people deeply influenced by foreign culture especially in terms of arts. Some of the Buddha statues have been found to be influenced by Indian schools of arts or originated from India school of arts, such as Amaravati, Gandhara, and Dvaravati. By archaeologist's findings, we can unveil the curtain of history to see that Buddhist thought and practice has grown very strongly and originated directly from India.

The study finds the influences and impacts of Indian Buddhism on Vietnamese Buddhist society based on historical as (1) Influences and impacts on Buddhist literary and scripture, (2) Influences and impacts on Nation Buddhist tradition and culture, (3)

Influences and impacts on Education (4) Influences and impacts on Policy and National security, (5) Influences and impacts on Art and Architecture, (6) Influences and impacts on folk life and idea, and (7) Influences and impacts on developing mind and behavior. There are leads to discuss and present truth feature of Vietnamese Buddhist in the ancient time on 1st – 14th centuries A.D.

Keywords: Influences; Impacts; Indian Buddhism; Vietnamese Buddhist; History

1. Introduction

Vietnam is a Buddhist country with very large Buddhists followers from early time. Buddhism has been developed in this area long time ago. So, Buddhism has accompanied the development of Vietnamese histories. Throughout Vietnam's histories, Buddhism has become one of the main religions of the nation, although gain an importance foothold in the Vietnamese beliefs and notion. That is a historical fact accorde to the International Religious Freedom Report 2006 of Bureau of Democracy, Human Rights, and Labor seem Vietnam is a Buddhist country large among of Buddhists under the Communist authority hidden numbers of 44 million Buddhists of population (State, 2019). The influence of Mahayana spread over majority of Vietnamese by Chinese in previous time (Vietnam Tourism - Over 70 percent of the population of Vietnam are either Buddhist or strongly influenced by Buddhist practices. Archived 9 October 2013 at the Wayback Machine., mtholyoke.edu Buddhist Crisis 1963 - in a population that is 70 to 80 percent Buddhist).

But in the historical was flowed of development and spreading of Buddhism in Vietnamese Buddhism as the treasury of historical data of Buddhist on the world is extremely scarce and very general. It is also due to the specific geographic location and the information expansion of Vietnam's territory, some information problems have not yet been documented in detail, linking to a panoramic picture, an overview. According to India-News during the visit and work of The Prime Minister, Shri Narendra Modi on 3 September 2016, he visited the Quan Su Pagoda in Hanoi, Vietnam gave the massage as;

“Major relationship between India and Vietnam specific on Buddhism beyond the path of peace which prosperity and happiness of Buddha teaching, The prime Minister required the Buddhism transferring from India to Vietnam previous in maritime.” (Financialexpress, 2019)

So that, with the message of peace, the Buddha's teaching spread at this area over 2000 years ago. How Buddhism was introduction and how it was developing at the whole this country? It's the whole of Vietnam area, not only the Norther region of Vietnam (Dai Viet ancient). That is the main reason that motivates me to implement this topic to provide the most basic facts to international academics have a more general view of Buddhism in Vietnam.

From thousand centuries, the teachings of Buddha were beyond India's area and flourished in other regions, especially Southeast Asia region, including Vietnam. The Great Wisdom of Buddha was studied and practiced by various forms depending on the traditions. Although that, still not out of the purpose other than for human and sentient benefit, which undo the pain and suffering, bringing to great light of enlightenment, ending the suffering of *Samrara* (rebirth) and achieve liberation Nibbana.

The reason to the writer chose the period from the 1st – 14th century AD because according to some scholars and Vietnam historical data, Buddhism was spread into Vietnam very early by Indian monks through international trade by sea road. According to the Golden age of Vietnamese Buddhism culminated in the Ly - Tran dynasty (11th to 14th centuries) and after that was the period of Vietnamese Buddhist fell into saturation by the development of Confucianism in Vietnam.

2. Research Aim

The aim of research is obvious the influence and impact of Indian Buddhism on Vietnamese Buddhist History especially during the 1st to 14th century A.D. The contexts based on historical of Indian Buddhism towards Vietnamese Buddhist historical is aim

encouraged Buddhism in Vietnam to conservative and restorative. The study involves on historical fields of India and Vietnam Buddhist, art, structural, culture, and also society in the native of India and Vietnam. The research is scope to study outward limitation of period as 1st to 14th century AD.

3. Research Questions

The study has to look perspective influence and impact of Indian Buddhist especially cultures, arts, architectures, and also Buddhist texts on the evolution of Buddhist history. In Vietnam is verifying situation and traces of Buddhist culture that the states of research question following as;

1.3.1 What is the history links between Indian Buddhism and Vietnamese Buddhism?

1.3.2 What is Arts and structural of Indian Buddhism towards Vietnamese Buddhist?

1.3.3 What are the influences and impacts of Indian Buddhist on the Vietnamese Buddhist historical?

4. Research Objectives

The research objective likes a direction of study and its key to open and solve the research question so it will point to the study and areas of information data of the study. The research objective will do on three aspects of following as;

1.4.1 To study the history links between Indian Buddhism and Vietnamese Buddhist.

1.4.2 To study Arts and structural of Indian Buddhism towards Vietnamese Buddhist.

1.4.3 To analyze the influences and impacts of Indian Buddhism on Vietnamese Buddhist historical.

5. Research Methodology

The research topic: “The Influence and Impact of Indian Buddhism in Vietnamese Buddhist History during the 1st to 14th Century A.D.”, the study will take the primary reference from the Buddhism history sources including Mahavamsa, the works of Chinese pilgrims’ such as Isting, India and Vietnam’s historical sources. The secondary sources references are from some modern research works such as history, culture, sculpture and archaeological studies books. The researcher will study under features of the objectives may turn back towards an interrogation of history obvious the history and clarify the specific manifestations of Indian Buddhist culture in Vietnam. According to the processing of classify data informations are three types sources supposes to primary, secondary and tertiary documents. Primary sources there I select those who actually witnessed events. While the source have to seek in Buddhist context, and for this reason I may employ secondary sources. These are not personally witnessed so as sources of information from the report or transmitted from primary data or synthesize and create from primary data, the information or evidence is reported in or witnessed the incident. The author may report or convey what the event participants have said, write, convey in various ways or may be broadcast in many ways. Tertiary sources are indicating the source of primary and secondary information will provide information in the bibliography of information such as books, bibliography and index of journals etc. Libraries are places for such collections of tertiary sources. Internet search engines can also be added such as public and private documents, solicited and unsolicited documents and also some documents will be useful to study.

In this research work on the qualitative research method; documentary research will be used to find out imitated periods of Indian Buddhism in Vietnamese Buddhist history period in the 1st century to the 14th AD, which consists the characteristics of the Buddha teaching, the method of practice, architecture, sculpture and Buddhist art, India Buddhist literature and India Buddhist culture in Vietnam Buddhist history.

6. Research Assumptions

The assumption is done on the results of study on fields of contents researched that approaching base on the research questions and research objectives that assume as;

1.6.1 Obviously on the history links between Indian Buddhism and Vietnamese Buddhist.

1.6.2 Comprehensions have awaked on fields of Arts and structural of Indian Buddhism towards Vietnamese Buddhist.

1.6.3 Get well consequence is presented of analyze the influence and impact of Indian Buddhism on Vietnamese Buddhist Historical.

7. Literature Review

As mentioned above, the English material on Buddhism in Vietnam is very rare and if so, it is very brief. It is narrowed to seek a complete and detailed treatise on the evolution of Buddhism on the S-shaped strip of land. What is more, the briefs are presented in a very general way. The literatures review for several sources support the study such as;

A History of Indian Buddhism from Sakyamuni to Early Mahayana, by Hirakawa (2007) Akira Translated and Edited by Paul Groner, the book is a basic of Buddhism across Asian that would serve as a useful guide to the basic issues in Buddhist doctrine, history and bibliography. The book is utilities as two ways from Hirakawa's original intention. First, it is provides several dimension of arguments on areas of Indian Buddhism is discussed in some detail. Second, it is mostly obvious context of Buddhism from Hirakawa designed for be a handbook for his audience that the style of writing was purpose convenience for scholars.

The book is including the period from the Buddha to Early Mahayana just before Nagarjuna and includes the periods on which Hirakawa did most of his own earlier research, especially in the book demonstrated mastery of Indian Buddhist institutional history.

Hirakawa included a full bibliography of Japanese secondary works and mentioned a number of works in Western languages in the Japanese version of this book. And additional the number of Western language works in the bibliography of related readings has been substantially augmented.

The Popular Life of Buddha: Containing An Answer to the “Hibbert Lectures” of 1881, (2011) by Arthur Lillie, is a book relevant to Buddha life the following of some results due to sojourn of this one man upon earth, It is also certain that Buddha was the first to proclaim that duty was to be sought in the eternal principles of morality and justice, and not in animal sacrifices and local formalities invented by the fancy of priests. By these Indian, China, Bactria, and Japan, were proselytized and the Buddhist missionaries overran Persia and Egypt. This success was affected by moral means alone, for Buddhism is the one third of humanity is still in its fold.

That such results should have been achieved is one of the greatest marvels of history, and when an inquirer consults some of the best known writers to try and get an explanation of this unusual missionary success, the marvel increases. We see Buddhist holy men exhibiting a self-denial worthy of the early Christians, to gain immortality.

Early Buddhism and Its Origins, (2016) by Vishwanath Prasad Varma, is a book contents the religious, social, economic and political background of early Buddhism will be emphasized but the commanding personality of Buddha will also be taken into full consideration. Early Buddhism was simultaneously a school of religion and a system of philosophy. The book was contents cultivated of emancipation and profound psychological doctrines of Buddhism.

The several details were illustrated the flourishes of great religious which the study in side of philosophy and metaphysical. The study of philosophy and ethics of early Buddhism and historical of ancient Indian religion were explode and explanation realistically. The evolution of Buddhism was movement towards human behaves between periods on 6th – 7th B.C.E. it accorded consideration with root of several civilizations in the ancient times of Egypt, Hittite, and Babylon. It is essential comparition and guide to study the area of early Buddhism history.

History of Science, Philosophy and Culture in Indian Civilization, by G.C. Pande (2013), is a book to consisted several articles and researches review, it is discovered the main aspects of Indian culture and present them in an interrelated way. Since original culture of India had influenced from several continentals on only Asia but expended into Europe was seen as multi-cultural in the modern India. The influences of new cultural was towards in political, economic, educational and also the path of life through religions and sociological as must by the transmitted of Ideological.

8. Result

Thus, Buddhism was introduced into Vietnam in the first century, directly from India, which was the foundation for the formation and development of Vietnamese Buddhism in the following centuries. Vietnamese Buddhism has had the contact with Chinese Buddhism soon after and has received new infiltrations. In the early stages of importation, Vietnamese Buddhism gradually formed a self-contained ideology of Vietnamese culture. That situation has left a mark in the development stages of the history of Buddhism in Vietnam. It is clear that as foundation that makes up the unique feature of Vietnamese Buddhist history.

Buddhism penetrates folk religious life in Giao Chi as naturally as water permeates the earth, with no reaction and obstacles because folk beliefs do not oppose fundamental beliefs of Buddhism as harmonized itself in the lives of the people of Vietnam in the past, not only that, but also the Buddhist companion with the people of Vietnam until now and forever.

It was also the foundation for the penetration of Buddhist sects such as Vinitaruci, Vô Ngon Thong and Thao Duong Ch'an schools. The development of Buddhism in these historical periods, with the spirit of incarnation manifested in varying degrees, it did not stand on the domination of power of authority and interests. Buddhism has approach a spirit of tolerance, generosity, harmony with the people, and also with other doctrinal ideas.

Observe clearly that Buddhism was expanded to Vietnam from India and China with unique and useful principles of integrating with worldly life. Buddhism in Vietnam blends with folk beliefs and cultures and becomes a life-long religion. Under the colonial millennium in northern Vietnam, Buddhism has integrated into the country by mobilizing Buddhist followers and the general public to fight against the invaders for national independence.

The more Buddhism develops and takes roots in society, its attachment to the nation become more profound. In its long history, Buddhism has become the nation's religion for two periods of Ly Dynasty in the 11th -13th centuries A.D. and Tran Dynasty in 13th – 14th centuries A.D. It can be said that Buddhism has contributed considerably to the rich and unique cultural heritage of Vietnam on aspects such as ethics, philosophy, literary, architecture, sculpture, rituals, painting, arts, and culture, with a history over two thousand years, Buddhism had a profound influence on cultural lives of Vietnamese attached to the nation. Buddhism has infiltrated the nation's heart for a long time and the Buddha has come into folk culture where the Bụt (Vietnamese name for the Buddha) always appears in times of sufferings as a kind deity.

In addition to the development of Buddhism in the North of Vietnam today (Giao Chi / Jiaoji), the central and southern regions of Vietnam are known for the existence of the two kingdoms of Funan and Champa. Buddhist thought has prevailed. There have been episodes Buddhism has also been become to the religion of state. By archeological studies, archaeologists have introduced the Dong Duong Buddhist Center, the Buddhist culture of the Oc Eo culture in the South of Vietnam that is directly influenced by Indian culture. Indian monks brought Buddhism, scriptures, Buddha statues and other forms of Indian worship to Vietnam through international trade because of that is an indigenous person deeply influenced by foreign culture especially in terms of art. Some of the Buddha statues and Hindu deities have been found to be influenced by Indian schools of arts or originated from India school of arts, such as Amaravati, Gandhara, and Dvaravati. By archaeologists' findings, we can unveil the curtain of history to see that Buddhist thought and practice has grown very strongly and originated directly from India.

Undergoing many historical events from the time of introduction till today regarding the influence of Indian Buddhist culture on Vietnamese Buddhism remains unchanged. Many symbols such as the God idols, the beasts, and the symbols of Indian Buddhism are still used. The Tantra was recited in Sanskrit and Mudra practice esteem in the Vietnamese Buddhist culture.

With the formation of three Buddhist centers in three regions of the country, these are known as the Luy Lau center in the North, the Dong Duong Center in the Central and the Oc Eo Cultural Center in the South of Vietnam which was influenced directly from the Buddhist country such as Funan. Although Vietnam is possessing a large Buddhist culture and rich along with the geographic advantage. Vietnam is a meeting place of many cultures in which Indian culture was spreader very early. By traces from myths, histories and archaeological evidence, the influence of Indian culture in general and Indian Buddhism in particular is a solid fact. The history of Vietnamese Buddhism and Buddhist scholars has also provided historical evidence to prove that Vietnamese Buddhism directly influenced India and could prevail earlier in China through historical character Khuong Tang Hoi (Kang-Seng-Hui) who was known as the first Patriarch of Vietnam's Chan. Vietnam is a Mahayana Buddhist country, so it is easy to assume that it is a Buddhist country following Chinese Buddhism. But that really is not true. By the evidence and introduction that the writer presented and cited in the thesis has proved that Vietnam Buddhism is completely independent. Buddhism in Vietnam has absorbed the Buddhist thoughts and culture of foreign facture, but still shaped for its unique characteristics, style is clearly.

In short, it must be recognized that Vietnam is a country with a strategic and favorable position in international exchanges; Therefore, Vietnamese Buddhists also have the opportunity to contact and inherit many sources of Buddhist thought and culture of other countries in the region. One of the most tangible influences is India and China, which are known as the great cultural cradles of mankind. Indian Buddhism was propagated in Viet Nam (Giao Chi / Jiaoji, Champa and Fu-nan) very early, there are assumptions that from the 2nd century BC through data on the nine missions of the Great Emperor Ashoka. Within the scope of this essay is a presentation of the traces of cultures and arts, as well

as the influence of Indian Buddhism, on the formation and development of Vietnamese Buddhism. That has passed historical events, traces from myths, archeological findings, historical relics related to Buddhism in general and Indian Buddhism in particular of Vietnam from that brief overview of folk life and culture's the India Buddhist in Vietnam Buddhist history.

Thus, historians again reaffirmed the specific of folk life and culture of Vietnamese Buddhist influence Indian Buddhist culture that has existed within the culture as well as the history of Vietnamese Buddhism. Today its ruins have been recognized as cultural heritage not only Vietnam but towards the world such as Luy Lau, Dong Duong, Oc Eo, ect. The size of the Buddhist centers and sculptural findings of stone, wood and bronze such as: the statue of the Buddha, the Bodhisattva statue, the Dhammapala statue of the Champa and Funan can be compared to the other ancient Buddhist centers as Java, Indonesia (Borobudur, Mendut), Cambodia (Angkor), Thailand (Phra Nakhon Pathom Buddhist Center), Myanmar (Pagan) or Sri Lanka. In addition, the appearance of Indian and South Asian monks has also been recorded the Translation Buddhist Scripture movement from Sanskrit and studies the Buddha's teachings also very prevalent in the early period of Vietnam Buddhist history.

The role of Buddhism reached to peak in the Ly Tran Dynasty and only receded from the second half of the 14th century. The decline of Buddhism later was from the least the 14th century was one thing absolutely legitimate as a religious ideology no longer has the backing of secular powers. Even the spirit of Buddhist harmony is become the nation forever of the most profound history of the nation of Vietnam.

According to the theme of chapter three is The Propagation of Indian Buddhism influence and impact on folk life and cultural of Vietnamese Buddhist in 1st-14th A.D. The study concluding on field of two aspects is (1) Indian Buddhism established in the North Vietnam is view on the influence and impact of the evolution of Indian Buddhism on Vietnamese Buddhist are seeing as the evidence presented Buddhism reached to Vietnam by the Indians thought the tread route of Indian merchants and later found Buddhist monk missionaries found the Buddhism in Giao Chau in the least 1st century gradually risen in

the 2nd– 3rd B.C. the influence such Buddhism's rituals and practices towards on Vietnamese society as meditation practices, chanting, study of Buddhist literatures, translated Buddhist texts and Sutras, the ideal of Chan or Zen school was phosphorus. Several Buddhist literatures translated from the original Sanskrit to Chinese by the important impact in Vietnam seeing a cause of placement Indian Buddhism in Luy Lau Buddhist Centre in North of Vietnam and engaged Buddha's teaching in folk life. Other cause founds the arrive of Indian Buddhist monk missionaries for propagated Buddha's teaching in 1st-5th century and Vietnamese's monks journeyed to study Buddhism in India later distributing Buddhism in Vietnam in 5th century. Several impacts of Buddhist literatures and practices by Buddhist monastery was establishments in the North Vietnam for one reason to spread Buddha's teaching such Dong Duong Buddhist Monastery in the period of Champa Kingdom. Rituals and Mantras have influence in Vietnam on period of 7th-10th century by the Vajrayāna sect form China merged of Vietnamese folk life and local culture also in truth of spirit and natural idealism as well.

(2) The Evolution of Buddhism in South Vietnam are features on social as folk life and culture's influence and impact was adopted Buddhism in period of Funan Empire in 1st-6th century strengthen characteristic of Chinese Buddhist was played role on the Vietnamese especially the Buddhist literary contemplated with *Suvarnabhumi Empire* including present day Cambodia, southern Vietnam, Thailand, Laos, Burma, Malaya, Sumatra and other parts of Indonesia at several kingdom in the continental on the Southern of China sea was concerned to the Indian literatures and convoyed Indian religions, idealism, and cultures . Later in Chenla Dynasty in 6th-11th century was powerful the rulers pertaining to inscriptions seen the relationship closely connected with Indian especially in the South India on Pallava Dynasty and Chaluky Dynasty by the sea route encouraged the trading and business, Buddhist in this time see as peaceful feature but contemporary with Hinduism in Chenla was seen Buddhism performed as well in the politic and economy of state. Buddhist temple was quilted outstanding structural and arts by brick and stone as complex center of spiritual worship the Buddha is universal. In 8th Angkor conquered Chenla later in 12th century Mahayana Buddhism reached to Vietnam

and expend broad but the characteristics Buddhism in the Khmer Empire was seen transition of Hindu god to converted as Mahayana Bodhisattva, probably imperceptible changing predominated as Vaishavite and Shaivite faith traditions bestow to the worship of the Gautama Buddha and the Bodhisattva *Avalokitesvara*. The Mahayana Buddhism was continually prosperous until 13th Theravada for Si Lanka arrived to Vietnam.

Figure 1 The Propagation of Indian Buddhism Influence and Impact on Folk Life and Cultural of Vietnamese Buddhist in 1st – 14th A.D.

9. Discussion

Influences and impacts on Buddhist literary and scripture

Several impacts of Buddhist literatures and practices by Buddhist monastery was establishments in the North Vietnam for one reason to spread Buddha's teaching such Dong Duong Buddhist Monastery in the period of Champa Kingdom (Mabbett, 1986). The influences and impacts on Buddhist literary and scripture find the recite, translation, interpretation by engraved on the stone stela and palm leaf. Sanskrit was found more than Pali evidences usually remains to the Jataka Buddhist collections on instance stones. The initial Translated found in Giao Chau at the beginning of the 3rd century A.D. the sutra *Astasahasrika*, translated by Khuong Tang Hoi, was considered the oldest *Prajna Sutra* (*Astasahasrika*). Lokasema translated "*The Prajna Sutra Damasahasrika*" found in the period of Han dynasty around 3rd century A.D. at the second part of *Prajna Literature*. It results same as the study consist of Jaidava Singh and Nguyen Tai Thu (Nguyen Tai Thu, 2008) concerned the *Astasakasrika Sutra* is the oldest sutra of the *Prajna Literatures*, it was surely coming to Vietnam trough sea route from Southern India not China later translated in to Chinease by Khuong Tang Hoi. Luy Lau City was acted as the Buddhist complex consisting of several monasteries and Buddhist schools (Āchārshubho, P. C., & Saengpare, J. (2022). The Indian Thera monk named Mahajivaka was estrablishment The First Buddhist Monastery in Vietnam in Luoyang City, *Thien Uyen Tap Anh* it become the Buddhist study centre at that time. The results are same study consist with DeVido, Elise A. (2009).

Influences and impacts on Nation Buddhist tradition and culture

Vietnam is possessing a large Buddhist culture and rich along with the geographic advantage. Vietnam is a meeting place of many cultures in which Indian culture was spreader very early. By traces from myths, histories and archaeological evidence, the influence of Indian culture in general and Indian Buddhism in particular is a solid fact. The history of Vietnamese Buddhism and Buddhist scholars has also provided historical evidence to prove that Vietnamese Buddhism directly influenced India and could prevail

earlier in China through historical character Khuong Tang Hoi (Kang-Seng-Hui) who was known as the first Patriarch of Vietnam's Chan. Vietnam is a Mahayana Buddhist country, so it is easy to assume that it is a Buddhist country following Chinese Buddhism. But that really is not true. By the evidence and introduction that the writer presented and cited in the thesis has proved that Vietnam Buddhism is completely independent. Buddhism in Vietnam has absorbed the Buddhist thoughts and culture of foreign facture, but still shaped for its unique characteristics, style is clearly.

Influences and impacts on Education

The main aspects through the Indian monk missionary reached to Vietnam for preaching Buddha's teaching and several movements of doctrinal such translated Buddhist texts and Sutras from origin Sanskrit into Chinese as a local language, interpreted texts and Sutras, writing commentaries and teaching practicing emphasis meditations and inside meditations and also transmigrated the ideology of Buddhist into the folk life and cultures applied in sustainably in dairy life.

Influences and impacts on National Identity

Buddhist features in Vietnam towards the social and political and presser with foreign dominations. In the 1st - 14th A.D following the introduction of Buddhism to Vietnam represented a period of vigorous evolution of a distinctively local Buddhist tradition. During this period Vietnamese Buddhism exerted a great influence and made several key contributions to the distinctive nature of Buddhism as a religious practice. Within several factors of the country, the socio-political and religious changes seem resulted from this upsurge continued to gain strength and contributing to the push for independence and self-determination for the Vietnamese nation and people (Nguyen, et al., 2020).

Influences and impacts on Art and Architecture

In the southern of Vietnam, first raise in 2th century A.D. of Funan Emperor in the southern of Vietnam meanwhile gradually prosperity of Champa Emperor in the center of Vietnam. Both emperor was belonging to the rural had been Indian lineages so that adopted influences and impact of Indian style of arts and architectures. Buddhism existed main core of truth in both emperors, in the late 9th century Cham king *Śrī Bhadravarman*

(Schweyer 2000: 205-218), authorized the foundation of a monastery dedicated to the *Bodhisattva Avalokiteśvara*. The *vihāra* establishes *Pramudita-Lokeśvara*, is a foundation made by king *Bhadravarman*'s counselor.

Influences and impacts on Folk life and Idea

The specific of folk life and culture of Vietnamese Buddhist influence Indian Buddhist culture that has existed within the culture as well as the history of Vietnamese Buddhism. Today its ruins have been recognized as cultural heritage not only Vietnam but towards the world such as Luy Lau, Dong Duong, Oc Eo, ect (Loan, 2020). The size of the Buddhist centers and sculptural findings of stone, wood and bronze such as: the statue of the Buddha, the Bodhisattva statue, the Dhammapala statue of the Champa and Funan can be compared to the other ancient Buddhist centers as Java, Indonesia (Borobudur, Mendut), Cambodia (Angkor), Thailand (Phra Nakhon Pathom Buddhist Center), Myanmar (Pagan) or Sri Lanka. In addition, the appearance of Indian and South Asian monks has also been recorded the Translation Buddhist Scripture movement from Sanskrit and studies the Buddha's teachings also very prevalent in the early period of Vietnam Buddhist history. The study have consist with the results of Liu, Dang; Duong, Nguyen Thuy; Ton, Nguyen Dang; Phong, Nguyen Van; Pakendorf, Brigitte; Hai, Nong Van; Stoneking, Mark (2019-11-28).

Influences and impacts on developing mind and behavior

Vietnamese Buddhism on developing mind and behavior that is influenced by the Trúc Lâm Yên Tử, focuses on the mind, liberation or enlightenment through meditation practice and wisdom, not on forms or rituals or academic studies. It confirms that one may practice the Dharma and attain liberation and enlightenment even when one leads a busy life and as a lay person. Examples: King Trần Nhân Tông and some other Trần kings, Tuệ Trung Thụ (慧中上士) (Duong, T.T., 2018). The particular practice of Vietnamese Buddhist finds aspects from *Thiền* or Chan Buddhism, *Tịnh độ* Pure Land Buddhist practice by recite name of Amittaba Buddha, recite sutras, praying, *dhāraṇī*s looking to gain protection and emptiness practice. The finding same as the study consist with "An

Analytical Study of the Way of the Practice of Truc Lam Zen School in Vietnam” by Bui Thi Thu Thuy (2017).

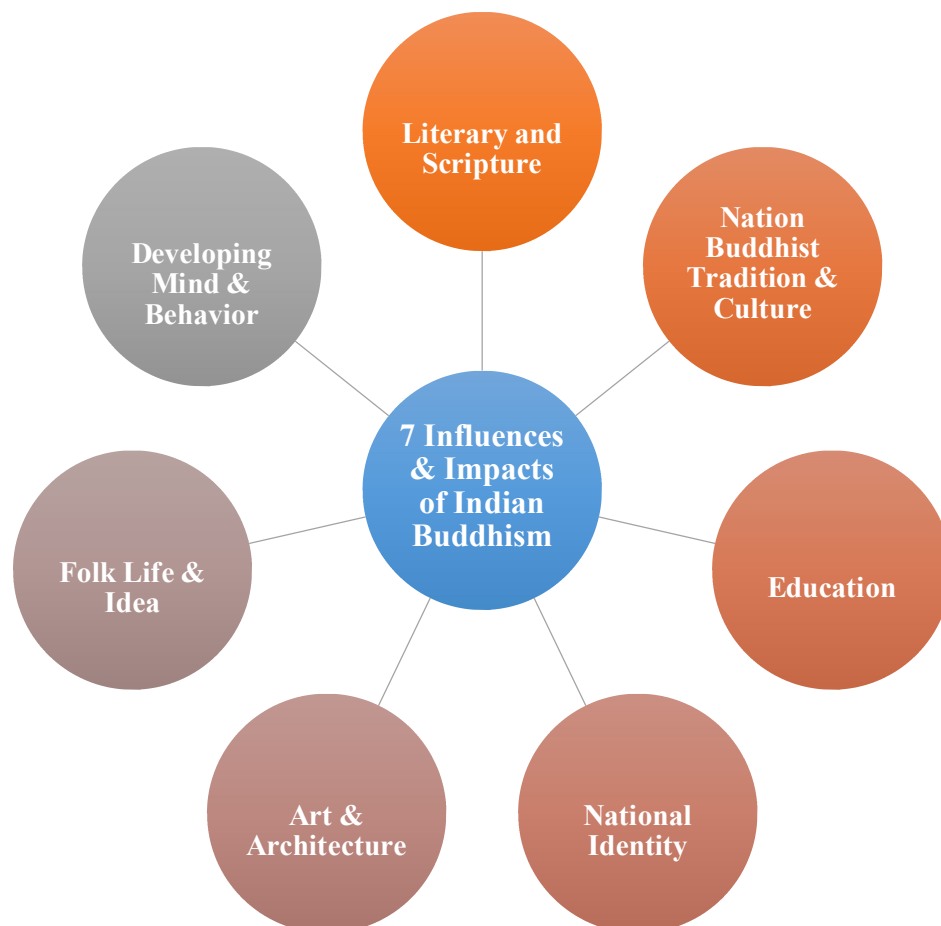

Figure 2: The 7 Influences and Impacts of Indian Buddhism
On Vietnamese Buddhist

10. Conclusion

The study is “Influence and Impact of Indian Buddhism on Vietnamese Buddhist History During the 1st to 14th century A.D.”. It comes to the last state. I will conclusion by the key of research objectives and questions by descriptive processing and presents what research finding. By the way of research objectives devices into three main themes of conclusion as follows,

- (1) The history links between Indian Buddhism and Vietnamese Buddhist
- (2) Art and structural of Indian Buddhism towards Vietnamese Buddhist
- (3) The influences and impacts of Indian Buddhism on the Vietnamese Buddhist historical.

The conclusion and finding are report obviously and truly below features of the data limitation. So that is the results will not just the whole scenario and exciting of Vietnamese Buddhist. Even though I will analysis as well as can do and try to answers the research questions for apparent and endorsement the Vietnamese Buddhist historical presently in the Buddhist education.

11. References

- Āchārshubho, P. C., & Saengpare, J. (2022). Indianization and Buddhism Evolution: Influence In Ancient Southeast Asia and Lanka. *Journal of MCU Peace Studies*, 10(4), 1446-1460.
- Bui Thi Thu Thuy, 2017. *An Analytical Study of the Way of the Practice of Truc Lam Zen School in Vietnam*. Master of Arts Buddhist Studies, Graduate School Mahachulalongkomrajavidyalaya University. Thailand.
- DeVido, Elise A. (2009). The Influence of Chinese Master Taixu on Buddhism in Vietnam. *Journal of Global Buddhism*, 10, 413–458.
- Đương, T. T. (2018). A mandala of literacy practices in premodern Vietnam: a study of Buddhist temples. *Journal of Vietnamese Studies*, 13(3), 88-126.
- Financialexpress. (2019). Retrieved: 15/01/2019. <http://www.financialexpress.com/india-news/pm-narendra-modi-invites-quan-su-pagoda-monks-nuns-to-visit-land-of-buddha-india/366296/>
- Loan, B. M. D. (2020). Buddhism in Vietnam in the Beginning of Centuries. *The Maha Bodhi*, 58-63.

- Liu, D., Duong, N. T., Ton, N. D., Van Phong, N., Pakendorf, B., Van Hai, N., & Stoneking, M. (2020). Extensive ethnolinguistic diversity in Vietnam reflects multiple sources of genetic diversity. *Molecular biology and evolution*, 37(9), 2503-2519.
- Mabbett, I. (1986). *Buddhism in Champa*. Southeast Asia in the 9th to 14th Centuries, 289-313.
- Nguyen, Q. H., Michal, V., Julia, K., Elena, R., & Tatyana, C. (2020). Religion, culture and Vietnam seen from a cultural-religious point of view. *European Journal of Science and Theology*, 4, 137-49.
- Nguyen Tai Thu, ed. 2008. *The History of Buddhism in Vietnam*. Institute of Philosophy, Vietnamese Academy of Social Sciences the Council for Research in Values and Philosophy. Washington, USA : 55-57
- State. (2019). Retrieved: 15/01/2019. <http://www.state.gov/g/drl/rls/irf/2006/71363.htm>.

คำพูดในการสร้างสันติสุขในสังคมปัจจุบัน

Speech to Make of Peace in Nowadays Society

พระมหา วัฒน สิริธโร (มิ่งขวัญ)*

วัดราชบุรณาราม กรุงเทพมหานคร

Phramaha Watthana Siritharo Mingkwan*

Rat Bamrung Monastery, Bangkok

Corresponding Author Email: Watthana.min@gmail.com*

Cite: Mingkwan, P. W. S. (2022). Speech to Made of Peace in Nowadays Society.

Journal of Dhamma for Life, 28(4), 20-29.

Received: 16/05/2022

Revised: 25/07/2022

Accepted: 10/9/2022

บทคัดย่อ

บทความทางวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคำพูดในการสร้างสันติภาพในสังคมปัจจุบัน การสื่อสารจะเรียกว่าการสื่อสารได้นั้นจะต้องมีผู้ส่งและผู้รับสาร ถ้ามีแค่ผู้ส่งอย่างเดียวไม่ถือเป็นการสื่อสาร การสื่อสารเป็นสิ่งสำคัญสำหรับสิ่งมีชีวิต โดยเฉพาะสิ่งมีชีวิตที่คิดได้อย่างมนุษย์ หากสื่อสารไม่ดีโทษที่ตามมามีหลากหลายนักแต่อย่างล้นนำมาซึ่งความไม่สบายกายไม่สบายใจมนุษย์ทุกคนจะรู้ได้ว่าคำที่ตนเองพูดไปนั้นผิดไปแล้วก็ต่อเมื่อผู้รับฟังไม่พอใจแล้วแสดงท่าทีที่ไม่เป็นมิตรตอบกลับต่อผู้ที่พูดผิดนั่นเอง เพราะการที่พูดไปนั้นเนื่องจากไม่รู้เกณฑ์การพูดไม่รู้ว่าการพูดที่ดีนั้นเป็นอย่างไรและการพูดไม่ดีนั้นเป็นอย่างไร จึงเป็นปัญหาสังคมอยู่ในตอนนี้เพราะไม่เข้าใจกันนั้นเป็นสาเหตุของความไม่มีสันติสุข โดยธรรมชาติแล้วไม่มีใครที่ไม่ชอบสันติ เพราะมนุษย์ทุกคนมีความรักสุขเกลียดทุกข์เป็นธรรมดาแต่เนื่องจากไม่รู้จักรับรู้การสื่อสารที่เป็นสันติวิธีจึงทำให้มีความกระทบกระทั่งกันหมกหมองใจกันไม่เป็นไปเพื่อสันติเพราะฉะนั้น มนุษย์ควรศึกษาคำพูดในการสร้างสันติในสังคมปัจจุบันเสียก่อนวจีทุจริตกับวจีสุจริตทั้งสองอย่างนี้ให้ผลตรงกันข้ามกัน

วจีทุจริตสร้างความแตกแยก ความริษยาและความไม่เกื้อกูลกันซึ่งมีหลายองค์ประกอบในการตัดสินว่าคำพูดนั้น เป็นวจีทุจริตหรือไม่และวจีทุจริตเมื่อล่วงกรรมแล้วลักษณะไหนไปสู่อบายภูมิและลักษณะไหนไม่ไปสู่อบายภูมิส่วนวจีสุจริตเป็นการสร้างสันติในทุกยุคทุกสมัยแม้กระทั่งในยุคปัจจุบันสันติไม่ง่ายเลยหากปราศจากความปรองดองความปรองดองแสดงออกทาง การประพฤตวิจิตรสุจริตตั้งนั้น การสร้างสังคมให้อยู่ในกรอบแห่งสันติภาพจึงควรตระหนักถึงวัฏจักรกรรมที่ตามมาเมื่อพูดไปแล้วไม่ควรคิดว่าไม่

มีผลต่อบุคคลอื่นและไม่ควรคิดว่าคนอื่นไม่มีผลต่อตัวผู้พูดเพราะมนุษย์เป็นสัตว์สังคมที่เรียนรู้จากการสังเกตแล้วลอกเลียนแบบถ้าผู้พูดด้วยหลักมิจฉาจากผลที่ตามมาก็คือทำให้สังคมขัดแย้งกันและไม่เกื้อกูลกันอันนำไปสู่ความรุนแรงดังนั้นบทความนี้เป็นคู่มือในการสร้างกรอกแห่งสันติวิธีให้สังคมมีความเห็นไปในแนวทางที่ชอบ

คำสำคัญ: คำพูดหรือวจีกรรม; การสร้างสันติ; สังคมในปัจจุบัน

Abstract

This academic article aims to study peace-building quotes in today's society. Communication is called communication, it must have a sender and a receiver. If there is only one sender, it is not a communication. Communication is essential for living beings, especially those that can think like humans. If communication is not good. The consequences are many and varied, each of which brings physical discomfort and discomfort. Every human being will know that a word he is saying is wrong only when his audience is displeased and acts hostile in response to the wrong speaker because of speaking because of not knowing the criteria for speaking, not knowing what good speech is and how bad speech is? Therefore, it is a social problem right now because we do not understand each other. That was the cause of the lack of peace. Naturally, there is no one who dislikes peace. Because all human beings have love, happiness, hate suffering, but because they do not know how to communicate in a peaceful way, there are conflicts and disagreements that are not peaceful. Therefore, human beings should first study the words of peace building in today's society.

Corrupt speech and honest speech have the opposite effect. Corrupt speech produces division, disunity, and incompatibility with many factors in determining whether a speech is it a corrupt speech or not and is it a corrupt speech? When one's karma is passed away, which traits go to the unhappiness and which ones don't go to the unhappiness? On the other hand, honest speech is the building of peace in all ages, even in the modern era. Peace is not easy without harmony. Harmony is manifested through the conduct of honest speech, therefore, to build a society in a peaceful framework, one

should be aware of the verbal action that follows. When speaking, one should not assume that it has no effect on other people and that other people have no effect on the speaker, because human beings are social creatures that learn by observing and copying. If the speaker speaks with bad words, the result is that the society is conflicted and does not support each other, leading to violence. Therefore, this article is a guide to creating a peaceful solution for society to have opinions in the right direction.

Keyword: Speech; Peace; Present time

1. บทนำ

การสื่อสารของมนุษย์นั้นวาจาหรือคำพูดเป็นองค์ประกอบสำคัญในการสื่อสาร มนุษย์จะมีปฏิสัมพันธ์จากคำพูดหรือจากการใช้วาจา จะเห็นได้ว่าในสังคมปัจจุบันส่วนมาก วาจาหรือคำพูดนั้นเมื่อเปล่งออกไปแล้วสร้างความแตกแยกก็ได้ สร้างความสมัคสมานสามัคคีก็ย่อมได้ ในบทความนี้จะนำเสนอในเรื่องของการใช้วาจาทางพระพุทธศาสนา ถ้าการกระทำนั้นเป็นการทำที่ไม่ดีเป็นโทษสร้างความฉิบหายมิใช่ประโยชน์ เราเรียกว่ากายทุจริต แต่ถ้าไม่ดีทางวาจาเรียกว่าวจีทุจริต ในเรื่องของการกระทำ ถ้าเป็นประโยชน์สร้างสังคมเราเรียกว่ากายสุจริต ในการพูดที่เป็นประโยชน์เป็นไปเพื่อสันติความสงบไม่สร้างความขัดแย้งกันเรียกว่าวจีสุจริต วจีสุจริตหรือสัมมาวาจาก็ได้เช่นกัน เป็นชื่อเรียกในทางพระพุทธศาสนา วจีสุจริตมี 4 อย่างคือ ก็คือ 1. การไม่พูดเท็จ 2. การไม่พูดคำหยาบ 3. การไม่พูดส่อเสียด 4. การไม่พูดเพ้อเจ้อ เหล่านี้เป็นการกระทำทางวาจาที่สุจริต

ดังนั้นถ้าจะให้สังคมมีความสันติมีความสมัคสมานสามัคคีสุขเกิดขึ้นควรจะรู้ว่าการพูดที่ดีมีคุณค่าอย่างไร ในการพูดที่ไม่ดีมีโทษอย่างไร เมื่อรู้ทั้งข้อดีและไม่ดีแล้ว จึงจะสามารถพูดในสังคมในปัจจุบันให้อยู่ในกรอบของวจีสุจริตได้ และจะทำให้สังคมในปัจจุบันมีความสงบสันติสุข พระพุทธเจ้าทรงสั่งสอนให้พระสาวกมีเจริญปัญญาเพื่อความสงบสุขมีความสุขจนนำไปสู่การดับทุกข์ ก็ด้วยพระวาจาที่สุจริต จะเห็นได้ว่าวาจาก็เป็นเครื่องมือสื่อสารในการถ่ายทอดความรู้วิถีหนึ่งซึ่งเป็นแม่บทสำคัญที่จะเผยแผ่และดำรงพระพุทธศาสนาไว้ได้ ถือเป็นพุทธวิธีการสื่อสารอีกแบบหนึ่ง สมชัย ศรีนอก ได้ให้ความหมายว่า “พุทธวิธีการสื่อสารนี้ เป็นการสื่อสารทั้งระบบ โดยจะสังเกตได้ จากขั้นตอนการศึกษาทางพระพุทธศาสนาที่เริ่มด้วยการเรียนรู้ (ปริยัติ) ปัญหาชีวิต สู่วิธีการแก้ไขปัญหา (ปฏิบัติ) เพื่อให้ชีวิตมีอิสรภาพ (ปฏิเวธ) ซึ่งล้วนอยู่ในระบบการสื่อสารทั้งสิ้น” เท่ากับว่า วจีสุจริต 4 นั้นหมายถึงการเว้นจากวจีทุจริต 4 คือทำตรงกันข้ามกับวจีทุจริตนั่นเอง ถ้าผู้ศึกษายึดหลักแล้วปฏิบัติตามได้ ผู้นั้น ชื่อว่า เป็นผู้ไม่

กล่าวร้าย (อนุปวาโท) และเชื่อว่าเป็นผู้มีวาจาอันเป็นที่รักที่เมตตา (ปิยวาจา) ทั้งหมดที่ยกมานี้ เป็นหนทางนำไปสู่กระแสหรือเส้นทางหลักอย่างสัมมาวาจาที่ถือว่าเป็นหนึ่งในอริยมรรคมีองค์ 8 ซึ่งถือเป็นหัวใจของอริยสัจ ๔ อันเป็นแก่นของพระพุทธศาสนา ที่เหล่าพุทธบริษัทควรยึดหลักและปฏิบัติตาม จึงจะเชื่อว่าเป็นชาวพุทธที่แท้จริง เหล่าพุทธบริษัทที่ต้องการสร้างสันตินั้นจำเป็นที่จะต้องเผยแผ่ธรรมขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าผ่านวาจาที่ประกอบด้วยสัมมาเพราะเป็นพุทธวิธีที่สำคัญในรูปแบบหนึ่งในการสร้างสันติในสังคมปัจจุบัน

2. องค์ประกอบของวจีทุจริต

สิ่งที่ตัดสินใจได้ว่า วจีทุจริต เป็นเช่นไร จะต้องประกอบด้วยองค์ 4 ประการ เพื่อเป็นเกณฑ์การตัดสินว่า คำพูดลักษณะแบบไหนที่ผิดแบบไหนที่ถูก วาจาที่ผู้มีใจอวดด้วยอกุศลมีเจตนาแอบแฝงในการพูดที่ชั่ว เรียกว่า มิจฉาวาจา มีองค์ประกอบหลักๆอยู่ มีดังต่อไปนี้

- 1) อตถวตถุ สิ่งของหรือเรื่องราวที่ไม่เป็นจริง
- 2) วิสวาทนจิตตตา มีจิตคิดจะมุสา
- 3) ปโยโค ทำความเพียรเพื่อมุสา
- 4) ตทตถ วิชานน ผู้อื่นเชื่อตามความที่มุสา

ถ้าพูดลักษณะนี้ชื่อว่ามุสาวาท มุสาวาท ที่ครอบงำแห่งกรรมบท ทั้ง 4 ประการนี้ แม้ไม่ทำความเสียหาย ให้เกิดขึ้นแก่ผู้อื่นที่หลงเชื่อก็ถือว่าล่วงกรรมบท

มุสาวาทที่ครอบงำประกอบทั้ง 4 จึงมี 2 ชนิดคือ

1) มุสาวาท ชนิดไม่นำไปสู่อบาย ได้แก่ มุสาวาทที่ครอบงำประกอบทั้ง 4 แต่มิได้ทำความเสียหายให้เกิดขึ้นแก่ผู้หลงเชื่อ มุสาวาทชนิดนี้ ถือว่า ล่วงกรรมบท เหมือนกัน เพราะมีองค์ประกอบครบถ้วน แต่ไม่มีผลเสียหายร้ายแรง แก่ผู้ใด จึงไม่นำไปสู่อบายภูมิได้

2) มุสาวาท ชนิดที่นำไปสู่อบายได้ ได้แก่ มุสาวาทชนิดที่ครอบงำประกอบทั้ง 4 และทำความเสียหายให้แก่ผู้หลงเชื่อ ย่อมเป็นมุสาวาทที่ล่วงกรรมบท นำไปสู่อบายภูมิได้ โดยเนื้อความข้างต้นสรุปได้ว่า เมื่อประพฤติกบถทั้ง 4 ข้อตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น ถือว่าเป็นมุสาวาทเป็นวจีทุจริตหรือมิจฉาวาจาอย่างแน่นอน แต่บางครั้งวจีทุจริตอาจจะไม่นำผู้มีวจีทุจริตไปสู่อบายภูมิสถานเดียว แต่จะนำไปสู่อบายภูมินี้ได้ต้องอาศัยเงื่อนไขสำคัญ คือ ผู้ถูกกระทำเป็นผู้เสียหาย หากไม่มีผู้เสียหาย ย่อมไม่เชื่อว่านำไปสู่อบาย ต่อให้ล่วงกรรมบทก็ตาม ถึงกระนั้น ชื่อว่า มุสาวาท ก็ไม่ควรประมาท เพราะเมื่อมุสาวาทกรรมบ่อยๆจนเคยชินแล้ว จะแก้ไขยากจะติดเป็นนิสัยจากนิสัยก็ไปสู่สันดาน จากสันดานจึงจะนำไปสู่อบายภูมิตามเหตุปัจจัย

3) วจีจตุรติมี 4 อย่าง

มิจฉาวาจา แปลว่า วาจาผิดหรือเจรจาผิด หรือก็คือ วจีทุรติ แต่ไม่ได้หมายถึงการพูดผิดหรือพูดไม่ตรงประเด็นแต่อย่างใด เพียงแต่เป็นการพูดที่อาบไปด้วยเป็นอกุศลจิต แต่ต้องอาศัยเจตนาที่จะพูดไม่ดีเป็นพื้นฐานอยู่ด้วยในอกุศลกรรมบถ 10 ได้แบ่งการกระทำทางวาจาฝ่ายอกุศลไว้ 4 อย่างด้วยกัน คือ

1) มุสาวาท แปลว่า การพูดเท็จ คือเป็นผู้มีปรกติพูดเท็จ เป็นผู้กล่าวเท็จทั้งรู้ เพราะเหตุแห่งตนบ้าง เพราะเหตุแห่งผู้อื่น หรือเพราะเหตุเห็นแก่อำิสเล็กน้อย

2) ปิสุณวาจา แปลว่า วาจาส่อเสียด คือ ฟังข้างนี้แล้วไปบอกข้างโน้น เพื่อทำลายคนหมู่นี้ หรือฟังข้างโน้นแล้วมาบอกข้างนี้ เพื่อทำลายคนหมู่นั้น ยุยงคนทั้งหลายผู้สามัคคีกันให้แตกกันหรือส่งเสริมคนทั้งหลายผู้แตกกันแล้ว เพลิดเพลินในความแยกกัน กล่าวแต่คำที่ทำให้แยกกัน

3) ผรุสวาจา แปลว่า วาจาหยาบ เป็นผู้พูดคำหยาบ คือ กล่าววาจาที่หยาบคายกล้าแข็ง ทำให้ผู้อื่นข้องใจ เดือดร้อนแก่ผู้อื่น โกล่ต่อความโกรธ ไม่เป็นไปเพื่อสมาธิ

4) สัมผัสปปลาปะ แปลว่า คำพูดเพ้อเจ้อ เป็นผู้พูดเพ้อเจ้อ คือ กล่าวไม่ถูกกาล กล่าวไม่จริง กล่าวไม่อิงอรธ ไม่อิงธรรม ไม่อิงวินัย ไม่ประกอบด้วยประโยชน์ โดยกาลไม่ควร พูดมากนารำคาญ พระพุทธองค์ทรงสอนว่าไม่ควรที่จะพูดมากโดยทรงกล่าวว่า คนพูดมากมีโทษ 5 ประการคือ (1) ย่อมพูดปด (2) ย่อมพูดส่อเสียด (คือยุให้แตกร้าวกัน) (3) ย่อมพูดคำหยาบ (4) ย่อมพูดเพ้อเจ้อ (5) สิ้นชีวิตแล้ว ย่อมเข้าถึงอบาย ทุกคติวินิบาต (ความล่มจมตกต่ำ) ในนรก (ปัญจกนิบาต อังคุตตร นิกาย 22/282 อ่างในมหา มกุฏราชวิทยาลัย, 2539)

4. วจีสุจติ มี 4 อย่าง

การประพฤติดชอบทางวาจา มี 4 อย่าง ได้แก่

1) ละการพูดเท็จ เว้นขาดจากการพูดเท็จ พูดแต่คำจริง ดำรงคำสัตย์ มีถ้อยคำเป็นหลักฐาน ควรเชื่อได้ ไม่พูดลวงโลก

2) ละคำส่อเสียด เว้นขาดจากคำส่อเสียด ฟังจากข้างนี้แล้วไม่ไปบอกข้างโน้น เพื่อให้คนหมู่นี้แตกร้าวกัน หรือฟังจากข้างโน้น แล้วไม่มาบอกข้างนี้ เพื่อให้คนหมู่นั้นแตกร้าวกัน สมานคนที่แตกร้าวกันแล้วบ้าง ส่งเสริมคนที่พร้อมเพรียงกันแล้วบ้าง ชอบคนผู้พร้อมเพรียงกัน ยินดีในคนผู้พร้อมเพรียงกัน เพลิดเพลินในคนผู้พร้อมเพรียงกัน กล่าวแต่คำที่ทำให้คนพร้อมเพรียงกัน

3) ละคำหยาบ เว้นขาดจากคำหยาบ กล่าวแต่คำที่ไม่มีโทษเพราะเหตุ ชวนให้รัก จับใจ คนส่วนมากรักใคร่พอใจ

4) ละคำเพื่อเจ้า เว้นขาดจากคำเพื่อเจ้า พุดถูกกาล พุดแต่คำ ที่เป็นจริง พุดอิงอรรถ พุดอิงธรรม พุดอิงวินัย พุดแต่คำมีหลักฐานมีที่อ้าง มีที่กำหนด ประกอบด้วยประโยชน์ โดยกาลอันควร

ทั้ง 4 เหล่านี้ เรียกอีกอย่างว่า สัมมาวาจา พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้ให้ความหมายไว้ว่า สัมมาวาจา เจริญชอบ คือ การเว้นจากทุจริต 4 เว้นจากการพูดเท็จ รวมทั้ง สัจจะวาจา ด้วยการพูดความจริง เว้นจากการพูด ส่อเสียด พูดคำสมานฉันท์ เว้นจากการพูดคำหยาบ พูดคำอ่อนหวาน สุภาพ และเว้นจากการพูดเพื่อเจ้าพุดแต่คำที่มีประโยชน์”จะเห็นได้ว่าการรู้สิ่งที่ไม่ควรพูดก็เป็นประโยชน์เช่นกัน เมื่อผู้รู้ถือปฏิบัติแล้วประโยชน์ก็จะเกิดแก่ผู้นั้น ดังที่พระสิริมังคลาจารย์ ได้สรุปประโยชน์ของวาจาสุภาสิตไว้ในมังคลัตถทีปนี ดังนี้ (1) เป็นคำพูดไม่มีโทษ (2) วิญญูชนติเตียนไม่ได้ (3) ไม่ทำตนให้เดือดร้อน (4) ไม่เบียดเบียนผู้อื่น (5) ทำให้ได้ทรัพย์ (6) ทำให้ประโยชน์ให้สำเร็จ (7) ทำให้ได้สิ่งของ (8) สมควรแก่คำพูด (9) คนชื่นชม (10) พ้นจากความตาย (11) นำประโยชน์มาให้แก่ตนและผู้อื่น (12) นำมาซึ่งโลกียสุขและโลกุตระสุข (13) ทำให้บรรลุพระอรหันต์ (14) ทำให้บรรลุปัจเจกโพธิ์ (15) ทำให้หมดกิเลส และ (16) สิ้นทุกข์” เพราะฉะนั้น สัมมาวาจาก็เป็นทางที่ถูกที่ควรอีกรูปแบบหนึ่ง ที่ผู้หวังสันติควรจะพูดในสังคมปัจจุบันเพื่อปรองดองกัน ควรใช้หลักนี้เพื่อเป็นเครื่องมือสื่อสารในการถ่ายทอดความรู้ความเข้าใจ เป็นบทบาทสำคัญที่จะเผยแพร่และดำรงพระพุทธศาสนา วจีสุจริตถือเป็นเทคนิคสำคัญในการพูดเพื่อที่จะสร้างสังคมให้สงบเรียบร้อยและไร้มลทิน เป็นพุทธวิธีการสื่อสารอีกแบบหนึ่ง

5. หน้าที่พุทธสื่อสาร

สมชัย ศรีนอก ได้กล่าวเอาไว้ว่า “หน้าที่ของพุทธวิธีการ สื่อสารคือช่วยให้มนุษย์ได้รู้จักปัญหา และรู้วิธีการแก้ปัญหาด้วยตนเอง แต่การที่จะให้ผู้รับสารเชื่อถือและยินดีจะปฏิบัติ ตามนั้นหรือไม่ ผู้ทำหน้าที่สื่อสารที่ดีต้องเพียบพร้อมสมบูรณ์ทั้งคุณสมบัติภายใน (อรรถกถาสมบัติ) ทั้งคุณสมบัติภายนอก (ปรหิตสมบัติ) จึงจะสามารถสร้างความเชื่อถือให้เกิดแก่ผู้รับสารได้ซึ่งในพุทธธรรมเรียกผู้ส่งสารเช่นนี้ว่า กัลยาณมิตร (ปรโตโฆส) ของผู้รับสาร”โดยเฉพาะผู้ส่งสารถือเป็นผู้ที่สำคัญมาก หากผู้ส่งสารไม่มีความรู้เข้าใจหรือแตกฉานในการที่จะส่งต่อหรือบอกแนะนำต่อ ก็ไม่สามารถที่จะให้ผู้รับฟังได้รู้และเข้าใจได้ มีแต่จะทำให้บิดเบือนเสียเปล่า เปรียบเสมือนเม็ดกระดุมเม็ดแรกที่สำคัญ เพราะเป็นรากฐานของกระดุมเม็ดที่สอง สาม และสี่ ถัดมาเม็ดแรกผิด ก็ผิดหมดทั้งแถว ผิดทั้งยวง และอาจจะผิดทั้งชีวิต ดังนั้น ผู้ที่จะเป็นผู้ส่งสารที่ดีได้นั้น ต้องเป็นผู้รับที่ดีมาก่อน จึงจะสามารถส่งต่อบอกต่อผู้รับฟังให้ผู้รับฟังรู้แจ้งเห็นจริงได้ เป็นหลักปฏิบัติที่นำไปสู่การสร้างสันติในสังคมปัจจุบัน

ผู้ส่งสารที่พึงประสงค์ตามหลักกัลยาณมิตรในพุทธสื่อสารต้องมีคุณสมบัติ ๗ ประการ ดังต่อไปนี้

(1) ปิโย คือ น่ารักเป็นที่ไว้วางใจและมีเสน่ห์ (2) ครุ คือ น่าเคารพ เป็นผู้มีใจหนักแน่นมั่นคงเกิดความรู้สึกอบอุ่นที่ได้ เข้าไปหา รู้สึกว่าเป็นที่พึ่งพาได้อย่างปลอดภัย (3) ภาวนีโย คือ นายกอง ในฐานะผู้ทรงคุณคือความรู้และภูมิปัญญาแท้จริง (4) วตฺตา รู้จักคำพูด ให้คำแนะนำว่ากล่าวตักเตือน เป็นที่ปรึกษาที่ดี (5) วจนกฺขโม คือ อดทนต่อถ้อยคำ พร้อมทั้งจะรับฟังคำซักถามต่าง ๆ อยู่เสมอและสามารถรับฟังได้ด้วย ความอดทนไม่เบื่อ (6) คมภิรณฺจ กถา กตฺตา กล่าวชี้แจงแถลงเรื่องต่าง ๆ ที่ลึกซึ้งได้ และ (7) โน จญฺฐาเน นิ โยชโย ไม่ชักจูงไปในทางที่เสื่อมเสีย (พระมหาธนรัฐ ฐมฺมเมโธ วารสารมหาจุฬาลงกรณ)

6. สันติภาพในสังคม คืออะไร?

สันติภาพมีความหมายบ่งบอกถึงดุลยภาพแห่งความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ สังคมและธรรมชาติ เป็นภาวะที่จักต้องได้รับการฟื้นฟู และพัฒนาเพื่อเป็นฐานรองรับสันติสุขและพัฒนาที่ยั่งยืน (พระพรหมคุณาภรณ์ ป.อ.ปยุตฺโต), ท่ามกลางกระแสการปฏิรูป ประเทศ ที่เข้ามาอยู่ในกระบวนการความคิดของคนไทย แล้วการจัดทำรัฐธรรมนูญฉบับใหม่ก็เป็น อีกกระแสหนึ่งที่อยู่ในความสนใจไม่ยิ่งหย่อนกัน แต่การที่จะปฏิรูปประเทศด้านต่างๆ ให้ บรรลุตามความคาดหวังของสังคมไทยนั้น จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างบรรยากาศแห่งความมีไมตรี ความเอื้ออาทร และพูดคุยกันของชนในชาติฉันท์พี่น้องให้เกิดขึ้นได้เสียก่อน นั่นคือการ เริ่มต้นใหม่ของกระบวนการสร้างความปรองดอง (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554) คำว่า “ปรองดอง” หมายถึง ออมชอม ประนีประนอม ยอมกัน ไม่แก่งแย่งกัน ตกลงกันด้วยการไกล่เกลี่ย ตกลงกันด้วยไมตรีจิต (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556) ในการสร้างความ ปรองดองให้เกิดขึ้นภายในสังคมไทย จำเป็นต้องอาศัยทั้งเวลาและการดำเนินการที่มี หลักการ แบบแผนกระบวนการ และกลไกในการขับเคลื่อน ที่จะช่วยให้เกิดการมองอย่าง แยกแยะ การทำ ความเข้าใจถึงสาเหตุของปัญหา การแสวงหาแนวทางแก้ไข รวมทั้งการ ป้องกันไม่ให้ความขัดแย้งขยายตัว ตามหลักการสื่อสารตามแนวพุทธศาสนา จากพระปัญญาการตรัสรู้ของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เกิดขึ้นในโลกมาแล้วกว่า 2500 กว่าปี เหตุที่พระพุทธศาสนามีอายุยืนยาวนานเช่นนี้ เพราะมีปัจจัยที่สำคัญอย่างหนึ่งในกระบวนการเผยแผ่พระพุทธศาสนาก็คือ การสื่อสาร โดยยึดถือพุทธโอวาทของพระพุทธองค์ที่ว่า “จรธ ภิกฺข เว จาริก พหุชนหิตาย พหุชนสุขาย โลกกานุกมฺปาย อตถาย หิตาย สุขาย เทวมนุสฺसानํ ” (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย, 4/32/27) ภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงเที่ยวไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูล เพื่อความสุขแก่คนเป็นจำนวนมาก เพื่ออนุเคราะห์โลก เพื่อประโยชน์ เพื่อความสุขแก่เทวดาและมนุษย์ทั้งหลาย ” (พระไตรปิฎกฉบับภาษาไทย, 4/32/40) การเที่ยวไปของพระสาวกเป็นไปเพื่อเผยแผ่คำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เพื่อความสันติสุขของชาวโลก ความสงบสุขในทางพระพุทธศาสนานั้นแบ่งออกเป็น ๓ ระดับ ดังนี้

1) ความสุขระดับทั่วไป หรือ เรียกว่า “กามสุข” (ความสุขอย่างหยาบ) คือ ความสุขที่เราหลงเพลินใน รูป เสียง กลิ่น รส อันทุกท่านพึงปรารถนาพึงพอใจ ซึ่งเป็นความสุขที่ปรุงแต่ง แต่ยังทำให้ติดใจมัวหมองได้ หรือคือ ความสุขที่ไม่เที่ยง (ในภาพปฏิจazzสมุปบาท อุปมาไว้นั้น จะเห็นพระพุทธเจ้ามาโปรดในชั้นสวรรค์ มีการติดสายพิน ซึ่งเสียงพินนี้ แสดงถึงความไม่เที่ยงนั่นเอง) จึงต้องใช้สติปัญญาที่มองเห็นความไม่เที่ยง ว่าความสนุกสนานนั้นไม่ยั่งยืนถาวร และ จะจากไปในที่สุด

2) ฌานสุข คือ ความสุขที่จิตใจเป็นสมาธิ จิตใจสงบ เป็นฌานไม่มีความดีใจเสียใจ ใจไม่ฟูแปบ จิตใจนิ่งซึ่ง ในเรื่องนี้ มีมาก่อนพระพุทธศาสนาอีก แต่ ฌานสุขก็ยังเป็นอนิจจัง อาจเปรียบเสมือนนั่งอยู่บนหลังเสือที่นอนหลับ เพราะหากเกิดการเคลื่อนไหวตัว เสืออาจกัดตายได้ ฉะนั้น จิตใจ ระดับฌานนี้ ถูกข่มเอาไปชั่วคราวนั่นเอง

3) นิพพานสุข คือ ความสุขที่จิตใจเป็นอิสรภาพเสรีภาพ เป็นความสุขสงบเย็น สมดังพระบาลีว่า “นิพพานัง ปรมัง สุขัง” อันเป็นความเกษมศรี ที่เราท่านทั้งหลายพึงหมายประพุดิตนเพื่อพบนิพพานสุขนี้ จึงต้องใช้สติปัญญาอันแท้จริง ในการ “ละ” “วาง” ในความคิดทั้งฝ่ายพอใจ และ ไม่พอใจ ไม่มีซ้าย ไม่มีขวา ไม่มีกลาง เป็นความว่างในพุทธธรรม (ลลิต มณีธรรม, 2565)

ความสุขของชาวโลกทั่วไปคือความสุขเบื้องต้น ที่เรียกว่า กามสุข คือ ความสุขที่เราหลงเพลินใน รูป เสียง กลิ่น รส จะเห็นได้ว่า ความสุขที่เราหลงเพลินทางเสียงก็เป็นความสุขที่นำเพลินเช่นกัน ไม่มีใครต้องการฟังเสียงที่ไม่น่ายินดี ไม่มีใครอยากโดนด่า ไม่มีใครอยากได้ยินคำนินทา คำว่าร้าย ทุกคนต่างก็อยากได้ยินแต่คำที่น่าชอบใจทั้งหมดทั้งสิ้น ต่อให้เป็นคำพูดที่มีประโยชน์ ถ้าหากพูดสื่อสารเจรจาผิดประกอบวจีทุจริต ผู้ฟังย่อมมีใจขุ่นมัว มีความคับแค้นใจ ทำให้จิตเกิดอกุศล เป็นเหตุนำไปสู่ความรุนแรง ดังนั้น ควรสื่อสารสิ่งที่เป็นคุณประโยชน์กล่าวคือไม่มีโทษ ควบคู่ไปกับคำพูดที่น่ารักน่าชอบใจอันประกอบด้วยวจีสัจจจิต ผู้ฟังจึงจะยินดีตาม มีความสุขทั้งผู้พูดและผู้ฟัง

เรื่องชีวิตการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อความปรองดอง

ตัวชีวิตการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อสร้างความปรองดอง สิ่งชีวิตความสำเร็จหรือผลลัพธ์ของการสื่อสารเชิงพุทธเพื่อความปรองดองมี 3 หลักธรรม ได้แก่ สาราณียธรรม 6, สังคหัตถ์ 4, พรหมวิหาร 4,

1) หลักสาราณียธรรม 6 ได้แก่ (1) เมตตากายกรรม ปฏิบัติต่อกันด้วยความเมตตา (2) เมตตาวจีกรรม เจรจากันด้วยความเมตตา (3) เมตตาโมกกรรม การสื่อสารที่เกิดจากการมีความคิดปรารถนาดีต่อกัน (4) สาธารณโภคี การแบ่งปันประโยชน์แก่สาธารณชน (5) สีสสามัญญตา ประพุดิตสัจจจิตต่อกัน และ (6) ทิฏฐิ สามัญญตา มีความเสมอภาคทางความคิด ความเคารพความคิดเห็นของผู้อื่น

2) สังคหัตถ์ 4 ประกอบด้วย (1) ทาน การให้ การเสียสละ (2) การสื่อสารคำสัตย์ด้วยความจริงใจ (3) อตถ จริยา การบำเพ็ญประโยชน์ต่อผู้อื่น และ (4) สมานัตตตา เป็นคนดีสม่ำเสมอไม่โลเล

พรหมวิหาร 4 ประกอบด้วย (1) เมตตา สื่อสารด้วยความปรารถนาดีต่อกัน (2) กรุณา การสื่อสารเพื่อส่งเสริมและสนับสนุนการแก้ปัญหาแก่เพื่อนมนุษย์ (3) มุทิตา การสื่อสารเพื่อสร้าง สัมพันธและสร้าง กัลยาณมิตร (นิเทศ สนั่นนารี, จรัส ลีกา และสาริกา ไสวงาม, 159, 178) ธรรมทั้ง 3 เหล่านี้ เป็น เครื่องหมายแห่งความปรองดอง

7. สรุป

มนุษย์จะมีปฏิสัมพันธ์จากคำพูดหรือจากการใช้วาจา จะเห็นได้ว่าในสังคมปัจจุบันส่วนมากมีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะความแสวงหาสันติวิธีและมีความตื่นตัวที่จะปรับตัวให้เข้ากับสังคมส่วนมาก สังคมคำนึงถึงความสงบมากขึ้น สืบเนื่องมาจากสังคมในปัจจุบันเริ่มมีความตระหนักถึงปัญหาสังคมที่เป็นภัยความวุ่นวาย เริ่มพากันถามหาสาเหตุหาแหล่งหรือบเกิดของปัญหา เพื่อนำมาแก้ไขปัญหาให้เกิดสันติ เริ่มที่จะหาความจริงทางสื่อต่างๆ โดยที่ไม่ทราบว่ตัวสื่อนี้เองที่อาจจะจะเป็นเหตุให้สังคมในปัจจุบันมีความแตกแยกกัน นำไปสู่ปัญหาสังคม หรืออาจนำไปสู่ความปรองดองด้วยสันติ สื่อถือเป็นตัวแปรสำคัญที่จะกำหนดสังคมในปัจจุบัน การพูดนั้น จะถือว่าพูดสำเร็จได้นั้นจำเป็นต้องมีผู้รับ ผู้พูดคือผู้ส่งสื่อ ผู้รับสื่อหมายถึงผู้รับฟัง ถ้าสื่อดีก็เป็นประโยชน์สำหรับผู้รับ ถ้าสื่อไม่ดี ก็เป็นโทษเป็นภัยต่อผู้รับ ดังนั้นการจะกำหนดสื่อว่าดีหรือชั่วนั้น ย่อมต้องมีหลักเกณฑ์เป็นเครื่องพิสูจน์ตัดสิน หลักที่ว่าก็คือความจริง กับ วชิสุจริต สองอย่างนี้เท่านั้นที่บอกได้ว่า สื่อที่เสพมาผิดหรือถูก ประการที่ถูกเป็นแบบไหน ประการที่ผิดเป็นแบบไหน ดังนั้น สื่อที่นำไปสู่ความแตกแยก ฟังทราบว่าเป็นการพูดที่ไม่สร้างสรรค์มีแต่จะทำให้เกิดปัญหาเรียกว่า วชิสุจริต สื่อที่นำไปสู่ความปรองดอง คือสื่อที่พูดด้วย วชิสุจริต เช่น ไม่พูดเท็จ ไม่พูดส่อเสียด ไม่พูดคำหยาบ ไม่พูดเพ้อเจ้อ เมื่อผู้พูดทำได้ครบถ้วน ตามเงื่อนไข จะทำให้เป็นผู้ส่งที่ดี เมื่อสื่อสารดีผู้รับย่อมเข้าใจและติดตามไปด้วย เพราะฉะนั้น คำพูดจึงเป็นปัจจัยสำคัญในการใช้ชีวิตเป็นอย่างมาก หากผู้เสพสื่อรับฟังผู้ส่งสื่อที่พูดด้วยสัมมาวาจา ผู้เสพสื่อก็จะมีความเห็นชอบตามไปด้วยจากผู้รับที่ดีจึงกลายเป็นผู้ส่งสื่อที่ดี และเมื่อมีผู้ส่งสื่อที่พูดด้วยสัมมาวาจามากขึ้น สังคมก็จะมีความเห็นชอบ นำไปสู่บทสรุปคือสันติอย่างแน่นอน

8. เอกสารอ้างอิง

นิเทศ สนั่นนารี, จรัส ลีกา และสาริกา ไสวงาม. การสื่อสารเชิงพุทธเพื่อสร้างความปรองดองในสังคม. *Buddhist Communication for Reconciliation in Society*. มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. 159,178

- สุนน อมณวิวัฒน์. (2547). *การพัฒนาการเรียนรู้ตามแนวพุทธศาสตร์ ทักษะกระบวนการเผชิญสถานการณ์*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สมชัย ศรีนอก. (2554). *พุทธสื่อสาร. วารสารบัณฑิตศึกษาปริทรรศน์. ปีที่ ๗ ฉบับพิเศษ เนื่องในงานวันบูรพาจารย์ ประจำปี 2554*, 17
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. (2539). *พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย*. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2551). *พจนานุกรมพุทธศาสตร์ฉบับประมวลธรรม*. (พิมพ์ครั้งที่ 17). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระสิริมงคลอาจารย์. (2539). *มงคลทิพย์ (ปฐม ภาค)*. กรุงเทพมหานคร: มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (2545). *การใช้ภาษาไทย (ฉบับปรับปรุง) หน่วยที่ 1-8*. นนทบุรี: สพนัพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. (ปัญจกนิบาต อังคุตตร นิกาย 22/282 อ้างในมหามกุฏราชวิทยาลัย, 2539, 67)
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2538). *การศึกษาเพื่อสันติภาพ*. กรุงเทพมหานคร: สหธรรมิก, 12-15.
- พระมหาธนรัฐ ฐฐเมโธ. (2560). PhramahaDhanarat Ratthamedho คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตสุรินทร์วารสารมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีที่ 8 ฉบับที่ 2 (กรกฎาคม - ธันวาคม พ.ศ. 2560)
- มหามกุฏราชวิทยาลัย. (2534). *พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถา แปล. ชุด 91 เล่ม*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- นิพนพานัง ปรมัง สุขัง. ลลิต มณีธรรม. (2562). สืบค้นเมื่อวันที่ 19 กันยายน 2565 เข้าถึงทาง <https://www.watpasunyata.com/blog/00045/>

โลกตามทัศนะของพุทธปรัชญา

The World Perspective towards the Buddhist Philosophy

พระศรีรัชมมงคลบัณฑิต¹ และ สุขวุฒิ อินทรประดิษฐ์^{2*}

Received: 11/05/2022

มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย

Revised: 20/06/2022

Phrasirachamongkolbhandit and Sukwut Indharphradith*

Accepted: 05/09/2022

Mahamakut Buddhist University

Corresponding Author Email: sukwut.indha@gmail.com*

Cite: Phrasirachamongkolbhandit & Indharphradith, S. (2022). The World Perspective towards the Buddhist Philosophy. *Journal of Dhamma for Life*, 28(4), 30-48.

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์นำเสนอมุมมองโลกตามทัศนะของพุทธปรัชญา โลกเป็นสิ่งที่อยู่จริงอาจสวยงามหรือไม่สวยงามก็ได้แล้วแต่ใครจะมอง มันเป็นสถานที่อาศัยอยู่ของสรรพสิ่งมีชีวิตทั้งหลายเป็นสถานที่ประกอบด้วยหลายอย่างทั้งมีชีวิตและสิ่งไม่มีชีวิต บางครั้งมันก็มีความเจริญสุดขีดและบางครั้งก็เสื่อมลงสุดขีดเช่นกัน โลกจะเจริญหรือเสื่อมนั้นส่วนมากมักจะมาจากฝีมือของมนุษย์ที่ช่วยกันทำ โลกเองไม่ได้เสื่อมหรือเจริญด้วยตัวของมันเอง มุมมองหรือทัศนะต่อโลกใบนี้นั้นก็มีความต่างกันระหว่างกลุ่มชนที่เป็นประเภทเทวนิยมคือนับถือพระเจ้าและอเทวนิยมคือไม่นับถือพระเจ้า กล่าวคือกลุ่มเทวนิยมก็จะระบุอย่างชัดเจนว่าพระเจ้าเป็นผู้สร้างโลก ส่วนกลุ่มอเทวนิยมก็ยืนยันว่าไม่มีพระเจ้าสร้างโลก ดังนั้นในรายงานฉบับนี้จึงจะได้อธิบายเรื่องโลกตามมุมมองหรือทัศนะของพุทธปรัชญาซึ่งเป็นกลุ่มอเทวนิยม

คำสำคัญ: โลก; ทรรศนะ; พุทธปรัชญา

Abstract

This academic article aims to present a world view from the point of view of Buddhist philosophy. The world is a real thing, it may or may not be beautiful, depending on who sees it. It is the place where living beings live. It is a place composed of many

things, both living and nonliving. Sometimes it is extremely prosperous and sometimes it is extremely deteriorating as well. The world's prosperous or deteriorating is often caused by the work of humans helping each other. The world itself does not decline or prosper by itself. There are also differences in views of the world between the theists and the atheists, i.e. the theists clearly state that God is the creator of the world. On the other hand, atheists insist that there was no God who created the world. Therefore, in this report, we will explain the world from the point of view of Buddhist philosophy, which is an atheist group.

Keyword: World; Perspective; Buddhist Philosophy

1. บทนำ

โลก ปรากฏอยู่ทั่วไปในพระไตรปิฎกและคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ในสัทสูตร มีบาลีว่า “ภิกขเว ลีลา ลีลสมปนโน กายสส เกทา ปรมมรณา สัคคี สัคคํ โลกํ อุปปชชติ” (มหามกุฏราชวิทยาลัย, 2535; 22/213/239) พุทธพจน์ข้างต้นเป็นการบ่งบอกว่าเรื่องโลกนี้โลกหน้ามีพุทธพจน์รองรับ บางพระสูตรเป็นพุทธพจน์ที่พระองค์ตรัสเองบ้างหรือเป็นสาวกภาสิตก็มีคำว่าโลกที่ปรากฏอยู่ในคัมภีร์พุทธศาสนาหากใช้ทฤษฎีภาษาคน-ภาษาธรรมของท่านพุทธทาสอธิบาย กล่าวได้ว่าโลกที่พระพุทธองค์ตรัสแสดงจะมีนัยยะสื่อความหมายอยู่ 2 ระดับ คือโลกในระดับภาษาคน (ภาษาศีลธรรม) และโลกระดับภาษาธรรม โลกทั้งสองนี้เมื่อสำรวจไปตามพระสูตรต่างๆ โลก” หมายถึงนามธรรม หรือคุณธรรม หรือคุณสมบัติที่มีประจำอยู่ในโลก เช่น ความทุกข์ เป็นต้น ความไม่เที่ยง ความเปลี่ยนแปลง ความทุกข์ เหล่านี้เป็นคุณสมบัติประจำตัวอยู่ในโลก นั่นแหละคือตัวโลกในภาษาธรรมะ จึงกล่าวว่าโลกก็คือความทุกข์ ความทุกข์ก็คือโลก อย่างที่พระพุทธเจ้าตรัส “อริยสัจสี่” บางทีก็ใช้คำว่า “โลก” บางทีก็ใช้คำว่า “ทุกข์” เป็นอันเดียวกัน เช่น พูดว่าโลก เหตุให้เกิดโลก ความดับสนิทของโลก หนทางให้ถึงความดับสนิทของโลก อย่างนี้พระพุทธองค์ทรงหมายถึงตัวทุกข์ ตัวเหตุให้เกิดทุกข์ ตัวความดับสนิทของความทุกข์และวิธีหรือหนทางทำให้ถึงความดับสนิทของความทุกข์ เพราะฉะนั้น ในภาษาของพระพุทธเจ้าหรือภาษาธรรมะนั้น คำว่า “โลก” หมายถึงความทุกข์ ทุกข์กับโลกเป็นตัวเดียวกัน บทความนี้จะได้นำเสนอมุมมองทรรศนะโลกตามแนวทางพุทธปรัชญาให้ได้ข้อสรุปที่เป็นประโยชน์เชิงวิชาการต่อไป

2. พุทธปรัชญา

พุทธ ในที่นี้หมายถึง พระพุทธศาสนา

ปรัชญา หมายถึง วิชาการว่าด้วยหลักแห่งความรู้และความจริง (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542: 668) รวมกันเป็น พุทธปรัชญา ซึ่งมีความหมายว่า หลักคำสอนที่เกี่ยวกับความจริง(สัจธรรม) และหลักปฏิบัติ (จริยธรรม) บางประการของพระพุทธศาสนาที่นำมาศึกษาวิเคราะห์ด้วยการใช้เหตุผลตามวิธีการของปรัชญา ตามคำนิยามนี้มีความหมายว่า พุทธปรัชญาจะจำกัดวงอยู่ในส่วนที่เป็นศาสนธรรมของพระพุทธศาสนาเท่านั้น จะไม่รวมไปถึงส่วนที่เป็นศาสนา ศาสนบุคคล ศาสนพิธี และศาสนสถานด้วย เว้นเสียแต่ว่าส่วนต่าง ๆ เหล่านี้จะไปเกี่ยวข้องกับศาสนธรรมที่จะต้องศึกษาวิเคราะห์ด้วยการใช้เหตุผลเชิงปรัชญาด้วยเท่านั้น (สุนทร ณ รั้งสี, 2541: 10)

ที่นับพุทธปรัชญาเป็นปรัชญาระบบหนึ่ง ก็ด้วยเหตุผลที่ว่านี้ เพราะจุดเริ่มต้นแห่งพุทธปรัชญาอยู่ที่ความสงสัยในความจริงของชีวิตที่เกิดขึ้นแก่เจ้าชายสิทธัตถะในขณะยังมิได้เสด็จออกผนวช กล่าวคือ ทรงเล็งเห็นถึง ความแก่ ความเจ็บ และความตายเป็นปัญหาของชีวิตมนุษย์ และได้ตั้งคำถามกับพระองค์ว่า จะหลุดพ้นจากความแก่ ความเจ็บและความตายนี้ได้อย่างไรหรือไม่ จากนั้น จึงทรงอุทิศเวลาและชีวิต เพื่อแสวงหาคำตอบที่ว่านี้จนได้คำตอบ ทั้งยังทรงค้นพบมรรคสู่ความหลุดพ้นจากสภาวะดังกล่าวนี้ด้วย พุทธปรัชญาจึงก่อกำเนิดขึ้น และได้รับการนำเสนอมาจนกระทั่งปัจจุบัน

พุทธปรัชญาเป็นการแสวงหาความรู้โดยอาศัยความจริงภายนอกและความจริงภายใน เป็นหลัก ในการแสวงหาองค์ความรู้ซึ่งต้องกำกับด้วยสติปัญญา มีพื้นฐานการรับรู้ที่ได้จากอารมณ์และประสบการณ์ ในการนำไปพิจารณาไตร่ตรอง

ความหมายของโลกตามรูปศัพท์ของนักวิชาการ

โลก เป็นศัพท์นาม หมายถึง แผ่นดินโดยปริยายหมายถึงหมู่มนุษย์เป็นที่อยู่อาศัยของมนุษย์และสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย (ราชบัณฑิตยสถาน, 2542: 1043)

ความหมายของโลกตามแนวพุทธปรัชญา

จะยกตัวอย่างเกี่ยวกับความหมายของโลกตามทัศนะของพุทธปรัชญาทั้งภาษาบาลีและภาษาไทย จากพระไตรปิฎกเพื่อเป็นเครื่องยืนยัน ดังต่อไปนี้ อถโข อญฺญตโร ภิกขุ เยน ภควาเปฯ เอกมนฺต นิสินฺโน โข โส ภิกขุ ภควนฺต เอตทโวจ โลโก โลโกติ ภนฺเต วุจฺจติ กิตฺตาวตฺตา นุ โข ภนฺเต โลโกติ วุจฺจติฯ ลุขฺขติติ โข ภิกขุ ตสฺมา โลโกติ วุจฺจติฯ กิญจ ลุขฺขติ จกฺขุ โข ภิกขุ ลุขฺขติ รุปา ลุขฺชนฺติ จกฺขุวิญญาณ ลุขฺขติ จกฺขุสมฺมผลโส ลุขฺขติ ยมปิท จกฺขุสมฺมผลสปลฺภยา อุปฺปชฺชติ เวทียิตฺ สุข วา ทุกฺข วา อทุกฺขมสุข วา ตมปิ ลุขฺขติ ฯเปฯ ชิวหา ลุขฺขติฯเปฯ มโน ลุขฺขติ ธมฺมา ลุขฺชนฺติ มโนวิญญาณ ลุขฺขติ มโนสมฺมผลโส ลุขฺขติ ยมปิท

มโนสมรสสปัจจัยา อุปปชติ เวหิต สุข วา ทุกข วา อทุกขมสุข วา ตมปิ สุขตฺตา ปลุชตฺติ โข ภิกขุ ตส มา โลโกติ วุจตฺติ (กรมการศาสนา, 2538; ส.ส. 18/98/64-65)

แปลว่า ครั้นนั้นแล ภิกษุรูปหนึ่งเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคถึงที่ประทับฯ ครั้นแล้วได้ทูลถาม พระผู้มีพระภาคว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า โลก โลก ดังนี้ ด้วยเหตุเพียงเท่าไรหนอแล จึงเรียกว่า โลก พระเจ้าข้า พระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรภิกษุ ที่เรียกว่า โลก เพราะจะต้องแตกสลาย อะไรเล่าแตก สลาย ดูกรภิกษุ จักขุแลแตกสลาย รูปแตกสลาย จักขุวิญญาณแตกสลาย จักขุสัมผัสแตกสลาย สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัยแตกสลายฯลฯ ใจแตกสลาย ธรรมารมณ์ มโนวิญญาณ มโนสัมผัสแตกสลาย สุขเวทนาทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนาที่เกิดขึ้น เพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัย ก็แตกสลาย ดูกรภิกษุที่เรียกว่าโลก เพราะจะต้องแตกสลาย ฉะนั้น

จากพระพุทธพจน์ที่นำมาเป็นตัวอย่างไว้ ณ ที่ตรงนี้ โลก หมายถึง สิ่งที่แตกสลาย ไม่คงที่ และ พระพุทธเจ้าทรงระบุด้วยว่า โลกในที่นี้หมายถึง จักขุ รูป จักขุวิญญาณ จักขุสัมผัส สุขเวทนา ทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุขเวทนา ที่เกิดขึ้นเพราะจักขุสัมผัสเป็นปัจจัยแตกสลาย จนถึงใจ ธรรมารมณ์ มโนวิญญาณ มโนสัมผัส สุขเวทนาทุกขเวทนา หรืออทุกขมสุข เวทนาที่เกิดขึ้นเพราะมโนสัมผัสเป็นปัจจัยแตกสลาย

เกี่ยวกับเรื่องโลกนี้ในพระไตรปิฎกมีที่กล่าวไว้มากมายโดยเฉพาะในพระสูตรที่ชื่อว่าโลกสูตรและโลกสูตรปรากฏในที่หลายแห่ง เช่น ในโลกสูตร (กรมการศาสนา, 2538; ส.ส. 15/196-197/49) ซึ่งพุทธ ปรชญาแสดงให้เห็นว่า โลกเกิดขึ้นเพราะอายตนะเกิด โดยมีข้อความในพระสูตรว่า เทวดาทูลถามว่า เมื่อ อะไรเกิดขึ้นโลกจึงเกิดขึ้น โลกย่อมชมเชยในอะไร โลกยึดถือซึ่งอะไร โลกย่อมเดือดร้อนเพราะอะไร

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสตอบว่า เมื่ออายตนะ 6 เกิดขึ้น โลกจึงเกิดขึ้น โลกย่อมทำความชมเชยใน อายตนะ 6 โลกยึดถืออายตนะ 6 นั้นแหละ โลกย่อมเดือดร้อนเพราะอายตนะ 6

ในโลกสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูกรมหาบพิตร ธรรม 3 อย่างแล เมื่อเกิดขึ้นแก่โลกย่อม เกิดขึ้นเพื่อไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูล เพื่อทุกข์ เพื่อความอยู่ไม่สำราญ ธรรม 3 อย่างเป็นไฉน คือ ธรรมคือ ความโลภ ธรรมคือโทสะความประทุษร้าย ธรรมคือโมหะความหลงแล เมื่อเกิดขึ้นแก่โลกย่อมเกิดขึ้นเพื่อ ไม่เป็นประโยชน์เกื้อกูลเพื่อทุกข์เพื่อความอยู่ไม่สำราญ

3. โลกเชิงวัตถุวิสัย (Objective world)

โลกเชิงวัตถุวิสัยก็คือโลกที่มีอยู่เป็นอยู่ตามธรรมชาติ มันมีหรือเป็นอยู่อย่างไรร้อยอย่างนั้น มนุษย์ เราเป็นเพียงสิ่งหนึ่งในบรรดาสรรพสิ่งที่มีอยู่ในโลก เราสามารถรับรู้การมีอยู่เป็นอยู่ของโลกโดยอาศัย ประสาทสัมผัส ตัวเราจะมิอยู่หรือไม่อยู่ก็ไม่กระทบกระเทือนการมีอยู่เป็นอยู่ของโลก เพราะการมีอยู่ของ โลกในเชิงวัตถุวิสัยไม่ขึ้นอยู่กับการมีอยู่ของเรา โลกเชิงวัตถุวิสัยนี้ก็คือโลกที่เรารู้และเห็นตามปกติทุกวันนี้

เอง พุทธปรัชญารับรู้การมีอยู่ของโลกในลักษณะดังกล่าวนี้ ข้อความที่กล่าวถึงโลกในลักษณะเช่นนี้มีอยู่ในพระสูตรชื่อว่าอัครคัมภีร์ ในพระคัมภีร์ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค พระไตรปิฎกเล่มที่ ๑๑ เป็นข้อความที่พระพุทธเจ้าตรัสกับพราหมณ์หนุ่ม 2 คน คือ วาเสฏฐพราหมณ์ และภารทวาชพราหมณ์ มีข้อความดังนี้

ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ มีสมัยบางครั้งบางคราว โดยล่วง ระยะเวลาที่ยาวช้านานที่โลกนี้จะพินาศ เมื่อโลกกำลังพินาศอยู่ โดยมากเหล่า สัตว์ย่อมเกิดในชั้นอาภัสสรพรหม สัตว์เหล่านั้นได้สำเร็จทางใจ มีปิตีเป็นอาหาร มีรัศมีขานออกจากกายตนเอง สัญจรไปได้ในอากาศ อยู่ในวิมานอันงาม สถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลที่ยาวช้านาน

ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ มีสมัยบางครั้ง บางคราว โดยระยะเวลาที่ยาวช้านาน ที่โลกนี้จะกลับเจริญ เมื่อโลกกำลังเจริญ อยู่โดยมาก เหล่าสัตว์พากันจุติจากชั้นอาภัสสรพรหมลงมาเป็นอย่างนี้ และสัตว์นั้นได้สำเร็จทางใจ มีปิตีเป็นอาหาร มีรัศมีขานออกจากกายตนเอง สัญจรไปได้ในอากาศอยู่ในวิมานอันงาม สถิตอยู่ในภพนั้นสิ้นกาลที่ยาวช้านาน ก็แหละ สมัยนั้นจักรวาลทั้งสิ้นนี้แลเป็นน้ำทั้งนั้น มีดินแลไม่เห็นอะไร ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็ยังไม่ปรากฏ ดวงดาวนักษัตรทั้งหลายก็ยังไม่ปรากฏ กลางวัน กลาง คคืนก็ยังไม่ปรากฏ เดือนหนึ่งและกึ่งเดือนก็ยังไม่ปรากฏ ฤดูและปีก็ยังไม่ปรากฏ เพศชายและเพศหญิงก็ยังไม่ปรากฏ สัตว์ทั้งหลาย ถึงซึ่งอันนับเพียงว่าสัตว์เท่านั้น

ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ ครั้นต่อมา โดยล่วงระยะเวลาที่ยาวช้านาน เกิดวันดินลอยอยู่บนน้ำทั่วไป ได้ปรากฏแก่สัตว์เหล่านั้นเหมือนนมสดที่บุคคลเคี้ยว ให้งวดแล้วตั้งไว้ให้เย็นจับเป็นฝายอยู่ข้างบน ฉะนั้นวันดินนั้นถึงพร้อมด้วยสี กลิ่น รส มีสีคล้ายเนยใสหรือเนยข้นอย่างดี ฉะนั้น มีรสอร่อยดูจรรวมผิวงเล็กล้วนหาโทษมิได้ ฉะนั้น ฯ

ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ ต่อมาเมื่อสัตว์ผู้หนึ่งเป็นคนโลนพุดว่า ท่านผู้เจริญทั้งหลายนี้จักเป็นอะไร แล้วเอานิ้วช้อนวันดินขึ้นลองลิ้มดู เมื่อเขาเอานิ้วช้อนวันดินขึ้นลองลิ้มดูอยู่ วันดินได้ซาบซ่านไปแล้ว เขาจึงเกิดความอยากขึ้น

ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ แม้สัตว์พวกอื่นก็พากันกระทำตามอย่างสัตว์นั้น เอานิ้วช้อนวันดินขึ้นลองลิ้มดู เมื่อสัตว์เหล่านั้นพากันเอานิ้วช้อนวันดินขึ้นลองลิ้มดูอยู่ วันดินได้ซาบซ่านไปแล้ว สัตว์เหล่านั้นจึงเกิดความอยากขึ้น ต่อมาสัตว์เหล่านั้นพยายามเพื่อจะปั้นวันดินให้เป็นคำๆ ด้วยมือแล้วบริโภคนั้น

ดูกรวาเสฏฐะและภารทวาชะ ในคราวที่พวกสัตว์พยายามเพื่อจะปั้นวันดินให้เป็นคำๆ ด้วยมือแล้วบริโภคนั้น เมื่อรัศมีกายของสัตว์เหล่านั้นก็หายไปแล้ว ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ก็ปรากฏ เมื่อดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ปรากฏแล้ว ดวงดาวนักษัตรทั้งหลายก็ปรากฏ เมื่อดวงดาวนักษัตรปรากฏแล้ว กลางคืนและกลางวันก็ปรากฏ เมื่อกลางคืนและกลางวันปรากฏแล้วเดือนหนึ่งและกึ่งเดือนก็ปรากฏ เมื่อเดือนหนึ่ง และกึ่งเดือนปรากฏอยู่ ฤดูและปีก็ปรากฏ

ดูกรวาสถูและภราทวาชะ ด้วยเหตุเพียงเท่านั้นแล โลกนี้จึงกลับเจริญขึ้นมาอีก จากหลักฐานที่ยกมาจากอัครัญญสูตรแสดงให้เห็นว่า ตามทัศนะของพุทธปรัชญา โลกที่เราอาศัยกันอยู่นี้เป็นไปตามกฎไตรลักษณ์ คือเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงโดยมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา ในที่สุดก็พินาศลง เมื่อโลกพินาศลงไป แต่ก็ไม่ได้หมายความว่ามันกระจัดกระจายสูญหายไปอย่างสิ้นเชิง เป็นแต่เพียงว่าเมื่อโลกพินาศไป ทุกสรรพสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมชาติในโลกนี้ ทั้งมนุษย์ สรรพสัตว์ ต้นไม้หรือพืชทุกชนิดก็จะถูกทำลายพินาศไปทั้งหมด

หลักจากนั้นเมื่อกาลเวลาผ่านไป ๆ อย่างเนิ่นนาน โลกก็จะค่อย ๆ วิวัฒนาการเจริญขึ้นมาใหม่ วิวัฒนาการไปจนกระทั่งสิ่งที่มีชีวิตทุกชนิดก็เกิดมีขึ้นมาใหม่ด้วย เมื่อเกิดมีขึ้นแล้ว สิ่งมีชีวิตเหล่านั้นก็จะวิวัฒนาการไปเรื่อย ๆ ตัวอย่างเช่น พวกมนุษย์ก็จะวิวัฒนาการไปจนมีครอบครัว กลายเป็นชุมชน ใหญ่โตไปจนกลายเป็นบ้านเมืองตามลำดับ เมื่อวิวัฒนาการมาเรื่อย ๆ ก็จะมาถึงยุคที่พวกเราเป็นอยู่ในกาลบัดนี้ ต่อจากเวลานี้ไปโลกก็คงวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงต่อไป

การเกิดขึ้นของโลกและการพินาศไปของโลกดำเนินไปในรูปแบบของวัฏจักรคือหมุนเวียนเปลี่ยนไป คือเกิดขึ้นแล้วก็พินาศไปแล้วก็เกิดขึ้นใหม่และก็พินาศไปอีกอย่างนี้เสมอ ๆ ดังนั้น โลกตามทัศนะของพุทธปรัชญาจึงไม่อาจสาวไปถึงที่สุดอันแท้จริงเบื้องต้นได้ ส่วนที่สุดที่แท้จริงในส่วนเบื้องปลายก็ทำนองเดียว เพราะเมื่อสิ้นสุดลงแล้วก็กลับวิวัฒนาการเกิดมีขึ้นใหม่ เนื่องจากไม่มีการกล่าวถึงพระเจ้ามีเกี่ยวข้องในการเกิดขึ้นของโลก ดังนั้นการเกิดขึ้นของโลกตามทัศนะของพุทธปรัชญาจึงเป็นเรื่องธรรมชาติ

ทัศนะของพุทธปรัชญาเรื่องการเกิดขึ้นของโลกจึงแตกต่างไปจากศาสนาและปรัชญาประเภทเทวนิยม ที่นับถือพระเจ้าหรือมีพระเจ้า เช่น ศาสนาคริสต์ หรือศาสนาอิสลาม ซึ่งกล่าวกันว่า พระเจ้าทรงเป็นผู้สร้างโลกขึ้นมาจากความว่างเปล่า เมื่อสร้างขึ้นมาแล้วในที่สุดพระองค์ก็จะทรงทำลายโลกให้พินาศไป ต่อจากนั้นโลกก็ไม่มีอยู่อีกตลอดไปเพราะพระเจ้าจะไม่ทรงสร้างโลกขึ้นมาอีก และยังมีข้อความที่เกี่ยวข้องกับโลกในพระไตรปิฎก ดิโกนิบาต อังคุตตรนิกาย จุฬนิสสูตร พระพุทธเจ้าตรัสอธิบายแก่พระอานนท์เกี่ยวกับโลกธาตุซึ่งได้แก่โลกหรือดาวเคราะห์ที่มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ว่า

ดูกรอานนท์จักรวาลหนึ่งมีกำหนดเท่ากับโอกาสที่พระจันทร์พระอาทิตย์โคจรทั่วทิศสว่างไสว รุ่งโรจน์โลกมีอยู่พันจักรวาลก่อนในโลกพันจักรวาลนั้นมีพระจันทร์พันดวงมีอาทิตย์พันดวงมีขุนเขาสิเนรุ พันหนึ่งมีชมพูทวีปพันหนึ่งมีอปรโคยานทวีปพันหนึ่งมีอุตตรกุรุทวีปพันหนึ่งมีปุพพวิเทหทวีปพันหนึ่งมีมหาสมุทรสี่พันมีท้าวมหาราชสี่พันมีเทวโลกชั้นจาตุมหาราชิก้าพันหนึ่งมีเทวโลกชั้นดาวดึงส์พันหนึ่งมีเทวโลกชั้นยามาพันหนึ่งมี เทวโลกชั้นดุสิตพันหนึ่งมีเทวโลกชั้นนิมมานรดีพันหนึ่งมีเทวโลกชั้นปรนิมมิตวสวัตตีพันหนึ่งมีพรหมโลกพันหนึ่ง

ดูกรอานนทน์นี้เรียกว่าโลกธาตุอย่างเล็กมีพันจักรวาลโลกคุณโดยส่วนพันแห่งโลกธาตุอย่างกลางมีล้านจักรวาลนน์นี้เรียกว่าโลกธาตุอย่างใหญ่ประมาณแสนโกฏิจักรวาลดูกรอานนทน์ตถาคตมุงหมายอยู่พึงทำโลกธาตุอย่างใหญ่ประมาณแสนโกฏิจักรวาลให้รู้แจ้งได้ด้วยเสียงหรือทำให้รู้แจ้งได้เท่าที่มุ่งหมาย

จากข้อความในพระสูตรที่ยกมาอ้างอิงนี้ สิ่งที่น่าสนใจยิ่งก็คือ ปัจจุบันนักวิทยาศาสตร์นักดาราศาสตร์ยังไม่รู้ว่า ในสากลจักรวาลอันกว้างขวางใหญ่ไพศาลหาที่สุดมิได้ นอกจากโลกของเราแล้วยังมีโลกอื่น ๆ ที่มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่เช่นเดียวกับโลกของเราอีกหรือไม่ เป็นเพียงมีการสันนิษฐานว่า นอกจากโลกของเราก็คงจะมีโลกอื่น ๆ อีกในสากลจักรวาลที่มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่ แต่พระพุทธเจ้าได้ทรงทราบแน่ชัดมากกว่า สองพันห้าร้อยกว่าปีแล้วว่า ยังมีโลกหรือโลกธาตุอื่น ๆ อยู่อีกจำนวนนับไม่ถ้วนที่มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่เช่นเดียวกับโลกของเรา โดยจำแนกโลกธาตุออกเป็น 3 ขนาดคือ โลกธาตุขนาดเล็กเรียกว่า สหัสสิจุพณิกาโลกธาตุ โลกขนาดกลางเรียกว่า ทวิสหัสสิมขมิกาโลกธาตุ และโลกขนาดใหญ่เรียกว่าติสหัสสิมหัสสิโลกธาตุ

ตามที่กล่าวมานี้ก็พอสรุปได้ว่า ตามทัศนะของพุทธปรัชญา โลกที่มีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่นั้น มิใช่จะมีอยู่แต่โลกของเราเท่านั้น แต่ยังมีโลกอื่น ๆ ขนาดต่าง ๆ อีกนับจำนวนไม่ถ้วนซึ่งมีสิ่งมีชีวิตอาศัยอยู่เช่นกัน ดังข้อความในพระไตรปิฎกที่ว่า จักรวาลหนึ่งมีกำหนดเท่ากับโอกาสที่พระจันทร์พระอาทิตย์โคจรทั่วทิศสว่างไสวรุ่งโรจน์ นั้น แสดงให้เห็นว่า สุริยจักรวาลที่พระพุทธเจ้าทรงทราบสอดคล้องกับสุริยจักรวาลที่นักวิทยาศาสตร์ปัจจุบันรู้

นอกจากนั้นแล้ว พุทธปรัชญายังมีทัศนะต่อโลกว่า โลกที่มนุษย์และสรรพสิ่งที่มีชีวิตอาศัยอยู่นี้ เป็นสังขารหรือสังขตธรรมที่เกิดขึ้นและเป็นไปตามอำนาจการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย เพราะฉะนั้นมันจึงตกอยู่ภายใต้กฎไตรลักษณ์ คือเป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงหรืออนิจจัง เป็นทุกข์เพราะไม่อาจทนอยู่ในสภาพเดียวได้ตลอดไปหรือทุกขัง และปราศจากตัวตนหรืออนัตตา

ตามทัศนะของพุทธปรัชญา การพิเนชาของโลกรเป็นปรากฏการณ์ธรรมชาติที่เกิดขึ้นและเป็นไปตามปัจจัยในธรรมชาติ การพิเนชาไปของโลกรด้วยไฟเกิดขึ้นได้อย่างไร เชิญท่านผู้สนใจพึงศึกษาตัวอย่างจากพระไตรปิฎกเล่มที่ 20 ดิกนิบาต อังคุตรนิกาย สุริยสูตร ที่มีเนื้อหว่า

สมัยหนึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ อัมพปาลีวันใกล้พระนครเวสาลี ณ ที่นั้นแลพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสเรียกภิกษุทั้งหลายว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย ภิกษุเหล่านั้นทูลรับพระผู้มีพระภาคเจ้า แล้วพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลายสังขารทั้งหลายไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่น่าชื่นชม นี้ควรเบื่อหน่าย ควรคลายกำหนัด ควรหลุดพ้นในสังขารทั้งปวง

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ขุนเขาสิเนรุโดยยาว 84,000 โยชน์โดยกว้าง 84,000 โยชน์ หยั่งลงในมหาสมุทร 84,000 โยชน์สูงจากมหาสมุทรขึ้นไป 84,000 โยชน์ มีกาลบางครั้งไฟฝนไม่ตกหลายปี หลาย

ร้อยปี หลายพันปี หลายแสนปี เมื่อฝนไม่ตกพืชคามภูตคามและดินชาติที่ใช้เข้ายา ป่าไม้ใหญ่ย่อมเฉาเหี่ยวแห้งเป็นอยู่ไม่ได้ฉันใด สังขารก็ฉันนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่น่าชื่นชม นี่เป็นกำหนดควรเบื่อหน่าย ควรคลายกำหนดควรหลุดพ้นในสังขารทั้งปวง

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางคราวโดยล่วงไปแห่งกาลนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ 2 ปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ 2 ปรากฏแม่น้ำลำคลองทั้งหมดย่อมงวดแห้งไม่มีน้ำฉันใด สังขารก็ฉันนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง ...ควรหลุดพ้น

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางคราวโดยล่วงไปแห่งกาลนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ ๓ ปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ 3 ปรากฏแม่น้ำสายใหญ่ ๆ คือ แม่น้ำคงคา ยมุนา อจิรวดี สรรภู มหิ ทั้งหมดย่อมงวดแห้งไม่มีน้ำฉันใด ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายก็ฉันนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง ... ควรหลุดพ้น

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางคราวโดยล่วงไปแห่งกาลนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ 4 ปรากฏ เพราะพระอาทิตย์ดวงที่ 4 ปรากฏแม่น้ำสายใหญ่ ๆ ที่ไหลมารวมกันเป็นแม่น้ำใหญ่ คือ แม่น้ำคงคา ยมุนา อจิรวดี สรรภู มหิ ทั้งหมดย่อมงวดแห้งไม่มีน้ำฉันใด ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายก็ฉันนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง ... ควรหลุดพ้น

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางคราวโดยล่วงไปแห่งกาลนาน ดวงอาทิตย์ดวงที่ 5 ปรากฏ เพราะพระอาทิตย์ดวงที่ 5 ปรากฏน้ำในมหาสมุทรลึก 100 โยชน์ก็ตี่ 200 โยชน์ก็ตี่ 300 โยชน์ก็ตี่ 400 โยชน์ก็ตี่ 500 โยชน์ก็ตี่ 600 โยชน์ก็ตี่ 700 โยชน์ก็ตี่ย่อมงวดลงเหลืออยู่เพียง 7 ชั่วต้นตาลก็มี 6 ต้นตาลก็มี 5 ชั่วต้นตาลก็มี 4 ชั่วต้นตาลก็มี 3 ชั่วต้นตาลก็มี 2 ชั่วต้นตาลก็มี ชั่วต้นตาลเดียวก็มีแล้วยังจะเหลืออยู่ 7 ชั่วคน 6 ชั่วคน 5 ชั่วคน 4 ชั่วคน 3 ชั่วคน 2 ชั่วคน ชั่วคนเดียว ครึ่งชั่วคน เพียงเอน เพียงเข้า เพียงแค่อ้อ เท้าเพียงในรอยเท้าโค

ดูกรภิกษุทั้งหลาย น้ำในมหาสมุทรยังเหลืออยู่เพียงในรอยเท้าโคในที่นั้น ๆ เปรียบเหมือนในฤดูแล้งเมื่อฝนเมล็ดใหญ่ ๆ ตกลงมาน้ำเหลืออยู่ในรอยเท้าโคในที่นั้น ๆ ฉะนั้น เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ 5 ปรากฏน้ำในมหาสมุทรแม้เพียงช้อนนี้ก็ไม่มีฉันใด ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายก็ฉันนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง ...ควรหลุดพ้น

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางคราวโดยล่วงไปแห่งกาลนานดวงอาทิตย์ดวงที่ 6 ปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ 6 ปรากฏ แผ่นดินใหญ่นี้ และขุนเขาสิเนรุย่อมมีกลุ่มควันพลุ่งขึ้นเปรียบเหมือนนายช่างหม้อเผาหม้อที่ปั้นดีแล้วย่อมมีกลุ่มควันพลุ่งขึ้นฉนั้น ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายก็ฉันนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง ... ควรหลุดพ้น

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในกาลบางครั้งบางคราวโดยล่วงไปแห่งกาลนานดวงอาทิตย์ดวงที่ 7 ปรากฏ เพราะดวงอาทิตย์ดวงที่ 7 ปรากฏ แผ่นดินใหญ่นี้และขุนเขาสิเนรุไฟจะติดทั่วลูกโซติช่วงมีแสงเพลิงเป็นอัน

เดียวกัน เมื่อแผ่นดินใหญ่และขุนเขาสิเนรุไฟเผาโลกจนลมหอบเอาเปลวไฟพุ่งไปจนถึงพรหมโลก เมื่อขุนเขาสิเนรุไฟเผาโลกจนกำลังทะลายถูกกองเพลิงใหญ่เผาท่วมตลอดแล้วอดเขาแม้ขนาด 100 โยชน์ 200 โยชน์ 300 โยชน์ 400 โยชน์ 500 โยชน์ ย่อมพังทลาย เมื่อแผ่นดินใหญ่และขุนเขาสิเนรุถูกไฟเผาผลาญอยู่ย่อมไม่ปรากฏขึ้นและเข้ามาเปรียบเหมือนเมื่อเนยใสหรือน้ำมันถูกไฟเผาผลาญอยู่ย่อมไม่ปรากฏขึ้นและเข้ามาฉะนั้น

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สังขารทั้งหลายก็ฉนั้น เป็นสภาพไม่เที่ยง ไม่ยั่งยืน ไม่น่าชื่นชม ควรจะเบื่อหน่ายควรคลายกำหนัด ควรหลุดพ้นในสังขารทั้งปวง

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ในข้อนี้ใครจะรู้ใครจะเชื่อว่า แผ่นดินนี้และขุนเขาสิเนรุจักถูกไฟไหม้พิณาศไม่เหลืออยู่นอกจากอริยสาวกผู้มีบโณเห็นแล้ว (โสดาบัน)

นอกจากนั้นโลกในเชิงวิสัยยังแบ่งชนิดของโลกออกเป็นต่าง ๆ กัน ดังข้อความที่ปรากฏในพระสูตรว่า เวรัญชพราหมณ์ได้ไปในพุทธานัก ครั้นถึงแล้วได้ทูลปราศรัยกับพระผู้มีพระภาคเจ้า ครั้นผ่านการทูลปราศรัยพอให้เป็นทีบ้านเทิงเป็นที่ระลึกลึงกันไปแล้ว จึงนั่ง ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง เวรัญชพราหมณ์นั้น ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้ว ได้ทูลคำน้แด่พระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ท่านพระโคตม ข้าพเจ้าได้ทราบมาว่า พระสมณะโคตม ไม่ไหว ไม่ลุกรับพวกพราหมณ์ผู้แก่ ผู้เฒ่า ผู้ใหญ่ ผู้ล่วงกาล ผ่านวัยมาโดยลำดับ หรือไม่เชื่อเชียวด้วยอาสนะ ข้อที่ข้าพเจ้าทราบมานี้เป็นเช่นนั้นจริง อันการที่ท่านพระโคตมไม่ไหว ไม่ลุกรับพวกพราหมณ์ผู้แก่ ผู้เฒ่า ผู้ใหญ่ ผู้ล่วงกาล ผ่านวัยมาโดยลำดับ หรือไม่เชื่อเชียวด้วยอาสนะนี้ นั้น ไม่สมควรเลย

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูกรพราหมณ์ ในโลก ทั้งเทวโลก มารโลก พรหมโลก ในหมู่สัตว์ พร้อมทั้งสมณะ พราหมณ์ เทพและมนุษย์ เราไม่เล็งเห็นบุคคลที่เราควรไหว้ ควรลุกรับ หรือควรเชื่อเชียวด้วยอาสนะ เพราะว่า ตถาคตพึงไหว้ พึงลุกรับ หรือพึงเชื่อเชียวบุคคลใดด้วยอาสนะ แม้ศรัทธาของบุคคลนั้นก็จะพังขาดตกไป

พระพุทโพนตรงนี้ ระบุน้ของโลกว่า มีทั้งโลกของเรา เทวโลก มารโลก พรหมโลก

ยังมีคำถามที่ปรากฏในพระสูตรว่า โลกมีที่สิ้นสุดหรือไม่ คำถามนี้มีในพระไตรปิฎกว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย สมณพราหมณ์พวกหนึ่ง มีทิฐิ ว่า โลกมีที่สิ้นสุดและหาที่สุด มิได้ บัญญัติว่า โลกมีที่สิ้นสุดและหาที่สุดมิได้ ด้วยเหตุ 4 ประการ ก็สมณพราหมณ์ผู้เจริญพวกนั้น อาศัยอะไรปรารภอะไร จึงมีทิฐิว่า โลกมีที่สิ้นสุดและหาที่สุดมิได้ บัญญัติว่า โลกมีที่สิ้นสุดและหาที่สุดมิได้ ด้วยเหตุ ๔ ประการ

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ อาศัยความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส ความเพียรที่ตั้งมั่น ความประกอบเนื่องๆ ความไม่ประมาท มนสิการโดยชอบ แล้วบรรลุเจตสมาธิเครื่อง

ตั้งมั่นแห่งจิต ย่อมมีความสำคัญในโลกว่ามีที่สุด เขากล่าวอย่างนี้ว่า โลกนี้มีที่สุด กลมโดยรอบ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเหตุว่า ข้าพเจ้าอาศัยความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส ความเพียรที่ตั้งมั่น ความประกอบเนื่องๆ ความไม่ประมาท มนสิการโดยชอบ แล้วบรรลุเจโตสมาธิเครื่องตั้งมั่นแห่งจิตจึงมีความสำคัญในโลกว่ามีที่สุด ด้วยการบรรลุคุณวิเศษนี้ ข้าพเจ้าจึงรู้ว่าการที่โลกนี้มีที่สุด กลมโดยรอบ นี้เป็นฐานะที่ 1

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ อาศัยความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส ความเพียรที่ตั้งมั่น ความประกอบเนื่องๆ ความไม่ประมาท มนสิการโดยชอบ แล้วบรรลุเจโตสมาธิเครื่องตั้งมั่นแห่งจิต จึงมีความสำคัญในโลกว่าไม่มีที่สุด เขากล่าวอย่างนี้ว่า โลกนี้ไม่มีที่สุด หาที่สุดรอบมิได้ สมณพราหมณ์พวกที่พูดว่า โลกนี้มีที่สุดกลมโดยรอบนั้นแท้จก โลกนี้ไม่มีที่สุด หาที่สุดรอบมิได้ ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเหตุว่า ข้าพเจ้าอาศัยความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส ความเพียรเป็นที่ยึดมั่น ความประกอบเนื่องๆ ความไม่ประมาท มนสิการโดยชอบ แล้วบรรลุเจโตสมาธิเครื่องตั้งมั่นแห่งจิต จึงมีความสำคัญในโลกว่า หาที่สุดมิได้ ด้วยการบรรลุคุณวิเศษนี้ ข้าพเจ้าจึงรู้ว่าการที่โลกนี้ไม่มีที่สุด หาที่สุดรอบมิได้ นี้เป็นฐานะที่ 2

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ อาศัยความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส ความเพียรที่ตั้งมั่น ความประกอบเนื่องๆ ความไม่ประมาท มนสิการโดยชอบ แล้วบรรลุเจโตสมาธิเครื่องตั้งมั่นแห่งจิต จึงมีความสำคัญในโลกว่า ด้านบนด้านล่างมีที่สุด ด้านขวาง หาที่สุดมิได้ เขากล่าวอย่างนี้ว่า โลกนี้ทั้งมีที่สุดทั้งไม่มีที่สุด สมณพราหมณ์พวกที่กล่าวว่า โลกนี้มีที่สุด กลมโดยรอบ นั้นแท้จก ถึงสมณพราหมณ์พวกที่กล่าวว่า โลกนี้ไม่มีที่สุดหาที่สุดรอบมิได้ นั้นก็แท้จก โลกนี้ทั้งมีที่สุดทั้งไม่มีที่สุด ข้อนั้นเพราะเหตุไร เพราะเหตุว่า ข้าพเจ้า อาศัยความเพียรเป็นเครื่องเผากิเลส ความเพียรที่ตั้งมั่น ความประกอบเนื่องๆ ความไม่ประมาท มนสิการโดยชอบ แล้วบรรลุเจโตสมาธิ เครื่องตั้งมั่นแห่งจิตย่อมมีความสำคัญในโลกว่า ด้านบนด้านล่างมีที่สุด ด้านขวางไม่มีที่สุด ด้วยการบรรลุคุณวิเศษนี้ ข้าพเจ้าจึงรู้ว่าการที่โลกนี้ทั้งมีที่สุดทั้งไม่มีที่สุด นี้เป็นฐานะที่ 3

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์บางคนในโลกนี้ เป็นนักตรึก นักค้นคิด กล่าวแสดงปฏิกฤษณ์ของตนตามที่ตรึกได้ ค้นคิดได้อย่างนี้ว่า โลกนี้มีที่สุดก็มีใช่ ไม่มีที่สุดก็มีใช่ สมณพราหมณ์พวกที่กล่าวว่า โลกนี้มีที่สุด กลมโดยรอบ นั้นแท้จก ถึงสมณพราหมณ์พวกที่กล่าวว่า โลกนี้ไม่มีที่สุดหาที่สุดรอบมิได้ นั้นก็แท้จก ทั้งสมณพราหมณ์พวกที่กล่าวว่า โลกนี้ทั้งมีที่สุดทั้งไม่มีที่สุด นั้นแท้จก โลกนี้มีที่สุดก็มีใช่ ไม่มีที่สุดก็มีใช่ นี้เป็นฐานะที่ 4

ดูกรภิกษุทั้งหลาย สมณะหรือพราหมณ์พวกใดพวกหนึ่ง มีทิวณฐิว่า โลกมีที่สุดและหาที่สุดมิได้ จะบัญญัติว่า โลกมีที่สุดและหาที่สุดมิได้ สมณพราหมณ์พวกนั้นทั้งหมด ย่อมบัญญัติด้วยเหตุ 4 ประการนี้เท่านั้น หรือแต่อย่างใดอย่างหนึ่ง นอกจากนั้นไม่มี

ทศนะของพุทธปรัชญาที่มีต่อเรื่องความกว้างใหญ่ไพศาลของโลกนั้น น่าอัศจรรย์มากโดยมีเรื่องเล่าว่า มีเทพบุตรท่านหนึ่งชื่อว่าโรหิตัสสะอยากพิสูจน์ความใหญ่โตของโลกเชิงวัตถุวิสัยนี้ว่า จะใหญ่โตขนาดไหน แต่ว่าก็ไม่ประสบความสำเร็จจึงไปเข้าเฝ้าพระพุทธเจ้าเพื่อกราบทูลเรื่องของตนให้ทรงทราบตามข้อความที่ปรากฏในโรหิตัสสะสูตร มีเนื้อความว่า สมัยหนึ่ง พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ ณ พระวิหารเชตวัน อารามของท่านอนาถบิณฑิกเศรษฐี เขตพระนครสาวัตถี ครั้งนั้นแลเมื่อปฐมยามล่วงไปแล้ว โรหิตัสสะเทพบุตรมีวรรณงามยิ่งนัก ยังพระวิหารเชตวันทั้งสิ้นให้สว่างเข้าไปเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าถึงที่ประทับ ครั้นแล้วจึงถวายอภิวาทพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว ได้ยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่ง

โรหิตัสสะเทพบุตรยืนอยู่ ณ ที่ควรส่วนข้างหนึ่งแล้วแลได้กราบทูลพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ บุคคลสถิตอยู่ ณ ที่ใดหนอ จึงจะไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุปบัติ ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญบุคคลจะอาจบ้างหรือไม่เพื่อที่จะรู้ เพื่อที่จะเห็น หรือเพื่อที่จะบรรลุที่สุดของโลกได้ด้วยการเดินทาง

พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า อวูโส ที่ใดเป็นที่ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุปบัติ เราไม่พูดถึงที่นั้นอันเป็นที่สุดของโลกว่า ควรรู้ ควรเห็น ควรบรรลุด้วยการเดินทาง

โรหิตัสสะเทพบุตรกราบทูลว่า น่าอัศจรรย์ พระเจ้าข้า ไม่เคยมีมาพระเจ้าข้า แต่ปางก่อน ข้าพระองค์เป็นฤๅษี ชื่อโรหิตัสสะเป็นบุตรของอิสสรชน มีฤทธิ์ เหาะไปในอากาศได้ มีความเร็วประดุจอาจารย์สอนศิลปธนูจักรมนั้น ชาญศึกษา ชำนาญมือ เคยประกวดยิงธนูมาแล้ว ยิ่งผ่านเงาตาลตามขวางได้ด้วยลูกศรขนาดเบาโดยสะดวกโดยง่ายของข้าพระองค์เห็นปานนี้ ประดุจจากมหาสมุทรด้านทิศบูรพาก้าวถึงมหาสมุทรด้านทิศ ประจิม ข้าพระองค์มาประสงค์อยู่แต่เพียงว่า เราจักบรรลุถึงที่สุดของโลกด้วยการเดินทาง

ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ข้าพระองค์ประกอบด้วยความเร็วขนาดนี้ด้วยอย่างเท่าขนาดนี้ เว้นจากการกิน การขบเคี้ยว และการลิ้มรสอาหาร เว้นจากการ ถ่ายอุจจาระ ปัสสาวะ เว้นจากระงับความเหน็ดเหนื่อยด้วยการหลับนอนมีอายุถึงร้อยปี ดำรงชีพอยู่ถึงร้อยปี เดินทางตลอดร้อยปีก็ยังไม่ถึงที่สุดของโลกได้แต่มาทำกาลกิริยาเสียในระหว่าง

น่าอัศจรรย์นัก พระเจ้าข้า ไม่เคยมีมา พระเจ้าข้า พระดำรัสนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสแจ่มแจ้งแล้ว ดังปรากฏว่า อวูโส ที่ใดเป็นที่ไม่เกิด ไม่แก่ ไม่ตาย ไม่จุติ ไม่อุปบัติ เราไม่พูดถึงที่นั้นอันเป็นที่สุดของโลกว่าควรรู้ ควรเห็น ควรบรรลุ ด้วยการเดินทาง

4. โลกเชิงอัตวิสัย (Subjective world)

พุทธปรัชญายังมีทัศนะต่อโลกในอีกรูปแบบหนึ่งคือโลกในเชิงอัตวิสัยซึ่งก็หมายถึงตัวผู้รับรู้การมีอยู่ของโลก ดังข้อความที่ปรากฏในพระไตรปิฎก เล่มที่ 18 สังยุตตนิกาย สฬายตนวรรค สมितिสูตรที่ ๔ ว่า

...ข้าแต่พระองค์ผู้เจริญ ที่เรียกว่า โลก โลก ดังนี้ ด้วยเหตุเพียงเท่าไร จึงเป็นโลกหรือบัญญัติว่า โลกพระผู้มีพระภาคตรัสว่า ดูกรสมิทธิ จักขุ รูป จักขุวิญญาณ ธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจักขุวิญญาณ มีอยู่ ณ ที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่าโลกก็มีอยู่ ณ ที่นั้น ฯลฯ ใจ ธรรมารมณ์ มโนวิญญาณ ธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วยมโนวิญญาณมีอยู่ ณ ที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่าโลกก็มีอยู่ ณ ที่นั้น

ดูกรสมิทธิ จักขุ รูป จักขุวิญญาณ ธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วยจักขุวิญญาณไม่มี ณ ที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่าโลก ก็ไม่มี ณ ที่นั้น ฯลฯ ใจ ธรรมารมณ์ มโนวิญญาณ ธรรมที่จะพึงรู้แจ้งด้วยมโนวิญญาณไม่มี ณ ที่ใด โลกหรือการบัญญัติว่าโลก ก็ไม่มี ณ ที่นั้น

ยักขัตถหนึ่งชื่อว่าเหมวตยักข์ ทูลถามว่า เมื่ออะไรเกิดขึ้นโลกจึงเกิดขึ้น โลกย่อมกระทำความเขยียดในอะไรโลก ยึดถืออะไร เมื่ออะไรมีโลกจึงเดือดร้อน

พระผู้มีพระภาคตรัสตอบว่า ดูกรเหมวตะ เมื่ออายตนะภายในและภายนอก 6 เกิดขึ้น โลกจึงเกิดขึ้น โลกย่อมกระทำความเขยียดในอายตนะภายในและภายนอก 6 โลกยึดถืออายตนะภายในและภายนอก 6 นั้นแหละ เมื่ออายตนะภายในและภายนอก 6 มีโลกจึงเดือดร้อน

ในจตุกนิบาต อังคุตตรนิกาย พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ...เราย่อมบัญญัติโลกเหตุเกิดแห่งโลก ความดับแห่งโลกและปฏิบัติเครื่องให้ถึงความดับแห่งโลกในอรรถภาพอันมีประมาณว่าหนึ่งมีสัญญาและมีใจนี้เท่านั้น

ในโลกสูตร พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ดูกรภิกษุทั้งหลาย เราจักแสดงความเกิดและความดับแห่งโลกเธอทั้งหลายจงฟัง ก็ความเกิดแห่งโลกเป็นไฉน ความเกิดแห่งโลกนั้นคืออาศัยจักขุและรูปเกิดจักขุวิญญาณรวมธรรม 3 ประการเป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงเกิดเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงเกิดตัณหาเพราะตัณหาเป็นปัจจัยจึงเกิดอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยจึงเกิดภพ เพราะภพเป็นปัจจัยจึงเกิดชาติเพราะชาติเป็นปัจจัยจึงเกิดชรามณะโสกะปริเทวะทุกขโทมนัสและอุปายาส นี่เป็นความเกิดแห่งโลก ฯลฯ อาศัยใจและธรรมารมณ์เกิดมโนวิญญาณ รวมธรรม 3 ประการเป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงเกิดเวทนาเพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงเกิดตัณหา เพราะตัณหาเป็นปัจจัยจึงเกิดอุปาทาน เพราะอุปาทานเป็นปัจจัยจึงเกิดภพเพราะภพเป็นปัจจัยจึงเกิดชาติ เพราะชาติเป็นปัจจัยจึงเกิดชรามณะโสกะปริเทวะทุกขโทมนัสและอุปายาสจึงเกิด ดูกรภิกษุทั้งหลายนี้แลเป็นความเกิดแห่งโลก

ดูกรภิกษุทั้งหลาย ก็ความดับแห่งโลกเป็นไฉน ความดับแห่งโลกนั้นคืออาศัยจักขุและรูปเกิดจักขุวิญญูณรวมธรรม 3 ประการเป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงเกิดเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงเกิดตัณหา เพราะตัณหานั้นแลดับเพราะสํารอกโดยไม่เหลือ อุปาทานจึงดับเพราะอุปาทานดับ ภพจึงดับ เพราะภพดับชาติจึงดับ เพราะชาติดับชรามรณะโสกะปริเทวะทุกขโทมนัสและอุปายาสจึงดับ ความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้ นี่เป็นความดับแห่งโลกฯลฯอาศัยใจและธรรมารมณเกิดมโนวิญญูณ รวมธรรม 3 ประการเป็นผัสสะ เพราะผัสสะเป็นปัจจัยจึงเกิดเวทนา เพราะเวทนาเป็นปัจจัยจึงเกิดตัณหาเพราะตัณหานั้นแลดับเพราะสํารอกโดยไม่เหลืออุปาทานจึงดับ เพราะอุปาทานดับภพจึงดับ เพราะภพดับชาติจึงดับ เพราะชาติดับชรามรณะโสกะปริเทวะทุกขโทมนัสและอุปายาสจึงดับความดับแห่งกองทุกข์ทั้งมวลนี้ย่อมมีด้วยอาการอย่างนี้

5. จำนวนของโลกตามทัศนะของพุทธปรัชญา

ในหนังสือธรรมวิจารณ์ ของสมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส หน้าที่ ๑ ระบุว่า โลก แบ่งเป็น ๒ คือ

- 1) โลกโดยตรง ได้แก่แผ่นดินเป็นที่อาศัย
- 2) โลกโดยอ้อม ได้แก่หมู่สัตว์ผู้อาศัย

คำว่าโลกที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ระบุว่า มี 2 นั้นท่านอธิบายว่า โลกสันนิวาสนประกอบด้วยมิจฉาทิฏฐิมิวัตถุ 10 ได้แก่ 1) ทานที่ให้แล้วไม่มีผล 2) การบวชสรองไม่มีผล 3) การบูชาไม่มีผล 4) วิบากอันเป็นผลของกรรมที่ทำความชั่วไม่มี 5) โลกนี้ไม่มี 6) โลกหน้าไม่มี 7) มารดาไม่มี 8) บิดาไม่มี 9) โอปปาติกสัตว์ไม่มี 10) สมณพราหมณ์ผู้ประพฤติปฏิบัติชอบทำให้แจ้งโลกนี้โลกหน้าด้วยอภิญญาแล้วรู้ด้วยตนเอง ไม่มีในโลก นี่เป็นโลกโดยตรง

โลกที่ปรากฏในรัฐपालสูตรที่ว่า พระรัฐบาลถวายพระพรว่า มีอยู่แล महाปิตร พระผู้มีพระภาคพระองค์นั้น ทรงรู้ ทรงเห็น เป็นพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงแสดงอัมมเทส 4 ที่อาत्मภาพรู้เห็น และได้ฟังแล้ว จึงออกจากเรือนบวชเป็นบรรพชิต คือ

- 1) โลกอันชวนำเข้าไป ไม่ยั่งยืน
- 2) โลกไม่มีผู้ต้านทาน ไม่เป็นใหญ่เฉพาะตน
- 3) โลกไม่มีอะไรเป็นของตน จำต้องละสิ่งทั้งปวงไป
- 4) โลกบกพร่องอยู่เป็นนิตย์ไม่รู้จักอัม เป็นทาสแห่งตัณหา

และพระบาลีที่ว่า กมฺมฺนา วตฺตติ โลโก แปลว่า สัตว์โลกย่อมเป็นไปตามกรรม นี่เป็นโลกโดยอ้อม

จากหนังสือธรรมวิจารณ์สามารถอธิบายได้ว่า ความหมายของโลกโดยอ้อมของพุทธปรัชญา หมายถึง โลกเชิงอัตวิสัย คือโลกที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ของตัวผู้รู้การมีอยู่ของโลกในแง่นี้สัมพันธ์กับการมีอยู่ของตัวผู้รู้กล่าวได้ว่าเป็นโลก ถ้าตัวผู้รู้ไม่มีอยู่โลกที่เขารับรู้ก็จะพลอยหายไปด้วย เช่น คำถามว่า เรารู้ได้อย่างไรว่าโลกภายนอกมีอยู่จริง คำตอบ คือ รู้ได้ด้วยประสาทสัมผัสคือมองเห็นโลกและสิ่งต่าง ๆ ในโลกได้ ได้ยินเสียงที่มีอยู่ในโลกได้ รับรู้กลิ่นของสิ่งต่าง ๆ ได้ รับรู้รสได้เรสัมผัสจับต้องสิ่งที่มีอยู่ในโลกได้ อาศัยสิ่งที่รับรู้ทางประสาทสัมผัสทั้งห้าเป็นตัวนำ คนเราก็สามารถคิดหรือจินตนาการถึงสิ่งที่อยู่ห่างไกลเกินวิสัยของประสาทสัมผัสธรรมดาได้

เพราะฉะนั้นโลกจึงมีอยู่ การมีอยู่ของโลกในแง่นี้เป็นโลกที่มนุษย์ได้ให้ความหมายแล้วเกิดการยึดมั่นที่เรียกว่า อุปาทาน

ส่วนในคัมภีร์อรรถกถาปฐมสมันตปาสาทิกาแปล ภาค 1 ระบุเรื่องเกี่ยวกับโลกว่าโลกมี 3 โดยแบ่งเป็น สังขารโลก สัตว์โลก และโอกาสโลก แล้วอธิบายไปที่ละโลก ซึ่งได้แก่

1) สังขารโลก ท่านอธิบายว่าได้แก่ โลกที่ว่ามี 3 คือ สรรพสัตว์ดำรงอยู่ได้เพราะอาหาร โลก 2 คือ นามและรูป โลก 3 คือ เวทนา 3 โลก 4 คือ อาหาร 4 โลก 5 คือ อุปาทานชั้น 5 โลก 6 คือ อายตนะภายใน 6 โลก 7 คือ วิญญาณฐิติ 7 โลก 8 คือ โลกธรรม 9 โลก 9 คือ สัตตาวาส 9 โลก 10 คือ อายตนะ 10 โลก 12 คือ อายตนะ 12 โลก 18 คือ ธาตุ 18

2) สัตว์โลก ท่านอธิบายว่า หมายถึง โลกที่ว่ามี โลกเที่ยง หรือว่า โลกไม่เที่ยง

3) โอกาสโลก ท่านหมายถึง ดวงจันทร์และดวงอาทิตย์ รุ่งโรจน์ย่อมเวียนส่องทิศทั้งหลายให้สว่างไสวตลอดที่มีประมาณเพียงใด โลกมีประการตั้งพันก็ย่อมสว่างไสวตลอดที่มีประมาณเพียงนั้นและโอกาสโลก นี้ท่านอธิบายเพิ่มว่า ได้แก่ จักรวาลหนึ่ง ว่าโดยส่วนยาวและส่วนกว้าง มีประมาณล้านสองแสนสามพันสี่ร้อยห้าสิบโยชน์ประมาณโดยรอบจักรวาลมีปริมาตรทั้งหมด สามล้านหกแสนหนึ่งหมื่นสามร้อยห้าสิบโยชน์ แผ่นดินนี้ในจักรวาลนั้น หนามีประมาณสองแสนสี่หมื่นโยชน์ น้ำสำหรับรองแผ่นดิน หนาก็มีประมาณเท่านี้ตั้งอยู่บนลมหลสำหรับธารน้ำเมื่อนั้นไว้ พุ่งขึ้นจดท้องฟ้าสูงเก้าแสนหกหมื่นโยชน์ แล้วอธิบายความตั้งอยู่ของโลกว่า ในจักรวาลนี้มีภูเขาสิเนรุเยี่ยมกว่าบรรดาภูเขาทั้งหลาย หยั่งลงในห้วงมหรรณพถึงแปดหมื่นสี่พันโยชน์ สูงขึ้นไปก็มีประมาณเท่านี้ มหาบรรพตใหญ่ทั้ง 7 เหล่านี้ คือ เขายุคันธร เขาอินทรี เขากรวิกะ เขาสุทิสสะเน เขาเนมินธร เขาวิมุตตะกะ เขาอัสดกัณณะเป็นของทิพย์ วิจิตรด้วยรัตนะต่าง ๆ หยั่งลง ในห้วงมหรรณพและสูงขึ้นไปตามลำดับโดยประมาณกึ่งหนึ่ง ๆ จากประมาณแห่งสิเนรุที่กล่าวแล้ว เป็นสถานที่อยู่ของท้าวมหาราชทั้ง 4 มีเทวดาและยักษ์อาศัยอยู่แล้ว ตั้งเรียงรายอยู่โดยรอบภูเขาสิเนรุ ด้วยอำนาจเป็นเครื่องล้อม

หิมวันตบรรพต สูงห้าร้อยโยชน์โดย ส่วนยาวและกว้างสามพันโยชน์ ประดับด้วยยอดแปดหมื่นสี่ พันยอด ชมพูทวีปมีต้นหว่า ชื่อว่า นคะ เป็นแกนกลาง วัดโดยรอบลำต้นประมาณ 15 โยชน์ ความยาว ของลำต้นและกิ่งประมาณ 50 โยชน์ ความกว้างโดยรอบประมาณ 100 โยชน์ สูงขึ้นไปประมาณเท่านั้น

จักรวาลบรรพตหยั่งลงในห้วงมหรณพสองหมื่นแปดพันโยชน์ สูงขึ้นไปก็มีประมาณเท่านั้น เหมือนกันจักรวาลบรรพตนี้ตั้งล้อมรอบโลกธาตุทั้งหมดนั้นอยู่

ในโลกธาตุนั้น ดวงจันทร์วัดโดยตรงโดยส่วนยาวส่วนกว้างและส่วนสูง 49 โยชน์ดวงอาทิตย์ ประมาณ 50 โยชน์ ภาพดาวดิงส์ประมาณหมื่นโยชน์ภพอสูร อวิจิมหานรก และชมพูทวีปก็ประมาณนั้น อมรโคยานทวีป ประมาณ 7,000 โยชน์ ปุพพิเททวีปก็มีประมาณเท่านั้นอุตรกุรทวีป ประมาณ 8,000 โยชน์ ทวีปใหญ่ ๆ ในโลกธาตุนี้ แต่ละทวีป ๆ มีทวีปเล็ก ๆ เป็นบริวาร ทวีปละห้าร้อย ๆ จักรวาลหนึ่ง แม้ทั้งหมดนั้น ชื่อว่า โลกธาตุหนึ่งในระหว่างแห่งจักรวาลนั้น เป็นโลกันตริกนรก

และตามนัยของคัมภีร์สมันตปาสาทิกา เราสามารถอธิบายสังขารโลก ได้ว่ามีความหมาย ครอบคลุมทั้งสัตว์โลก (อุปาตินนกกสังขาร) และโอกาสโลก (อนุปาตินนกกสังขาร) และคำว่า สัตว์โลก แปลว่า โลกคือหมู่สัตว์ ซึ่งในทัศนะของพุทธปรัชญา หมายถึง สิ่งที่มีชีวิตและมีจิตใจทุกชนิด และในพุทธ ปรัชญาแบ่งลักษณะของ สัตว์โลกไว้เป็น 3 ลักษณะ คือ

1) สิ่งมีชีวิตที่ประกอบด้วยรูปนาม มีชั้น 5 คือ รูป เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ครอบ ได้แก่ สัตว์นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน มนุษย์ เทวดา และ รูปพรหม เว้นอสัญญพรหม

2) สิ่งที่มีชีวิตที่ประกอบด้วยรูปชั้นอย่างเดียว ได้แก่ พวกออสัญญพรหม

3) สิ่งที่มีชีวิตที่ประกอบด้วยนามชั้น 4 คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ ได้แก่ อรูปพรหม

สัตว์โลกนี้พุทธปรัชญามีทัศนะว่า มีความสัมพันธ์กับโอกาสโลกอย่างแน่นแฟ้นแนบสนิท

โอกาสโลก หมายถึง โลกคือแผ่นดิน ซึ่งเป็นโอกาสแก่สัตว์ทั้งหลายที่มาอาศัยอยู่ หรืออาจหมายถึง จักรวาลซึ่งเป็นที่เกิดของสัตว์ทุกประเภท โอกาสโลกนี้ยังมีความหมายรวมถึงภพภูมิ และภพภูมินี้ ก็แบ่ง ตามสิ่งที่มีชีวิตคือสัตว์โลกนั้น กล่าวคือ

1) กามภพ หรือกามาวจรภพ เป็นภพที่อยู่ของผู้ยังเพลิดเพลินหรือติดอยู่ในรูปรสกลิ่นเสียง และสัมผัสเป็นที่อาศัยอยู่ของสัตว์นรก เปรต อสุรกาย สัตว์เดรัจฉาน มนุษย์ เทวดาในสวรรค์ทั้ง 6 ชั้น

2) รูปภพ หรือรูปาวจรภพ เป็นที่อยู่ของผู้เข้าสู่รูปฌานได้ หมายถึง รูปพรหม 16 ชั้น

3) อรูปภพ หรืออรูปาวจรภพ เป็นที่อยู่ของผู้เข้าถึงอรูปฌานได้ หมายถึง อรูปพรหม 4

โลกตามทัศนะของพุทธปรัชญา ก่อให้เกิดปัญหาเรื่องความทุกข์แก่มนุษย์อันเนื่องมาจากมนุษย์มี ความสัมพันธ์กับโลกภายนอกในแง่ของการกระทำ ดังนั้นความหมายหรือลักษณะของโลกในเชิงนี้

เกี่ยวข้องกับจริยศาสตร์นั้นคือโลกภายนอกหรือโลกเชิงปรนัยนั้นคงดำรงอยู่ได้โดยลำพัง ในขณะเดียวกันมนุษย์มีอายตนะในการรับรู้โลกภายนอกหรือสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏในรูปของข้อมูลทางผัสสะ (Sense Data) ซึ่งในภาษาพุทธปรัชญาเรียกว่า อารมณ์ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และธรรมารมณ์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็คือโลกตามนัยแห่งพุทธปรัชญา

โลกในความหมายว่า สัตว์โลก หมายถึงสิ่งมีชีวิต เป็นมุมมองสำคัญในทางพุทธปรัชญา ดังนั้น จึงควรเข้าใจเกี่ยวกับชีวิตหมู่สัตว์ในประเด็นต่าง ๆ เช่น ความหมายของชีวิต กำเนิดชีวิต การพัฒนาชีวิต และเป้าหมายสูงสุดของชีวิตตามหลักพุทธปรัชญา

ความหมายของชีวิต ตามทัศนะของพุทธปรัชญา หมายถึง การดำรงอยู่ของสัตว์โลก ซึ่งต้องประกอบด้วยรูปเวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณ

กำเนิดชีวิต ตามทัศนะของพุทธปรัชญาที่ปรากฏในคัมภีร์ทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค ได้กล่าวถึงเรื่องจุดกำเนิดชีวิตสัตว์โลกไว้ว่า มี 4 คือ

- 1) ชลาพุชะ ชีวิตที่เกิดจากการดาบิตาร่วมกันผลิตเกิดในครรภ์มารดา
- 2) สังเสทชะ ชีวิตเกิดจากสิ่งโสโครก บุตเน่า หมักดอง เช่น แบคทีเรีย เชื้อเห็ด รา จุลินทรีย์
- 3) อัณฑชะ ชีวิตเกิดจากไข่
- 4) โอปปาติกะ ชีวิตเกิดทันทีด้วยอำนาจบุญ-บาป ได้แก่ จำพวกเทวดา สัตว์นรก เปรต อสุรกาย

กาย

การพัฒนาชีวิต พุทธปรัชญากำหนดสภาพธรรมชาติชีวิตของมนุษย์อยู่ที่มีส่วนประกอบต่าง ๆ คือ ขันธ์ ๕ (Five Aggregates) ประชุมกันเข้าทำงานประสานสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน จะเห็นได้ว่า ธาตุสี่ภายนอกมีความแปรปรวนไม่เที่ยงแท้แน่นอน เสื่อมสลายได้แม้จะยิ่งใหญ่สักเพียงไหน ธาตุที่สี่ที่ประกอบเป็นรูปย่อมเป็นสิ่งไม่เที่ยงแปรปรวนไปเป็นธรรมดาเหมือนกัน เพราะถ้าส่วนย่อยไม่เที่ยงมีความแปรปรวนมารวมกันผลรวมของมันย่อมไม่เที่ยงมีความแปรปรวนด้วย ดังนั้น รูปจึงเป็นสิ่งไม่เที่ยงไม่มีตัวตน

เมื่อพิจารณาวิญญาณหรือจิตซึ่งเป็นการรับรู้ที่เกิดขึ้นเมื่อรูปเสียงกลิ่นรสสัมผัสและความนึกคิดมากระทบกับอายตนะ 6 คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย และใจ ในเงื่อนไขที่เพียงพอถ้าตาพิการถึงจะมีรูปให้เห็นก็ไม่สามารถทำให้เกิดจักขุวิญญาณได้ หรือแม้ตาติรูปก็มีให้เห็นแต่ไม่มีแสงสว่างก็ไม่อยู่ในเงื่อนไขที่จะเกิดจักขุวิญญาณเหมือนกัน การรับรู้ทางอื่นก็เป็นเช่นนั้นนั่นคือต้องอาศัยปัจจัยที่เพียงพอและจะดับลงเมื่อขาดปัจจัยและเงื่อนไขที่เพียงพอ

ด้วยเหตุนี้จะเห็นได้ว่าวิญญาณไม่เที่ยง จำเป็นต้องอาศัยเหตุปัจจัยให้เกิดขึ้นมีปัจจัยมีเงื่อนไขเพียงพอการรับรู้นั้นก็เกิดขึ้นได้ ถ้าขาดปัจจัยเงื่อนไขการรับรู้ก็ดับ วิญญาณต้องอาศัยเหตุปัจจัยและ

แปรปรวนไปตามอำนาจของเหตุปัจจัยวิญญานจึงไม่เที่ยงไม่มีตัวตน เวทนา สัญญาและสังขาร ขึ้นต่อวิญญาน ย่อมเป็นเหตุให้เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยงไปด้วยเนื่องจากวิญญานไม่เที่ยงเกิดดับสืบเนื่องกันไป

ชีวิตตามหลักพุทธปรัชญา มุ่งเน้นถึงการพิจารณาถึงความเป็นจริงของชีวิตตนเองมากกว่าการสนใจในชีวิตของคนอื่น เพราะการพิจารณาความเป็นจริงในชีวิตของตนจะทำให้ทราบถึงหลักความเป็นจริงของชีวิตชีวิตของมนุษย์มุ่งศึกษาการกำเนิดและชีวิตตามหลักพุทธปรัชญาสอนให้มนุษย์รู้จักธรรมชาติของชีวิตมนุษย์ที่มีส่วนประกอบที่มาจากธรรมชาติและมีองค์ประกอบของการเปลี่ยนแปลงไปตามกฎของธรรมชาติ

ขั้น 5 หรือชีวิตมนุษย์จึงเป็นไปตามกฎของไตรลักษณ์ คือ อนิจจตา (Impermanence) สภาวะความไม่เที่ยงไม่คงที่ไม่ว่างยืนสภาวะที่เกิดขึ้นและเสื่อมสลายไป ทุกขตา (Stress and Conflict) สภาวะของความทุกข์เป็นสภาวะที่ถูกบีบคั้นด้วยการเกิดขึ้นและสลายตัวสภาวะที่กดดันฝืนธรรมชาติมีการขัดแย้งอยู่ในตัวเองเพราะมีปัจจัยปรุงแต่งให้มีสภาพอย่างนั้นอยู่ทุกขณะและพร้อมที่จะก่อความทุกข์ได้ทุกเมื่อ อนัตตา (Soullessness or Non-Self) สภาวะที่จะต้องเสื่อมสลายเป็นสภาวะที่หาส่วนที่แท้จริงไม่ได้และไม่อาจยึดถือเป็นตัวของตนเองได้

ดังนั้นชีวิตมนุษย์มีกระบวนการเป็นไปตามกฎของธรรมชาติซึ่งเรียกว่าเป็นกฎของไตรลักษณ์อันเป็นที่แน่นอนว่ามนุษย์จะต้องเป็นไปตามกฎนี้ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หลักการเปลี่ยนแปลงเหล่านี้แสดงออกมาให้เห็นในลักษณะของความแก่ความเจ็บและความตายทั้งในชีวิตอย่างละเอียดที่เป็นพระอริยสาวกและอย่างหยาบที่เป็นคฤหัสถ์สาวกเมื่อรู้จักกระบวนการแห่งชีวิตตามความเป็นจริงตามกฎไตรลักษณ์จะทำให้เกิดความคลายกำหนดหรือการยึดมั่นถือมั่นในตัวตนของตนและผู้อื่นจะทำให้มีความมุ่งมั่นที่จะนำพาชีวิตมุ่งสู่จุดหมายปลายทางตามหลักการดำเนินชีวิตในพระพุทธศาสนา

สรุปว่า พุทธปรัชญาได้พยายามเน้นเรื่องชีวิตมนุษย์เป็นศูนย์กลางแห่งปัญหาของความทุกข์และปัญญา ความรู้ที่จะก่อให้เกิดประโยชน์เกื้อกูลแก่การดำเนินวิถีชีวิตให้เป็นไปได้อย่างถูกต้องจนสามารถบรรลุเป้าหมายสูงสุดท้ายสูงสุดของชีวิตสามารถดับทุกข์ดับกิเลสของชีวิตได้อย่างสิ้นเชิง

เป้าหมายของชีวิตตามหลักพุทธปรัชญา มี 3 ประเภท คือ

1) ความต้องการทางกายคือความต้องการตามธรรมชาติมนุษย์ ได้แก่ ต้องการอาหารดื่มกิน ขับถ่ายหลบนอนสืบพันธุ์และมีความต้องการในปัจจุบัน 4 ความต้องการความสุขความสบาย ความสุขทางกามคุณ กับความต้องการพ้นจากความทุกข์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นกับชีวิตและร่างกายความสุขและความทุกข์ที่ชีวิตต้องการซึ่งเต็มไปด้วยกิเลสตัณหาอุปาทานความยึดมั่นถือมั่นจนเกิดความทุกข์ความเดือดร้อนทั่วไปในสังคมเป็นความต้องการที่เกิดขึ้นทางร่างกายและจิตใจชีวิตมนุษย์เมื่อเกิดมาแล้วก็ไม่อาจดำรงชีวิตอยู่ได้

โดยลาพังต้องพึ่งพาอาศัยกันและกันมีการติดต่อสัมพันธ์เป็นสังคมในครอบครัวสังคมบ้านเมือง ประเทศชาติสังคมจึงมีส่วนส่งผลกระทบที่เป็นความสุขและทุกข์

2) ความต้องการทางสังคมคือความต้องการอยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขโดยยึดหลักคุณธรรม ต้องการความเจริญก้าวหน้า ต้องการเพื่อน ต้องการโลกธรรมฝ่ายอิฏฐารมณ์

3) ความต้องการทางจิตใจคือความต้องการความสุขความสบายใจซึ่งเป็นความต้องการ ความอยากที่เป็นกิเลสตัณหาอุปาทานในกามคุณมีนึกคิดในรูป-รส-กลิ่น-เสียง-สัมผัส อัมมารมณ์ด้วยใจจิต เป็นธรรมชาติที่นึกคิดและรู้อารมณ์เป็นสภาวะธรรมอย่างหนึ่งที่สามารถรู้สิ่งอื่นและรับรู้ตัวมันเองได้ ความรู้สึกนึกคิดทางประสาททั้ง ๕ คือการเห็นการได้ยินการได้กลิ่นการรู้รสการสัมผัสทางกายและการ รับรู้อารมณ์ทางใจและต้องการพ้นจากความทุกข์ต้องการความสุขสบายใจที่เต็มไปด้วยความรักความโลภ ความโกรธและความหลงจิตจึงต้องยึดมั่นในคุณธรรม ไม่โลภอยากของเขา ไม่คิดประทุษร้ายผู้อื่น มีความเห็นถูกต้อง ให้เจริญภาวนาปัญญาพัฒนาจิตให้สูงขึ้น ๆ ขึ้น

ชีวิตของมนุษย์ทุกคนในมุมมองของพุทธปรัชญา เป็นการรักษาน้ำที่รักษาองค์ประกอบของ ธรรมชาติให้อยู่ต่อไปหรือการรักษาชีวิตให้ดำเนินต่อไปมีการรักษาชีวิตมุ่งสู่จุดหมายตามความประสงค์คือ ความสุขและพระนิพพานในที่สุด มีจุดหมายอยู่ทั้งการมีความสุขในปัจจุบัน ท่ามกลางและมีความสุขใน ขั้นสูงสุด

ประโยชน์ชีวิตที่จะได้รับ คือประโยชน์ตน ประโยชน์ผู้อื่น และประโยชน์ร่วมกัน หลักธรรมที่จะนำ ชีวิตมุ่งสู่จุดหมาย คือปัญญา ความเพียร ความอดทน ความสุจริต และการช่วยเหลือจากผู้อื่น จึงจะสามารถนำชีวิตมุ่งไปสู่จุดหมายได้ เมื่อถึงจุดหมายแล้วมีการตั้งตนไว้บนฐานแห่งชอบธรรม อาศัย ปัญญาเป็นที่ตั้งมีการอยู่ด้วยขันติความอดทนต่อทุกสถานการณ์ มีสัจจะความจริงทั้งต่อตนเองและผู้อื่น มีหمةความข่มใจเอาไว้ไม่ปล่อยให้อารมณ์ไหลไปตามอำนาจของกิเลสทั้ง ๒๔ ขั้วโหม และต้องมีจากระการ บริจาคช่วยเหลือกันและกัน

6. สรุป

เพื่ออธิบายมาทั้งหมดนี้ จึงพอสรุปได้ว่า พุทธปรัชญามีทัศนะท่าทีต่อโลก เป็น ๒ แบบ คือ โลกในเชิงวัตถวิสัย และโลกในเชิงอัตวิสัย โลกตามทัศนะของพุทธปรัชญา ก่อให้เกิดปัญหาเรื่องความทุกข์แก่ มนุษย์อันเนื่องมาจากมนุษย์มีความสัมพันธ์กับโลกภายนอกในแง่ของการกระทำ ดังนั้นความหมายหรือ ลักษณะของโลกในเชิงนี้เกี่ยวข้องกับจริยศาสตร์นั่นคือโลกภายนอกหรือโลกเชิงปรนัยนั้นคงดำรงอยู่ได้โดย ลำพัง ในขณะที่เดียวกันมนุษย์มีอายตนะในการรับรู้โลกภายนอกหรือสิ่งต่าง ๆ ที่ปรากฏในรูปของข้อมูล ทางผัสสะ(Sense Data) ซึ่งในภาษาพุทธปรัชญาเรียกว่า อารมณ์ คือ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส และ

ธรรมารมณ์ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ก็คือโลกตามนัยแห่งพุทธปรัชญา การพูดถึงโลกตามที่ปรากฏพระสูตรบางสูตรนั้น อาจกล่าวจำแนกได้เป็น ๒ ลักษณะ คือ การพูดถึงโลกในเชิงวัตถุวิสัย(Objective world) และการพูดถึงโลกในเชิงอัตวิสัย(Subjective world) ดังที่จะได้อธิบายไปตามลำดับ

7. เอกสารอ้างอิง

- มูลนิธิมหาจุฬาราชวิทยาลัย. (2538). พระไตรปิฎกภาษาบาลี ฉบับสยามรัฐ, เล่มที่ 18. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- กรมการศาสนา. (2538). พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ 9, 11, 13, 15, 20, 21, 23, 25, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- กรมการศาสนา. (2527). พระไตรปิฎกและอรรถกถาแปล เล่มที่ 7. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- มูลนิธิมหาจุฬาราชวิทยาลัย. (2544). ปฐมสมันตปาสาทิกาแปลภาค 1. พิมพ์ครั้งที่ 8, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2542). พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. กรุงเทพมหานคร: บริษัทนานมีบุ๊คส์ จำกัด.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. (2522). ธรรมวิจารณ์. พิมพ์ครั้งที่ 32, กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- สุนทร ณ รังสี. (2541). พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

มนุษย์ตามทรรศนะในพุทธปรัชญา

The Human Being Perspective in the Buddhist Philosophy

พระมหาสมชาย กตเตโช¹, จิตศรีณย์พร ปัญจยวัฒนคุณ² และ

วนิชญา ชัยยา^{3*}

วัดกันมาตุยาราม กรุงเทพมหานคร¹, มหาวิทยาลัยมหามกุฏราช
วิทยาลัย^{2,3}

Received: 16/05/2022

Revised: 15/08/2022

Accepted: 05/09/2022

Phramahasomchai Katatecho¹, Jitsarinpron

Panjawattanakun², Wanitchaya Chaiya^{3*}

Kanmatuyaram Monastery Bangkok¹, Mahamkut Buddhist
University^{2,3}

Corresponding Author Email: wanitchaya.c26@gmail.com*

Cite: Phrasirachamongkolbhandit & Indharphradith, S. (2022). The Human Being
Perspective in the Buddhist Philosophy. *Journal of Dhamma for Life*, 28(4), 49-62.

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อนำเสนอแนวความคิดเรื่องมนุษย์ตามทรรศนะในพุทธปรัชญา ปรัชญาเป็นแนวความคิดเกี่ยวกับมนุษย์และธรรมชาติ เป็นแนวความคิดที่สำคัญอย่างยิ่งที่ต้องรู้ความจริงแห่งชีวิต พุทธปรัชญาถูกนำเสนอโดยหลักคำสอนเกี่ยวกับความจริง (สัจธรรม) และหลักปฏิบัติ (จริยธรรม) พุทธปรัชญากล่าวว่า มนุษย์ไม่ได้มีแต่ร่างกายซึ่งเป็นรูปขันธ์เพียงอย่างเดียว ยังมีสิ่งสำคัญอีกอย่าง คือ จิต ซึ่งเป็นนามขันธ์ และถือว่าร่างกายกับจิตต่างก็เป็นธรรมชาติหรือลักษณะเฉพาะของตน จิตมีธรรมชาติของตนต่างหากไม่อาจทอนลงเป็นสสารได้ และสสารที่อาจเปลี่ยนแปลงเป็นพลังงานได้ก็ไม่อาจเปลี่ยนแปลงเป็นจิตได้เช่นกัน มนุษย์ตามทัศนะของปรัชญาจึงประกอบด้วย 2 กระแส คือ กระแสทางรูปธรรมและนามธรรม และร่างกายมนุษย์เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง (อนิจจัง) และเป็นทุกข์ (ทุกขัง) เพราะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา พุทธปรัชญามีทรรศนะว่ารูปขันธ์ คือร่างกายของมนุษย์จึงมีสภาพเหมือนกระแสน้ำที่ไม่เคยหยุดนิ่ง ส่วนจิตของมนุษย์นั้นมิเกิดดับเปลี่ยนแปลงไปด้วย

คำสำคัญ: มนุษย์; ทรรศนะ; พุทธปรัชญา

Abstract

This academic article aims to present the concept of human beings in Buddhist philosophy. Philosophy is a concept about man and nature, a concept that is extremely important to know the truth of life. Buddhist philosophy is represented by a doctrine of truth (truth) and practice (ethics). Buddhist philosophy says Human beings do not only have the body, which is the aggregate, but also the mind. Which is the name Khan and regards the body and the mind as being each of their own nature or characteristics. It is the mind that has its own nature that cannot be transformed into matter, and that matter that can be transformed into energy cannot be transformed into mind. The human being, according to philosophy, therefore consists of two elements: concrete and abstract currents. Buddhist philosophy has a view that the human body is impermanent (impermanent) and suffering (dukkha) because it is constantly changing as for the human mind, there are also changes in birth and extinction.

Keywords: Human Being; Perspective; Buddhist Philosophy

1. บทนำ

ปรัชญาทั้งปรัชญาตะวันตกและปรัชญาตะวันออก ต่างก็พยายามที่จะหาข้อเท็จจริงว่า มนุษย์คืออะไร มนุษย์มาจากไหน มนุษย์เกิดขึ้นในโลกตั้งแต่เมื่อไร มนุษย์มีองค์ประกอบอย่างไร จุดหมายปลายทางของมนุษย์คืออะไร ทำไมมนุษย์จึงเกิด ทำไมมนุษย์จึงตาย สิ่งประเสริฐที่สุดสำหรับมนุษย์คืออะไร ฯลฯ ปรัชญาเป็นคำถาม ศาสนาเป็นคำตอบ มีข้อโต้แย้งเหมือนกัน คือจิตใจ ปรัชญาเป็นภาคทฤษฎี ศาสนาเป็นภาคปฏิบัติ ปรัชญาเป็นความคิด ศาสนาเป็นการกระทำ ปรัชญาเป็นข้อสงสัย ศาสนาเป็นการตอบความสงสัย

ทัศนะ คือความเห็น การเห็น เครื่องรู้เห็น สิ่งที่เห็น การแสดง ทัศนคติคือ แนวความคิดเห็น ๒ คำว่าทัศนะนี้พระพุทธทาสภิกขุ ได้กล่าวไว้ใน คู่มือมนุษย์ ฉบับสมบูรณ์ ไว้ว่า มองในแง่ปรัชญา พุทธศาสนายังมีความรู้ ซึ่งอยู่ในฐานะที่จัดเป็นปรัชญาและวิทยาศาสตร์อีกด้วย สำหรับปรัชญานั้นจำกัดความแต่เพียงว่า คือสิ่งที่ยังเห็นแจ้งชัดด้วยการพิสูจน์ และทดลองไม่ได้ยังต้องอาศัยการคำนวณไปตามหลักแห่งการใช้เหตุผลระบอบหนึ่ง อย่างนี้เรียกว่า เป็นปรัชญา (Philosophy) แต่ถ้าเป็นส่วนที่อาจเห็นแจ้งประจักษ์ได้

ด้วยตาแล้ว หรือด้วยการพิสูจน์ทดลองตามทางวัตถุ หรือแม้แต่ที่อาจเห็นชัดด้วยตาใน คือญาณจักขุก็ตาม ก็เรียกว่าวิทยาศาสตร์ได้ ความรู้อันลึกซึ้ง เช่นเรื่องปฏิจจสมุปบาท นั้นถ้าสงสัยย่อมเป็นปรัชญาสำหรับผู้ที่ยังไม่บรรลุธรรม แต่จะกลายเป็นวิทยาศาสตร์ (Science) ไปทันทีสำหรับผู้ที่ยังบรรลุธรรมแล้ว อย่างเรื่อง อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หรือเรื่องสัพพัญญูนี้ก็เหมือนกันอย่างดีที่สุดจะเป็นได้ก็เป็นเพียงปรัชญาสำหรับที่ คำนึงคำนวณของคนทั่วไป ไม่อาจจะเป็นวิทยาศาสตร์ขึ้นมาได้ แต่สำหรับพระอรหันต์แล้ว เรื่องเหล่านี้จะ กลายเป็นวิทยาศาสตร์ไปในทันทีเพราะท่านได้เห็นแจ้ง ประจักษ์แล้วด้วยใจของท่านเอง ไม่ต้องคำนึง คำนวณตามเหตุผล เราจึงมองเห็นกันอยู่เป็น ๒ ทรศนะคือว่า หลักพระพุทธศาสนาบางอย่างนั้น เป็น ปรัชญาสำหรับคนธรรมดาสามัญทั่วไป แต่เป็น

วิทยาศาสตร์สำหรับบรรดาพระอรหันต์ทั้งหลาย แต่ถึงอย่างนั้นก็ดี ยังมีหลังพระพุทธศาสนา บางส่วนบางประเภทที่เป็นวิทยาศาสตร์โดยส่วนเดียว ที่บุคคลสมัยนี้จะพิสูจน์ให้ชัดแจ้งด้วยสติปัญญา หรือด้วยวิธีจับฉวยเอาความจริงตามหลักวิทยาศาสตร์แห่งยุคปัจจุบันได้เหมือนกัน โดยเฉพาะเรื่อง อริยสัจจ์ เป็นต้น (พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ), 2538: 225-226) แม้ปรัชญาและศาสนาต่าง ๆ จะได้พยายามหาคำตอบ แต่ทรศนะเกี่ยวกับมนุษย์มีอยู่แตกต่างกันมากมาย และมนุษย์ก็ยังแสวงหาคำตอบต่อไปอย่างไม่มีวันจบสิ้น นั่นคือนักปรัชญาทั่วไป

พุทธปรัชญา

“พุทธปรัชญา ได้แก่ หลักคำสอนเกี่ยวกับความจริง (สัจธรรม) และหลักปฏิบัติ (จริยธรรม) บางประการของพระพุทธศาสนาที่นำมาศึกษาวิเคราะห์ด้วยการใช้เหตุผลตามวิธีการของปรัชญา”ตามคำนิยามนี้หมายความว่า พุทธปรัชญาจะจำกัดวงอยู่ในส่วนที่เป็นศาสนธรรมของพระพุทธศาสนาเท่านั้น จะไม่รวมไปถึงส่วนที่เป็นศาสนา ศาสนบุคคล ศาสนพิธี และศาสนสถานด้วย เว้นเสียแต่ว่าส่วนต่าง ๆ เหล่านี้จะไปเกี่ยวข้องกับศาสนธรรมที่จะต้องศึกษาวิเคราะห์ด้วยการใช้เหตุผลเชิงปรัชญาด้วยเท่านั้น (สุนทร ธรรมรังสี, 2541: 10)

พุทธปรัชญากล่าวได้ว่า เป็นปรัชญาที่มีมนุษย์เป็นจุดศูนย์กลางของปัญหา พระพุทธศาสนาเป็นปรัชญาทั้งในแบบตะวันตกและตะวันออก ในแบบตะวันออก คือพุทธศักราช ตามหลักเหตุผลอันเกิดจากการตรัสรู้ แล้วนำมาแสดง (สวากขาโต ภคเวทนา ธมโม) ถ้าสาวกได้ฟังแล้ว กำลังศึกษาอยู่ยังไม่บรรลุธรรม (ปัจจุตตํ วิทิตะ วิญญูหิ) รู้เฉพาะตนแล้ว ถ้ากล่าวในแนวพระไตรปิฎกการศึกษาที่หนักไปทางปรัชญา คือ พวกมีสุตะมาก แต่ไม่เข้าถึงสุตะ คนศึกษาน้อย แต่ปฏิบัติจริงจัง คือ พวกมีสุตะน้อย (เล่าเรียนน้อย) แต่เข้าถึงสุตะ บางคนมี สุตะมาก เรียนได้มาก ทั้งปฏิบัติได้มรรคผลอย่างพระสาวกเถร ถือว่า สมบูรณ์ทั้งฝ่ายปรัชญาและผลของการปฏิบัติ บางคนไม่รู้ทฤษฎีปฏิบัติก็ไม่เป็น ถือว่าเป็นโมฆะทั้งสองส่วน (มหาเถรสมาคม, 2549: อ.ง. 21/6/8-9) และตามหลักตะวันออกจะจำกัดความหมายของปรัชญาได้ว่า ปรัชญาคือ

พฤติกรรมตามหลักเหตุผลอันเกิดจากความตรัสรู้เป็นปทัสถาน ฝ่าย Philosophy มีความหมายว่า พฤติกรรมตามหลักเหตุผลซึ่งเกิดจากความสงสัย หรือความแปลกใจจัดเป็นตัว Philosophy ย่อมเป็น เบื้องต้นแห่งปรัชญา และจุดมุ่งหมายหลักของพุทธปรัชญา คือมุ่งศึกษาทำความเข้าใจเกี่ยวกับมนุษย์ เพื่อ เป็นการเข้าใจมนุษย์อย่างถูกต้องและเข้าใจอย่างแท้จริงต้องเข้าใจตามทฤษฎีของพุทธศาสนาเถรวาท

2. พุทธปรัชญาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก

พุทธปรัชญาที่ปรากฏในพระปิฎกมีอยู่มากมาย จะยกมาพอสังเขป เช่นเรื่องความเป็นเหตุและ เป็นผล คือเป็นไปตามกฎที่ว่า “เมื่อสิ่งนี้ไม่มี สิ่งนี้จึงไม่มี เพราะสิ่งนี้ดับ สิ่งนี้จึงดับ” (มหาเถรสมาคม, 2549: ม.ม. 12/406/495) หลักปฏิจจสมุปบาทในโรธวาร (สายดับ) ได้แสดงขั้นตอนการดับกิเลสไว้อย่าง ชัดเจน ซึ่งเป็นกระบวนการที่เป็นไปอย่างเป็นระบบวงจร มีขั้นตอนและสัมพันธ์ต่อกันแบบลูกโซ่ และ ในนันทิสสูตรพระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “คนมีโคย่อมเศร้าโศกเพราะโคทั้งหลาย เหมือนคนมีบุตรย่อมเศร้า โศกเพราะบุตรทั้งหลาย นรชนย่อมมีความเศร้าโศกเพราะอุปธิทั้งหลาย แต่คนที่ไร้อุปธิกิเลสหาเศร้าโศก ไม่” (มหาเถรสมาคม, 2549: ส. ส 15/12/12)

ในปฐมสังเขปเจตนิยสูตรตรัสว่า “เป็นผู้มีความเห็นชอบ คือ มีความเห็นไม่วิปริตว่า ทานที่ให้แล้วมี ผลจริง การบูชามีผลจริง การเซ่นสรวงมีผลจริง ผลวิบากแห่งกรรมที่ทำดีทำชั่วมีจริง โลกนี้มีจริง โลกหน้า มีจริง มารดา มีคุณจริง บิดามีคุณจริง โอปปาติกสัตว์ทั้งหลายมีจริง สมณพราหมณ์ผู้ดำเนินชอบปฏิบัติชอบ ผู้ทำโลกนี้และโลกหน้าให้แจ้งด้วยปัญญาอันยิ่งเองแล้วสอนให้ผู้อื่นรู้ตามด้วยมีจริง ในโลก” (มหาเถร สมาคม, 2549: อ.ทสก. 24/217/405) ทำให้ทราบว่า ความเห็นชอบเป็นสมบัติแห่งการงานทางใจที่มีความ จงใจเป็นกุศล มีสุขเป็นกำไร มีสุขเป็นวิบาก เป็นเรื่องปัญญา

3. ทฤษฎีเรื่องมนุษย์

คำว่า “มนุษย์” หมายถึงอะไร พุทธปรัชญาให้ความหมายไว้ ดังนี้ มนุษย์เป็นสัตว์โลกชนิดหนึ่งที่มี ชีวิตเกิด แก่ เจ็บ ตาย อยู่ในโลกเช่นเดียวกับสัตว์โลกอื่น ๆ (สุนทร ณ รั้งสี, 2541: 92)

พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. ๒๕๕๔ ได้ให้ความหมายของคำว่า มนุษย์ คือ สัตว์ที่ รู้จักใช้เหตุผล สัตว์ที่มีจิตใจสูง คน (ราชบัณฑิตยสถาน, 2556: 879)

สุขาวรณ พลอยชุม ได้กล่าวไว้ในหนังสือ สารัตถะวิชาการพุทธปรัชญาว่า หากกล่าวในเชิง องค์ประกอบขั้นมูลฐานของชีวิต พระพุทธศาสนาแสดงว่า มนุษย์คือ ธาตุ ๖ หากกล่าวเชิงส่วนประกอบ ของชีวิต มนุษย์ก็คือชั้น 5 เพราะการรวมกันของธาตุ 6 จึงก่อให้เกิดหน่วยชีวิตที่ เรียกว่า นามรูปชั้น

อันมีความหมายว่า มนุษย์ หรือชีวิตมนุษย์นั้นประกอบด้วยทั้งนาม (คือ อสสาร) และรูป (คือ สสาร) และจากองค์ประกอบทั้ง 2 ลักษณะดังกล่าว ซึ่งผสมเป็นหน่วยเดียวกัน คือ นามรูป จึงก่อให้เกิดประสาทสัมผัส หรือประสาทรับรู้ขึ้นในจิตมนุษย์ 6 อย่างที่เรียกว่าอายตนะ 6 ได้แก่ ประสาทตา ประสาทหู ประสาทจมูก ประสาทลิ้น ประสาทกาย (ผิวหนัง) ประสาทใจ อายตนะ

หรือประสาทสัมผัสเหล่านี้ จึงเป็นเสมือนช่องประตูหรือช่องทางที่ข้อมูลจากภายนอกไหลเข้าไปสู่ชีวิตของมนุษย์ ทำให้เกิดเป็นกระบวนการรับรู้ขึ้นในจิตของมนุษย์ (เชาวน์ พลอยชุม และ สุวิญ รักษัตย์, 2555: 145)

ส่วนพุทธปรัชญาถือว่า สิ่งที่มีอยู่มีเพียง 2 สิ่งเท่านั้น คือ สิ่งที่เราเรียกว่าสังขตธรรมอย่างหนึ่ง และอสังขตธรรมอย่างหนึ่ง

สิ่งทั้งปวงในสากลจักรวาลล้วนจัดเป็นสังขตธรรม คือ สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นไปด้วยอำนาจการปรุงแต่งของเหตุปัจจัย ไม่ใช่มาจากพระเจ้าองค์ใด เป็นเหตุปัจจัยตามธรรมชาติที่มีอยู่ตามธรรมชาติ ซึ่งเป็นเรื่องของธรรมชาติล้วน ๆ กฎธรรมชาติคือกฎแห่งเหตุและผล มนุษย์จัดอยู่ในประเภทสังขตธรรม มนุษย์จึงเป็นสิ่งที่อยู่ในธรรมชาติ เป็นไปตามกฎธรรมชาติเช่นเดียวกับสิ่งมีชีวิตและไม่มีชีวิต มนุษย์เกิดขึ้นมาจากวิัตถุธาตุในโลกเช่นเดียวกับสิ่งอื่น ๆ

เมื่อแรกการเกิดเราก็ได้รับร่างกายที่เป็นส่วนหนึ่งของบิดามารดา ต่อมาก็บริโภคอาหารที่มาจากวิัตถุธาตุในรูปต่าง ๆ เช่น ผัก เนื้อ เป็นต้น แล้วแปรเปลี่ยนเป็นส่วนประกอบของร่างกายมนุษย์ คือ ส่วนประกอบของโลกนั่นเอง เมื่อตายไปธาตุเหล่านี้ก็คืนสู่ธรรมชาติดั้งเดิม แล้วก็แปรเปลี่ยนต่อไปอีกเป็นพืช ผัก เป็นวัฏจักร เราจึงเป็นธรรมชาติมิได้นอกเหนือไปจากธรรมชาติเลย พุทธปรัชญาจึงถือว่ามนุษย์เป็นสังขตธรรมอย่างหนึ่ง เกิดตามเหตุปัจจัย

พุทธปรัชญากล่าวว่า มนุษย์ไม่ได้มีแต่ร่างกายซึ่งเป็นรูปขันธ์เพียงอย่างเดียว ยังมีสิ่งสำคัญอีกอย่าง คือ จิต ซึ่งเป็นนามขันธ์ และถือว่าร่างกายกับจิตต่างก็เป็นธรรมชาติหรือลักษณะเฉพาะของตน จิตมีธรรมชาติของตนต่างหากไม่อาจทอนลงเป็นสสารได้ และสสารที่อาจเปลี่ยนแปลงเป็นพลังงานได้ก็ไม่อาจเปลี่ยนแปลงเป็นจิตได้เช่นกัน มนุษย์ตามทัศนะของปรัชญาจึงประกอบด้วย 2 กระแส คือ กระแสทางรูปธรรมและนามธรรม และร่างกายมนุษย์เป็นสิ่งที่ไม่เที่ยง (อนิจจัง) และเป็นทุกข์ (ทุกขัง) เพราะมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา รูปขันธ์ คือร่างกายของมนุษย์จึงมีสภาพเหมือนกระแสน้ำที่ไม่เคยหยุดนิ่ง ส่วนจิตของมนุษย์นั้นมิเกิดดับเปลี่ยนแปลงไปด้วย เมื่อร่างกายกับจิตมาปรากฏรวมกันความเป็นมนุษย์ก็ปรากฏสมบูรณ์ จึงกล่าวได้ว่ามนุษย์ประกอบด้วยกระแส 2 กระแส กระแสรูปธรรมคือร่างกายของมนุษย์สิ้นสุดลงเมื่อคนตาย หลังจากคนตายแล้ววิัตถุธาตุต่าง ๆ ที่ประกอบกันเป็นร่างกายของมนุษย์ก็หยุดทำหน้าที่การมีชีวิต จึงกล่าวได้ว่า กระแสทางรูปธรรมของมนุษย์สิ้นสุดลงเมื่อคนตาย แล้วแปรเปลี่ยนเป็นธาตุต่าง ๆ

สู่ธรรมชาติ แต่กระแสทางนามธรรม คือ จิตใจมนุษย์ไม่เคยสิ้นสุดลง ตลอดเวลาที่ยังเวียนว่ายตายเกิดอยู่ในวัฏสงสาร เมื่อคนตายกระแสจิตของมนุษย์ก็ยังคงเกิดดับ เกิดดับเป็นสันตติสืบต่อไปในชาติใหม่หรือภพใหม่ กระแสทางนามธรรมของมนุษย์จะสลดหยุดลงชั่วคราวใน 2 กรณี คือ เมื่อเกิดเป็นอสังขยัตถ์ในพรหมโลกชั้นจตุตถภูมิ และเมื่อพระอรหันต์หรือพระอนาคามีผู้ได้สมบัติ 8 เข้าสู่สัญญาเวทยิตนิโรธสมบัติ และจะสิ้นสุดหยุดลงโดยสิ้นเชิง ก็ต่อเมื่อพระอรหันต์เข้าสู่ปรินิพพานเท่านั้น (สุนทร ณ รั้งสี, 2541: 94-95)

สรุปได้ว่า มนุษย์ คือ ธรรมชาติ คือ ธาตุ 6 หากกล่าวเชิงส่วนประกอบของชีวิต มนุษย์ก็คือขันธ์ 5 เพราะการรวมกันของธาตุ 6 จึงก่อให้เกิดหน่วยชีวิตที่เรียกว่า นามรูป ที่สำคัญต้องมีคุณธรรม คุณธรรมจะทำให้มนุษย์แยกออกจากสัตว์เดรัจฉาน เพราะมีจิตใจสูง มีเหตุผล และมีปัญญา

3.1 มนุษย์มาจากไหน

มนุษย์เริ่มเกิดขึ้นในโลกตั้งแต่เมื่อไรนั้น พุทธปรัชญามีทรรศนะว่า ไม่อาจสาวไปหาที่สืบบ้างต้นแห่งการเกิดขึ้นในโลกของมนุษย์ได้ แม้ในอัครคัมภีร์สูตร (มหาเถรสมาคม, 2549: ที.ปา. 11/119/100) ที่กล่าวว่า มนุษย์กลุ่มแรกในโลกเกิดมาจากอภิสสรพรหม ก็ได้หมายความว่านั่นเป็นการเริ่มเกิดขึ้นในโลกเป็นครั้งแรกของมนุษย์ เพราะการที่มนุษย์เกิดจากอภิสสรพรหมไม่ได้หมายความว่า จู๋ ๆ มนุษย์เริ่มเกิดจากความว่างเปล่ากลับกลายมาเป็นมนุษย์กลุ่มแรกในโลกยุคนั้นก็มาจากพรหมประเภทอื่น หรือมาจากมนุษย์อีกต่อหนึ่งหาจุดเริ่มต้นที่แท้จริงไม่ได้ ด้วยเหตุนี้พุทธปรัชญาจึงถือว่า มนุษย์เป็นสิ่งที่ไม่มีที่สืบบ้างต้นอันไม่อาจสาวไปหาพบได้

3.2 การเกิดขึ้นของมนุษย์ในชีวิตประจำวัน

ในกำเนิด 4 ที่กล่าวไว้ในพุทธปรัชญา มนุษย์เป็นสัตว์โลกประเภทขาลาปุชะ คือ ก่อเกิดขึ้นมาในมดลูกของมารดาเช่นเดียวกับสัตว์ชั้นสูงที่เลี้ยงลูกด้วยนมอย่างเช่น หมู วัว ควาย ช้าง ม้า ฯลฯ พระพุทธศาสนาสอนว่าการตั้งครรภ์ของสตรีจะเกิดขึ้นได้ ต้องประกอบพร้อมด้วยองค์ 3 ประการ คือ

- 1) บิดามารดาอยู่ร่วมกัน (มีเพศสัมพันธ์)
- 2) มารดามีประจำเดือน (คือ อยู่ในวัยที่มีประจำเดือนและมีประจำเดือนเป็นปกติ)
- 3) มีสัตว์มาเกิด (คำว่า สัตว์ ได้แก่ สิ่งมีชีวิตที่มีจิต)

การปฏิสนธิจากชาติเก่าเข้าปฏิสนธิในครรภ์ของมารดาชาติใหม่นั้น พระพุทธเจ้าได้สอนไว้ในมหาตันทาสังขยสูตรว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เพราะความประชุมพร้อมแห่งปัจจัย 3 ประการ การถือกำเนิดแห่งทารกจึงมีได้ คือ ในสัตว์โลกนี้ บิดามารดาอยู่ร่วมกัน มารดามีระดู และมีสัตว์มาเกิด” (มหาเถรสมาคม, 2549: ม.ม. 12/408/498)

เท่ากับบ่งชี้ว่าการเข้าถึงปฏิสนธิในครรภ์ของสัตว์ที่มาก่อเกิดเริ่มต้นขึ้นตั้งแต่ขณะแรกของการตั้งครรภ์ คือตอนที่ยังเป็นกละ ในองค์ทั้ง 3 ประการดังกล่าวนี้ ถ้าขาดองค์ใดองค์หนึ่งไป การตั้งครรภ์ของสัตว์ก็เกิดขึ้นไม่ได้ บ่งชี้ว่า มนุษย์ประกอบด้วยกายกับจิต หรือรูปกับนามนั้นตั้งแต่เป็นกละ แล้วเต็มทีไปตามกายภาพและจิตภาพตามระยะเวลา

ขั้นตอนการเกิดมีอินทกัณท์มาทูลถามว่า สรีระนี้ได้อย่างไร กระดูกและก้อนเนื้อมาจากไหน สัตว์นี้จะอยู่ในครรภ์ได้อย่างไร พระพุทธเจ้าทรงตรัสว่า “รูปนี้เป็นกละก่อน จากกละก็เป็นอัมพุทะจากอัมพุทะเกิดเป็นเปสิ จากเปสิเกิดเป็นขณะ จากขณะเกิดเป็น 5 ปุ่ม ต่อจากนั้นก็มิมม ขน และเล็บเกิดขึ้น มารดาของสัตว์ในครรภ์บริโภคสิ่งใดไป ไม่ว่าจะเป็นข้าว น้ำ และโภชนาหาร สัตว์ผู้อยู่ในครรภ์มารดาก็ยังอ้วนภาพให้ไปเป็นไปในครรภ์นั้นด้วยสิ่งนั้น” (มหาเถรสมาคม, 2549: ส.ส. 15/235/347) และการเกิดมี 5 ขั้นตอนคือ

- 1) ขั้นที่เป็น กละ มีลักษณะเป็นหยดโลหิตขนาดเล็กผ่องใสบริสุทธิ์ ที่ไม่อาจมองเห็นได้ด้วยตาเปล่า แต่เพื่อให้พอจินตนาการเห็นได้ว่า เหมือนเอาขนแกะซึ่งมีปริมาณน้อยนิดจุ่มลงไปใส่น้ำมันงา แล้วยกขึ้นสลัด น้ำมันงาที่เหลือปลายขนแกะน้อยนิดนี้มีปริมาณเท่ากละ ภาวะกละจะค่อย ๆ พัฒนาไปประมาณ 7 พอถึงวันที่ 8 ก็เข้าสู่ชั้นอัมพุทะ ถ้าเทียบกับหลักชีววิทยาเกี่ยวกับการตั้งครรภ์ จุดที่เริ่มต้นกละก็คือ จุดที่ตัวเชื้อของบิดาเข้าผสมกับไข่ของมารดานั่นเอง
- 2) ชั้นอัมพุทะ มีลักษณะเป็นโลหิตข้น มีสีเหมือนน้ำล้างเนื้อ ขั้นนี้จะค่อย ๆ พัฒนาไป 7 วัน ถึงวันที่ 8 ก็เข้าสู่ชั้นที่เรียกว่า เปสิ
- 3) ขั้นที่เป็นเปสิ มีลักษณะเหมือนชั้นเนื้อ แต่ยังมีสภาพเหลวอยู่เหมือนก้อนดินบุกเหลว มีสีแดงเรื่อ ขั้นเปสิ พัฒนาอยู่ 7 วัน ถึงวันที่ 8 ก็จะก้าวเข้าสู่ชั้นที่เรียกว่า ขณะ
- 4) ขั้นที่เป็น ขณะ ขั้นนี้มีลักษณะเป็นก้อนเนื้อ เป็นแท่งทึบและมีสีแดงจัด มีขนาดเท่าไข่ไก่ ขั้นนี้จะพัฒนาอยู่ 7 วัน ถึงวันที่ 8 ก็จะก้าวเข้าสู่ชั้นปัญญาสาข
- 5) ขั้นที่เป็น ปัญญาสาข ขั้นนี้เป็นขั้นที่ก้อนเนื้อในครรภ์ของมารดาเริ่มปรากฏเป็นปุ่ม 5 ปุ่ม ทั้ง 5 ปุ่มนี้เมื่อพัฒนาต่อไป ปุ่มหนึ่งจะเป็นศีรษะ 2 ปุ่มถัดมาจะเป็นแขนสองข้าง และ 2 ปุ่มสุดท้ายจะเป็นขา 2 ข้าง

ถ้านับเป็นสัปดาห์จากเวลาที่เริ่มต้นเป็นกละจนถึงขั้นเป็นปัญญาสาขในสัปดาห์ที่ 5 สตรีผู้เป็นมารดาก็ได้ตั้งครรภ์มาแล้วเดือนเศษ ต่อจากนั้นร่างกายของทารกในครรภ์ก็จะพัฒนาไปตามลำดับจนกระทั่งมีอวัยวะต่าง ๆ ครบบริบูรณ์ ทารกจะอยู่ในครรภ์ประมาณ 42 สัปดาห์ ซึ่งเท่ากับ 9 เดือน 24 วัน แล้วจึงคลอดออกมาสู่โลกภายนอก ตลอดอยู่ในครรภ์มารดาผู้มารดาบริโภคอาหารสิ่งใด ทารกที่อยู่ในครรภ์ย่อมรับอาหารอย่างนั้น (สุนทร ฌ รังสี, 2541: 98-99)

3.3 องค์ประกอบของมนุษย์

พุทธปรัชญาได้กล่าวถึงองค์ประกอบมนุษย์ไว้หลายลักษณะ อย่างเช่น มนุษย์ประกอบด้วยขันธ ๕ คือมนุษย์มีส่วนประกอบแยกย่อยเป็น 5 กอง พระพุทธเจ้าตรัสในปริญญาสูตร ว่าด้วยธรรมที่ควรกำหนดรู้และความรอบรู้ “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ก็ธรรมที่ควรกำหนดรู้เป็นไฉน คือ รูปเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ เวทนา สัญญา สังขาร วิญญาณเป็นธรรมที่ควรกำหนดรู้ ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย เหล่านี้เรียกว่าธรรมที่ควรกำหนดรู้” (มหาเถรสมาคม, 2549: ส.ข. 17/23/35) และขันธ 5 ที่ควรกำหนดรู้ คือ

- 1) รูป ได้แก่ ส่วนประกอบฝ่ายรูปธรรมทั้งหมด ร่างกาย และพฤติกรรมทั้งหมดของร่างกาย
- 2) เวทนา ได้แก่ รู้สึกสุข ทุกข์ หรือเฉย ๆ ซึ่งเกิดจากผัสสะทางประสาททั้ง ๕ และทางใจ
- 3) สัญญา ได้แก่ กองสัญญา หมายถึง การหมายรู้ หรือการกำหนดรู้ของอารมณ์ รู้อาการ
- 4) สังขาร องค์ประกอบ หรือคุณสมบัติต่าง ๆ ของจิต มีเจตนาเป็นตัวนำ เจตจำนงที่ชักจูง
- 5) วิญญาณ ได้แก่ ความรู้แจ้งอารมณ์ทางประสาททั้ง 5 และทางใจ ความรู้แจ้ง คือ รู้แจ้งอารมณ์หมายถึง ความรู้ประเภทยินพื้น หรือความรู้ที่เป็นตัวอิน เป็นฐานและเป็นทางเดินให้แก่นามขันธ์อื่น ๆ เกี่ยวข้องกับนามขันธ์อื่นทั้งหมด เป็นทั้งความรู้ต้น (เป็นความรู้เริ่มแรก เมื่อเห็น ได้ยิน เป็นต้น) และความรู้ตาม (รู้ควบไปตามกิจกรรมของขันธ์อื่น ๆ เช่น รู้สึกสุขสบาย เป็นต้น) (พระพรหมคุณาภรณ์, 2541: 14-15)

การแบ่งมนุษย์ออกเป็น 5 ส่วนที่เรียกว่าขันธ 5 ถ้าย่อให้สั้นลงก็จะเหลือเพียง 2 อย่าง คือรูปกับนาม โดยรูปขันธ์ก็คือรูป ส่วนขันธ์อีก 4 คือ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ วิญญาณขันธ์ย่อลงเป็นนาม กล่าวอีกอย่างหนึ่ง รูปขันธ์ได้แก่ ส่วนที่เป็นร่างกายทั้งหมด ส่วนนามขันธ์ทั้ง 4 เป็นส่วนที่เรียกว่าจิตขันธ์แต่ละขันธ์ไม่เพียงเป็นทุกข์ เพราะเหตุมันไม่เพียงเป็นทุกข์มันจึงเป็นอนัตตา

3.4 มนุษย์ทางกายภาพ

ในแง่ของกายภาพของมนุษย์พุทธปรัชญาถือว่าร่างกายมนุษย์ประกอบด้วยธาตุ 4 ที่เรียกว่ามหาภูตรูป 4 คือ ปรฐวีธาตุ-ธาตุดิน อาโปธาตุ-ธาตุน้ำ เตโชธาตุ-ธาตุไฟ และวาโยธาตุ-ธาตุลม

- 1) ธาตุดิน เป็นสภาวะที่แผ่ไปหรือส่วนที่กินที่ ลักษณะแค้นแข็ง อ่อนนิ่มบ้าง เช่น กระดูก เนื้อ เอ็น ผม เล็บ ลำไส้ เป็นต้น
- 2) ธาตุน้ำ เป็นสภาวะที่เอิบอาบ ลักษณะเหลว ชิมซาบ เช่น เลือด น้ำเหลือง น้ำย่อย น้ำหนอง ปัสสาวะ เป็นต้น
- 3) ธาตุไฟ เป็นสภาวะที่ให้ความร้อน ความอบอุ่น เช่น อุณหภูมิในร่างกาย ความร้อนในการย่อยอาหาร จากสารอาหารเปลี่ยนไปเป็นพลังงาน เป็นต้น

4) ธาตุลม เป็นสภาวะที่เคลื่อนไหว พัดไป คือ ลมที่อยู่ในช่องท้อง ลมที่อยู่ในลำไส้ ลมหายใจเข้าออก

ธาตุดินจะช่วยให้การทรงตัว ธาตุน้ำช่วยเกาะกุม ไม่ให้กระจัดกระจาย ธาตุไฟช่วยในการยกขึ้น เช่น การยกแขนยกขา ธาตุลมช่วยในการแกว่งไกว เคลื่อนไหวกาย และอุปาทายรูป 24 เช่น ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ รูป เสียง กลิ่น รส สัมผัส เป็นต้น สภาพแห่งความเป็นหญิง เป็นชาย เนื้อสมอง และระบบของเส้นประสาททั้งหลาย อันเป็นฐานให้จิตเกิดขึ้น ตั้งอยู่ เสื่อมไป ดับไป ของวัตถุทั้งหลาย (สุนทร ฌ รังสี, 2541: 199-122)

ถ้าจะให้เห็นชัดเจน เข้าใจง่าย ว่ารูปเป็นเช่นไรก็ดูที่ ร่างคนที่ตายใหม่ๆ โดยร่างกายจะมีอวัยวะครบถ้วนไม่แตกสลาย ลักษณะของรูปจะเป็นท่อน เป็นก้อนให้เห็น นี่คือ รูปขันธ์ ความเป็นอนัตตาของขันธ์ พระพุทธเจ้าตรัสว่า “ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย รูปเป็นอนัตตา สิ่งใดเป็นอนัตตา สิ่งนั้นไม่ใช่ของเรา เราไม่เป็นมัน มันไม่ใช่ของเรา เราไม่ใช่ของเรา” ขันธ์ 5 นี้ย่อมเป็น 2 ชนิด คือ นามและรูป รูปขันธ์จัดเป็นรูป และอีก 4 ขันธ์ คือ เวทนา สัญญา สังขาร และวิญญาณ จัดเป็นนาม

3.5 มนุษย์ทางจิตภาพ

ในแง่ของจิตภาพของมนุษย์พุทธปรัชญา ถือว่า จิตเป็นปรมัตถธรรม 4 อย่าง คือ จิต เจตสิก รูป และนิพพาน เพราะจิตเป็นสภาวะธรรมที่เป็นนามธรรม ซึ่งมีอยู่จริงเช่นเดียวกับปรมัตถธรรมอีก 3 อย่าง ลักษณะที่สำคัญของจิตก็คือการรู้อารมณ์ จิตรับรู้อารมณ์ในลักษณะของการเห็นรูปทางตา การได้ยินทางหู การได้กลิ่นทางจมูก การรู้รสทางลิ้น การรู้สัมผัสหรือการกระทบทางกาย และการคิดหรือรู้แจ้งธรรมารมณ์ทางใจ ในความสำคัญของจิต พระพุทธเจ้าตรัสในยมกวรรคว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้า มีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจชั่วแล้ว จะพูดหรือทำก็ตาม ทุกข์ก็ย่อมติดตามเขาไปเพราะทุจริต 3 อย่างนั้น (คือกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต) เหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคที่กำลังลากเกวียน ในความสำคัญของจิต พระพุทธเจ้าตรัสในยมกวรรคว่า “ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นหัวหน้ามีใจประเสริฐที่สุด สำเร็จแล้วด้วยใจ ถ้าบุคคลมีใจชั่วแล้ว จะพูดหรือทำก็ตาม ทุกข์ก็ย่อมติดตามเขาไปเพราะทุจริต 3 อย่างนั้น (คือกายทุจริต วจีทุจริต มโนทุจริต) เหมือนล้อหมุนไปตามรอยเท้าโคที่กำลังลากเกวียนไปฉะนั้น” (มหาเถรสมาคม, 2549: ขุ.ธ. 25/1/25) จากพุทธพจน์ทำให้ทราบว่าใจที่เป็นธาตุรู้ ธาตุคิด เป็นสิ่งสำคัญมาก ไม่ว่าจะกระทำสิ่งใด ๆ ย่อมได้รับผลของกรรมนั้น ๆ

3.6 การเกิดดับของจิต

ตามพระชนะของพุทธปรัชญา จิตเป็นสิ่งที่เกิดดับอยู่ตลอดเวลา หรือเกิดดับอยู่ทุกขณะ จิตจะเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป แล้วเกิดขึ้นใหม่ ตั้งอยู่ และดับไป วนเวียนเป็นอย่างนี้อยู่ตลอดเวลา ไม่ว่าจะเป็นเวลาหลับหรือตื่น ในภาษาไทยเรียกว่า ดวง เรียกจิตที่เกิดขึ้นแต่ละครั้ง จิตดวงเก่าที่ดับไปแล้วเป็นเหตุปัจจัยให้จิตดวงใหม่เกิดขึ้นสืบต่อ จิตดวงใหม่ที่เกิดขึ้นสืบต่อจากจิตดวงเก่าก็ดำรงอยู่ชั่วขณะหนึ่งแล้วก็ดับ พร้อมกับทำหน้าที่เป็นเหตุปัจจัยให้จิตดวงต่อไปเกิดขึ้นทำนองเดียวกัน เพราะฉะนั้น จิตดวงหนึ่งจึงเป็นทั้งเหตุและผลอยู่ในตัว ถ้านับจิตดวงหนึ่งสัมพันธ์กับจิตดวงที่เกิดก่อน มันก็เป็นผล แต่ถ้านับสัมพันธ์กับจิตดวงที่เกิดขึ้นต่อไป มันก็เป็นเหตุ จิตของมนุษย์จึงมีลักษณะเป็นสาย หรือกระแสของปรากฏการณ์ธรรมชาติอย่างหนึ่งที่เป็นเหตุเป็นผล เกิดดับติดต่อสัมพันธ์กันประดุจลูกโซ่ เราจะเรียกระแสของจิตนี้ว่าเป็นกระแสของชีวิตส่วนหนึ่งก็ได้ พุทธปรัชญาถือว่ากระแสของจิตนี้มีจุดเริ่มต้นไม่ปรากฏ คือเราไม่สามารถสาวไปรู้ได้ว่ากระแสธรรมชาติซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของตัวเรานี้เริ่มต้นขึ้นเมื่อไร กระแสจิตหรือกระแสชีวิตนี้จะไหลเรื่อยไปอย่างไม่ขาดสายหรือสะดุดหยุดลง เวลาคนตายแม้ว่าชั้นทั้ง 5 ที่ประกอบกันขึ้นเป็นคนคนหนึ่งจะดับลง แต่จิตหรือวิญญาณชั้นนั้นเมื่อดับแล้วก็เกิดมีขึ้นใหม่ในภพใหม่ การเกิดดับของจิตที่เป็นสันตติสืบต่อไปจะสะดุดหยุดลงจริง ๆ ก็เมื่อเป็นพระอรหันต์เข้าสู่ปรินิพพานที่ดับทั้งรูปขันธ์และนามขันธ์โดยสิ้นเชิง (สุนทร ณ รั้งสี, 2541: 126-128) แสดงให้เห็นว่าแม้จิตก็เป็นอนัตตา เป็นการหยั่งรู้แจ้งธรรม รู้จักสิ่งเหล่านั้นตามที่มันเป็นจริง

4. จิตกับการรับรู้

จิตที่เกิดขึ้นรับรู้อารมณ์ทาง ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ นั้นเรียกว่า วิถิจิต จิตที่อยู่ในสภาพที่ไม่มีการรับรู้อารมณ์เรียกว่า ภาวะจิต อารมณ์ที่จิตรับรู้ได้แก่อายตนะภายนอก 6 คือ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ และธรรมารมณ์ จิตเมื่อเกิดขึ้นรับรู้อารมณ์จนตลอดวิถีแล้วก็ตกสู่ภวังค์ อยู่ในภวังค์อย่างน้อย 3 ขณะ แล้วจึงเกิดขึ้นรับรู้อารมณ์ใหม่ สลับกันอย่างนี้เรื่อยไปตลอดเวลาที่คนตื่นอยู่ส่วนคนที่นอนหลับสนิทไม่มีการฝัน จิตจะเกิดดับอยู่ในภวังค์ตลอดเวลา ถ้าเมื่อใดจิตขึ้นสู่วิถีรับรู้อารมณ์ที่ผ่านเข้ามาทางใดทางหนึ่งแห่งอายตนะภายใน 6 เราก็ตื่น แต่ไม่ว่าจะอยู่ในภาวะของภวังค์หรือพ้นจากภวังค์ขึ้นสู่วิถีรับรู้อารมณ์แล้ว จิตก็อยู่ในสภาพที่เกิดดับเป็นสันตติติดต่อกันเรื่อยไป ในเวลาที่เรานอนอยู่ตลอดวันนั้น จิตมีการตกลงสู่ภวังค์เป็นระยะ ๆ ในการรับรู้อารมณ์ตามปกติ

พระพุทธศาสนาจำกัดความ คำว่าจิต ไปในทางธาตุรู้หรือธาตุคิดที่มีกระบวนการเปลี่ยนแปลงไปตามองค์ประกอบหรือคุณภาพต่าง ๆ ที่เรียกว่า เจตสิก กระบวนการนี้เกิดดับไปตามแต่ที่จิตจะเหนี่ยวสิ่งใดขึ้นมาจับไว้ จิตจึงเป็นความคิดที่เกิด ๆ ดับ ๆ ในอภิธรรมกล่าวว่ามี 89 หรือ 121 คุณลักษณะ มี

ลักษณะเปลี่ยนไปเปลี่ยนมา ตามการปรุงแต่งของเจตสิก ส่วนใหญ่ใช้คู่กับคำว่า ใจ แต่คำว่าใจเมื่อประสมกับคำอื่นมักจะบ่งถึงสภาพความรู้สึกอย่างใดอย่างหนึ่งมากกว่าจะเป็นกระบวนการทางความคิดที่เกิดขึ้นด้วยตัวอย่างเช่น เสียใจ บ่งสภาพความเศร้าโศก ดีใจบ่งสภาพความดียินดี ในที่นี้คำว่าใจจึงบอกถึงสภาพของสิ่งหนึ่ง ที่เป็นศูนย์กลางของความรู้สึกมากกว่าจะเป็นกระบวนการของความคิด เหมือนอย่างคำว่า จิต

ในทางพระพุทธศาสนาไม่ถือว่าจิตเป็นตัวตนที่แท้จริงแต่ถือว่าเป็นสิ่งที่อาศัยเหตุปัจจัยหลายอย่างทำให้เกิดขึ้น ตามกฎแห่งอนัตตา (ทุกสิ่งไม่ตัวตนที่จริงแท้) คือไม่มีตัวตนอันเป็นแก่น เหมือนต้นไม้ย่อมอาศัยดิน ราก ใบ แสงแดด อากาศ กิ่ง ทำให้มีตัวตนที่เรียกว่าต้นไม้ขึ้น สรรพสิ่งดูเหมือนมีตัวตนเพราะอิงอาศัยกันและกันเกิดขึ้น เมื่อแยกออกก็ว่างเปล่าไม่มีอะไรเลย เช่นเดียวกับจิตอย่างไม่มีช้อยกเว้น จิตดำรงอยู่ได้ด้วยการอิงอาศัยกันของสิ่งที่เรียกว่าเจตสิกอันเป็นองค์ประกอบของจิต ประกอบกันเป็นกระบวนการทำงานทั้ง 7 อย่างเรียกว่า ธรรมธาตุ 7 ที่กำเนิดขึ้นตามกลไกมหาปฏฐาน (ปัจจัย 24) ที่เป็นไปตามกฎแห่งปฏิจจสมุปบาท โดยจะหมดเหตุแห่งกระบวนการทางจิตเมื่อกำจัดอวิชชาสังโยชน์ จิตเหมือนรถยนต์การที่จะเป็นรถได้ 1 คัน (สุนทร ฌ รังสี, 2541: 128-129) การทำงานของจิตมีการอิงอาศัยการเกิดขึ้นอย่างรวดเร็วมาก เร็วจนกระทั่งโลกียปัญญามองอาจจะรู้ได้ มีแต่พระอริยะเท่านั้นที่จะเห็นการเกิดสืบต่อซึ่งกันและกันของจิต

จิต เป็นธรรมชาติที่รู้อารมณ์ สภาพที่นึกคิด, ความคิด, ใจ มีพุทธภาษิตในจิตตวรรคว่า “มีปัญญาย่อมทำจิตที่ตื่นระน กลับลอก รักษาได้ยาก ห้ามได้ยาก ให้ตรงได้ เหมือนช่างศรดัดลูกศรให้ตรงได้ฉะนั้น” (มหาเถรสมาคม, 2549: ขุ.ธ. 25/33/36) จากพุทธภาษิตนี้แสดงว่า จิตเป็นธรรมชาติที่ตื่นระน กลับลอก ป้องกันห้ามไม่ให้อยู่กับที่หรืออารมณ์เดียวยาก มักจะหมุนไปตามอารมณ์ที่ชอบ เป็นภาวะที่เห็น (ด้วยตาเนื้อ) จิตมักคิดเรื่องไกลตัว ตามหลักฝ่ายอภิธรรม จำแนกจิตเป็น 89 (หรือพิสดารเป็น 121) แบ่งโดยชาติเป็นอกุศลจิต 12 กุศลจิต 21 (พิสดารเป็น 37) วิปากจิต 36 (52) และกิริยาจิต 20 แบ่งโดยภูมิ เป็นดังนี้

เกี่ยวข้องกับกามคุณ เป็นจิตมนุษย์ ภูมิมนุษย์ทั่วไป

1) รูปาวจรจิต 15 เป็นจิตขั้นท่องเที่ยวอยู่ในรูป ระดับจิตใจที่ปรารถนารูปธรรมเป็นอารมณ์ เป็นระดับจิตใจผู้ได้ฌานหรือผู้อยู่ในรูปภพ

2) อรูปาวจรจิต 12 ขั้นท่องเที่ยวอยู่ในอรูป ระดับจิตใจที่ปรารถนาอรูปธรรมเป็นอารมณ์ ของท่านผู้ได้อรูปฌาน หรือผู้ที่อยู่ในอรูปภพทั้ง 4 ขั้น

3) โลกุตระจิต 8 (พิสดารเป็น 40) ขั้นที่พ้นจากโลก 3 คือ กามโลก รูปโลก อรูปโลก ไม่เป็นไปในกามภูมิเป็นจิตที่รู้นิพพานของพระอริยะบุคคล

ในบรรดาจิตทั้ง 4 ประเภท คือกามาวจรจิต รูปาวจรจิต อรูปาวจรจิตและโลกุตระจิต มนุษย์อยู่ในภูมิที่สามารถมีจิตได้ทุกประเภท ภูมิของมนุษย์เป็นกามาวจรสุดติภูมิ จิตตามปกติของมนุษย์จะเป็น

กามาวจรจิต แต่มนุษย์สามารถพัฒนาจิตให้สูงขึ้นสู่ระดับ รูปาวจรจิต อรูปาวจรจิต และโลกุตตรจิตได้ นั่นคือ เมื่อใดบุคคลเจริญสมาธิจนขึ้นถึงระดับของรูปฌานขึ้นใดขั้นหนึ่งของรูปฌาน 4 ขณะที่จิตตั้งมั่นอยู่ในสมาธิของรูปฌาน ในขณะนั้นจิตของเขาก็เป็นรูปาวจรจิต หากฌานลาภบุคคลนั้นเจริญรูปสมาธิต่อไปจากรูปฌาน 4 จนเข้าถึงรูปฌานที่ 1 ที่ 2 ที่ 3 หรือที่ 4 ขณะที่จิตตั้งมั่นอยู่กับรูปฌานขึ้นใดขั้นหนึ่ง ขณะนั้นจิตของเขาก็เป็นอรูปาวจรจิต แต่เนื่องจากโดยธรรมชาติภูมิของมนุษย์เป็นกามาวจรภูมิ ภาวะทางจิตที่เป็นรูปาวจรจิตหรืออรูปาวจรจิตจะดำรงอยู่ได้เพียงชั่วเวลาที่จิตยังอยู่ในฌานเท่านั้น เมื่อถอนจิตออกมาจากฌานแล้ว จิตก็คงเป็นกามาวจรจิตตามเดิม

โลกุตตรจิตเป็นจิตที่อยู่เหนือระดับของโลกตามปรกติ นั่นคือเป็นระดับของจิตที่ไม่มีอยู่ตามปรกติของกามภพ รูปภพ และอรูปภพ หากเป็นจิตที่สัตว์โลกในภพทั้ง 3 จะมีได้ ก็โดยการพัฒนาขึ้นเป็นพิเศษทางเดียวที่จะทำให้จิตระดับนี้เกิดขึ้นได้ก็โดยการพัฒนาจิตตามแนวอริยมรรคมีองค์ 8 อย่างไรก็ตาม มนุษย์มีสิทธิได้จิตชนิดนี้เท่าเทียมกัน หากสามารถปฏิบัติภายใต้เงื่อนไข 3 ประการ คือ

- 1) เชื่อในการตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า (ตถาคตโพธิสัทธา)
- 2) เลื่อมใสในหลักคำสอนของพระองค์
- 3) ปฏิบัติตามวิธีที่พระองค์ทรงวางไว้อย่างจริงจังจนสามารถเข้าถึงโลกุตตรผลด้วยตนเอง (สุนทร ฌ รังสี, 2541: 158-161)

ใครก็ตามที่สามารถทำตนให้อยู่ภายใต้เงื่อนไขทั้ง 3 ประการนี้ ย่อมสามารถพัฒนาโลกุตตร จิตให้เกิดขึ้นในตนได้ ผู้เข้าถึงโลกุตตรมรรค โลกุตตรผลแล้ว ย่อมเที่ยงต่อการเข้าถึงความหลุดพ้นจากทุกข์โดยสิ้นเชิง

5. ประเภทของมนุษย์

ถ้าว่าโดยรากศัพท์แล้วมนุษย์ควรมีประเภทเดียว คือ ผู้มีจิตใจสูงด้วยคุณ คือ สติ ความเป็นผู้กล้าและความเป็นผู้ประกอบพรหมจรรย์ แต่ได้แบ่งเป็นกัลยาณชน คือ เป็นคนดีทั่วไปหรือที่เรียกว่าเป็นคนดีมีศีลธรรม และมีปุณฺณชนที่เรียกว่า คนมีกิเลสหนาพร้อมที่จะทำชั่ว ประพฤติชั่วเมื่อมีโอกาสดำเนินการ ถ้าไม่มีโอกาสชั่วยวนใจ ปุณฺณชนก็เหมือนคนดีอย่างกัลยาณชน เมื่อสบโอกาสทำชั่ว มีคนจับได้หรือถูกกฎหมายบ้านเมืองลงโทษ จึงมักจะแก้ตัวว่าปุณฺณชนก็ทำผิดบ้าง และมียิ่งกว่าปุณฺณชนคือ บาปชนหรือทุรชน ที่แปลว่า คนชั่วหรือคนลามกบาป คนประเภทนี้ ไม่ใช้สบโอกาสจึงทำชั่ว แต่เป็นผู้หาโอกาสที่จะทำชั่ว จึงแบ่งมนุษย์ออกเป็น 5 แบบ

1) ผู้ปฏิบัติจนถึงอุตมคติแล้ว เช่น พระพุทธเจ้า พระอรหันต์ หรือพระอริยบุคคลแต่ละชั้นก็อยู่ในข้อนี้ “เมื่อใด พระพุทธเจ้าผู้เป็นศาสดา ผู้หาบุคคลเปรียบมิได้ ตรัสรู้ด้วยปัญญาอันยิ่งแล้ว ทรงประกาศธรรมจักรแก่โลกกับทั้งเทวโลก” (มหาเถรสมาคม, 2549: ส.ข. 17/78/119)

2) คนดีมีศีลธรรม เรียกโดยศัพท์ว่า สัปปุรุษ หรือ สัตบุรุษ ท่านเหล่านั้นมีโอกาสเลื่อนไปอยู่ข้อที่ ๑ เมื่อปฏิบัติยิ่งขึ้น “สัตบุรุษย่อมปรากฏได้ในที่ไกล เหมือนภูเขานิคมาลัย ส่วนอสัตบุรุษถึงจะนั่งอยู่ในที่นี้ก็ไม่ปรากฏ เหมือนลูกศรที่ถูกยิงไปในเวลากลางคืนฉะนั้น” ((มหาเถรสมาคม, 2549: ข.ธ. 25/304/113)

3) กัลป์ยานชน คนดีมีศีลธรรมเหมือนกัน แต่ละองค์ประกอบและความหนักแน่นน้อยกว่าพวกที่ 2 ประเภทนี้อยู่ในสังคมส่วนมาก ถ้าพัฒนาตัวเองยิ่งขึ้นจะเลื่อนไปอยู่ข้อสอง

4) ปุถุชน ต้องชวนขวายอย่างยิ่ง มองเห็นความเศร้าหมองของตัวเอง จึงเลื่อนสู่ขั้นที่ 3 หากประมาท มีโอกาสตกลงมาอยู่ประเภทที่ 5

5) ปาปชน หรือ ทุรชน คือ คนชั่วโดยสันดาน หากจะขยับเลื่อนอยู่ในขั้นที่ 3 ที่ 4 ต้องได้คนแนะนำดีจริง ๆ หรือมีพลังใจเกิดขึ้นชั้นยอด จึงจะมองเห็นแสงสว่างได้ และคนประเภทที่ 5 นี้เป็นอันตรายต่อสังคมเพื่อนมนุษย์ทั่วไป

การแบ่งมนุษย์ อาจแบ่งเป็นประเภทใหญ่ ๆ ได้ 2 แบบคือ ผู้ที่พอแนะนำหรือรับฟังธรรมเข้าใจได้ เรียกว่า เวไนยสัตว์ ที่ตรงข้าม เรียกว่า อเวไนยสัตว์ ในอังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต ได้แบ่งเป็น 4 แบบ คือ

1) อุกมภูติญาณ ผู้ที่พอหาข้อธรรมก็เข้าใจได้เร็ว เช่น พระสารีบุตรฟังธรรมจากพระอัสสชิ

2) วิปจิตญาณ ผู้รู้ต่อเมื่อฟังการอธิบายขยายความ

3) เนยยะ ผู้พอแนะนำได้ด้วยการฝึกสอนต่อไป

4) ทปรมะ ผู้มีบทเป็นอย่างยิ่ง คือ ค่อนข้างอัปปัญญา (มหาเถรสมาคม, 2549: อ.จ. 21/133/183)

มนุษย์ประเภทอุคมภูติญาณ เป็นผู้เข้าใจธรรมได้เร็วย่อมเป็นผู้มีสติปัญญาเฉลียวฉลาดมา ม นุ ษ ย์ประเภทวิปจิตญาณ เมื่อฟังการอธิบายขยายความ ย่อมเป็นผู้มีสติปัญญาปานกลาง สามารถรู้และเข้าใจได้ในเวลาอันไม่ช้า มนุษย์ประเภทเนยยะ ผู้พอแนะนำได้ด้วยการฝึกสอนต่อไป เป็นผู้ที่มีสติปัญญาน้อย แต่ถ้าฝึกฝน ขยันหมั่นเพียร มีสติ ก็สามารถรู้และเข้าใจได้ และมนุษย์ประเภท ทปรมะ เป็นพวกที่ไร้สติปัญญาไม่เข้าใจธรรม รู้ตามได้ยาก ดังนั้น การที่เป็นมนุษย์ประเภทต่าง ๆ ได้นั้นย่อมมาจาก ปัญญา วาสนา บารมี และอุปนิสัยที่สร้างสมมาแต่อดีตของแต่ละบุคคล

6. สรุป

มนุษย์คือ สัตว์แห่งการเรียนรู้ เพราะพื้นฐานของมนุษย์คือ ธาตุรู้ (วิญญาณธาตุ) ฉะนั้น เมื่อหน่วยชีวิตของมนุษย์เริ่มต้นขึ้น (คือ นามรูป) หรือขั้น 5 สิ่งที่เกิดขึ้นตามมาก็คือ ประสาทรับรู้ หรือประสาทสัมผัส 6 (อายตนะ 6) ซึ่งในจำนวนประสาทสัมผัส 6 นี้ ก็มีประสาทใจคือ มนายนตนะ รวมอยู่ด้วยกัน กล่าวได้ว่ากายกับจิตเป็นสิ่งที่คู่กันและอิงอาศัยซึ่งกันและกัน จะขาดสิ่งใดสิ่งหนึ่งไม่ได้ และเมื่อหน่วยชีวิตเริ่มขึ้น ประสาทใจหรือจิตของมนุษย์ก็เริ่มทำงาน คือ คิดทันที การคิดของจิตจะเข้มข้นหรือชัดเจนตามความเจริญของร่างกายและความพร้อมของประสาทสัมผัสอื่น ๆ ที่จะส่งข้อมูลหรือเรื่องราวไปให้จิตคิด การคิดของจิตคือ การรับรู้หรือการเรียนรู้ของชีวิต การรับรู้หรือการเรียนรู้จึงเป็นสิ่งที่มนุษย์หลีกเลี่ยงไม่ได้ แต่ตรงกันข้ามกลับเป็นสิ่งที่มนุษย์ทุกคนพยายามพัฒนากระบวนการดังกล่าวนี้ของตนให้เข้มข้นยิ่งขึ้น ตามความสามารถของแต่ละชีวิต พุทธปรัชญาเน้นความสำคัญของจิตมากกว่ากาย แต่กายก็สำคัญด้วยเพราะกายสำคัญในฐานะเป็นที่อาศัยหรือเป็นที่ปรากฏของจิตดังกล่าว แต่ร่างกายจะมีพฤติกรรมอย่างไรขึ้นอยู่กับข้อกำหนดของจิต การทำดีหรือชั่วก็ขึ้นอยู่กับคุณภาพของจิต ถ้าจิตดีก็กำหนดพฤติกรรมดี ถ้าจิตไม่ดีก็กำหนดพฤติกรรมที่ไม่ดีออกมาภายนอก จากพฤติกรรมทำให้อนุมาณถึงคุณภาพของจิตได้ ยิ่งกรณีการตายและการเกิดใหม่ พุทธปรัชญา ถือว่าจิตของบุคคลที่กำลังจะตายหรือกำลังจะดับ จิตมีบทบาทสำคัญที่สุดจะกำหนดว่าตายแล้วเขาจะไปที่ไหน และเกิดเป็นอะไร จะไปเกิดในสุคติหรือทุคติ

7. เอกสารอ้างอิง

- มหาเถรสมาคม. (2549). พระไตรปิฎก ภาษาไทย ฉบับเฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 30 ปี พ.ศ. 2549. (เล่มที่ 4, 11, 12, 15, 17, 21, 24, 25, 31) กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้งแอนด์ พับลิชชิ่ง.
- พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ). (2538). *คู่มือมนุษย์ ฉบับสมบูรณ์*. กรุงเทพมหานคร: ธรรมสภา และสถาบันสันติธรรมจัดพิมพ์.
- ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน*. พิมพ์ครั้งที่สอง. กรุงเทพมหานคร: นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่น.
- สุนทร ณ รังสี. (2541). *พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุเชาว์ พลอยชุม, สุวิญ รักษัตย์. (2555). *สารัตถะวิชาการ พุทธปรัชญา*. นครปฐม: พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหาภูมิราชวิทยาลัย.

ความจริงตามทฤษฎีในพุทธปรัชญา

Truth Perspective in the Buddhist Philosophy

พระครูปลัดสัมพิพัฒน์ญาณอาจารย์¹, วิลาสินี วัฒนมงคล² และ

กัญญาภักดิ์ แม็กกี้^{3*}

วัดพระยาหยั่ง กรุงเทพมหานคร¹, นักวิชาการอิสระ^{2,3}

Received: 10/06/2022

Revised: 16/07/2022

Accepted: 05/09/2022

Phrakrupaladsampipatthanadhammajan¹, Wilasinee

Watthanmongkol², and Kanyapak Magee^{3*}

Phraya Yang Monastery Bangkok¹, Independent Scholar^{2,3}

Corresponding Author Email: v.watthanamongkol@gmail.com*

Cite: Phrakrupaladsampipatthanadhammajan, Watthanmongkol, W., & Magee K. (2022).

Truth Perspective in the Buddhist Philosophy. *Journal of Dhamma for Life*, 28(4), 63-77.

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์นำเสนอองค์ความรู้เรื่องความจริงตามทฤษฎีของพุทธปรัชญา ความจริงตรงกับคำว่า “สัจจะ” (Truth) ตามทัศนะของพุทธปรัชญา หมายถึง ความจริง 24 ที่เป็นธรรมชาติ ประจักษ์อย่างหนึ่งและธรรมชาติที่เป็นจริงอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า “ตถตา” คือ ความเป็นอย่างนั้นหรือความเป็นเช่นนั้น ภาวะที่สิ่งทั้งหลายทั้งปวงเป็นของมันอย่างนั้นเอง คือเป็นไปตามเหตุปัจจัยแห่ง ปฏิจจสมุปบาท มิใช่เป็นไปตามความอ่อนหวานปรารภหรือการดลบันดาลของใครๆ ขอบข่ายเนื้อหาอภิปรายได้แก่ อันตมสัจจะ ได้แก่ สัจจะขั้นสูงสุดและขั้นสุดท้ายย่อมเป็นสิ่งที่แน่นอนตลอดกาลและ สัมพัทสัจจะ ได้แก่ สัจจะขั้นต้น หรือสัจจะ ที่ค้นพบในตอนแรกและมีความไม่แน่นอนว่า จะเป็นจริงตลอดไป เช่น สัจจะที่ค้นพบด้วยการใช้ประสาทสัมผัส หรือสัจจะที่กำหนดให้เป็นจริงด้วย การสมมุติหรือการอาศัยข้อสมมติฐาน

คำสำคัญ: ความจริง; ทฤษฎี; พุทธปรัชญา

Abstract

This article aims to present the knowledge of truth according to the viewpoint of Buddhist philosophy. Truth corresponds to the word "truth", according to Buddhist philosophy, it means the 24 truths that are one form of nature and another real nature called "tathata". Is that so? Being like that. The condition that all things belong to them. That is, according to the conditions of the Paticcasamuppada, not according to the wishes or aspirations of anyone. The realm of metaphysical content is that the absolute truth is the highest and the ultimate truth is eternally certain and Relativism is the primary truth or truth. That was initially discovered and it is uncertain that it will be true forever such as truths discovered through the use of the senses or truths determined to be true by assumptions or reliance on assumptions.

Keywords: Truth; Perspective; Buddhist Philosophy

1. บทนำ

เนื้อหาอภิปรายจะมุ่งค้นคว้าเกี่ยวกับสัจจะในระดับแรก คือ อันติมสัจจะ ซึ่งถือว่าเป็น ความรู้เกี่ยวกับสาเหตุสุดท้ายที่ทำให้เกิดสิ่งต่างๆ และเป็นเหตุให้สิ่งทั้งหลายปรากฏอยู่ตามที่มีเป็นจริง เมื่อศึกษาอภิปรายมีคำอยู่หลายคำที่พบเสมอ อันเป็นคำที่มุ่งสื่อแสดงให้เห็นถึงความจริง เช่น คำว่า Being, To Be, Existence, Substance, Absolute reality มีความหมายที่ควรเข้าใจในเบื้องต้น คือ คำว่า Being ในภาษาไทยใช้ศัพท์บัญญัติว่า สัต หมายถึง สิ่งที่มีอยู่จริง เป็นอยู่จริง เป็นต้น คำของสิ่งทั้งปวง มีภาวะ นิรันดร เป็นพระเจ้า (God) พรหมมัน (Brahman) คำว่า Being ยังใช้แปลอีกอย่างหนึ่งว่า ภาวะ มีความหมาย 2 ประการ คือ สิ่งที่มีอยู่ เป็นอยู่ แต่ไม่ใช่ต้นตอของสิ่งทั้งปวง มีเกิด มีดับ มีได้มีภาวะนิรันดร เช่น คนคนนี้ และ ความมีอยู่เป็นอยู่ของสัตว์โลก

คำว่า "To be" แปลว่า ภาวะ หมายถึง ความมีอยู่เป็นอยู่ของสัต (Being) สัตในปรัชญาตะวันตก หมายถึง ทุกสิ่งที่มีอยู่เป็นอยู่ ไม่ว่าจะมีความมีอยู่เป็นอยู่ในระดับใดก็ตาม ได้แก่ ความหมายที่ 2 ของคำว่า Being นั่นเอง คำว่า "Existence" แปลว่า ความมีอยู่, การดำรงอยู่ (Thepa, 2022) ในทางอภิปรายหมายถึง การที่สิ่งใดสิ่งหนึ่ง มีอยู่หรือดำรงอยู่ โดยขึ้นอยู่กับกาลเทศะหรือไม่ขึ้นอยู่กับกาลเทศะก็ได้ คำว่า “

Substance” หมายถึง สิ่งที่เป็นภาวะ เป็นแก่นสารของสรรพสิ่ง เป็นเนื้อแท้ของสรรพสิ่ง คำว่า “Absolute reality” หมายถึง ความเป็นจริงขั้นสูงสุด อันตมัสัจจะ ความจริงสมบูรณ์ คำเหล่านี้ ในทางอภิปราย มักใช้เรียกว่า ภาวะสูงสุดหรือสิ่งสูงสุดที่เป็นความจริงในลักษณะ ที่เป็นสาเหตุของสรรพสิ่ง ไม่ว่าสิ่งนั้นจะเป็นอะไรก็ตาม จะมีชื่อเรียกต่างกันอย่างใด ในทางอภิปราย จะใช้คำเหล่านี้ในการอธิบายสิ่งเหล่านั้น

ดังได้กล่าวแล้วว่า อภิปรายนั้นว่าด้วยสิ่งที่มีอยู่ เพื่อให้รู้สิ่งที่มีอยู่ตามความเป็นจริงคือ สิ่งที่มีอยู่นั้นอาจไม่ปรากฏหรือไม่เป็นที่ประจักษ์แก่ประสาทสัมผัส ได้แก่ สิ่งที่อยู่เหนือปรากฏการณ์ อภิปราย จึงศึกษาเกี่ยวกับสิ่งอยู่เหนือปรากฏการณ์เพื่อให้รู้สภาวะอันแท้จริงของสิ่งทั้งหลาย ในขณะที่วิทยาศาสตร์ศึกษาเกี่ยวกับปรากฏการณ์ ส่วนที่ปรากฏแก่ประสาทสัมผัสทั้งห้า

1. แนวคิดทางอภิปรายในพุทธปรัชญา

แนวคิดทางอภิปรายในพุทธปรัชญานั้น มีลักษณะบางประการที่ต่างไปจากแนวคิด อภิปรายทางตะวันตก ตรงที่แนวคิดทางตะวันตกนั้นมักจะมีให้เห็นกันว่า มีลักษณะเหมือนกับปัญหาที่พระพุทธเจ้าไม่ทรงพยากรณ์ กล่าวคือ เกณฑ์ตัดสินความเป็นอภิปรายทางตะวันตก คือ การพิสูจน์ได้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้าของมนุษย์ เรื่องใดก็ตามที่ข้ามพ้นการพิสูจน์หรืออยู่เหนือการรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้าของเรื่องนั้นจัดเป็นอภิปราย โดยนัยนี้จะเห็นว่าขอบข่ายเนื้อหาของอภิปราย แบบตะวันตกนั้น จะจำกัดอยู่เฉพาะสิ่งที่ไม่ใช่วัตถุ หรือสิ่งที่อยู่เหนือขอบเขตของโลกทางกายภาพ หรือโลกทางวัตถุ และไม่อาจรับรู้ด้วยประสาทสัมผัสทั้งห้าของมนุษย์ การจำกัดความหมายเช่นนี้ออกจะแคบเกินไป ขอบข่ายของอภิปรายไม่ควรกำหนดผูกโยงไว้กับเรื่องจิตวิญญาณหรือเรื่องเหนือธรรมชาติเท่านั้น ความจริงใดๆ ไม่ว่าจะเป็นทางจิตวิญญาณหรือทางวัตถุ หากเป็นความจริงขั้นสุดท้าย (อันตมัสัจจะ) ควรอยู่ในขอบเขตของอภิปรายด้วย ดังนั้น เนื้อหาที่ถือว่าเป็นอภิปรายในพุทธปรัชญาไม่ได้ใช้เกณฑ์ดังกล่าวเป็น เครื่องตัดสินหากแต่เป็นความจริงที่สามารถรู้ได้และไม่อยู่เกินวิสัยของมนุษย์ที่จะรับรู้เข้าใจและเข้าถึงได้ เพราะพุทธปรัชญา ไม่ได้ใช้เกณฑ์ตัดสินเพียงประสาทสัมผัสทั้งห้าเท่านั้น ยังให้ความสำคัญแก่ศักยภาพ ด้านจิตใจของมนุษย์ที่สามารถฝึกฝนให้เกิดปัญญาหยั่งรู้ถึงความจริงที่วางนี้ได้ โดยเฉพาะความจริง ที่รู้แล้ว จะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต อันมีความเกี่ยวโยงกันระหว่างวิถีชีวิตมนุษย์กับความจริงนั้นๆ กล่าว ให้ชัดคือ ความจริงที่จะตรัสรู้ต้องเอื้อต่อการหลุดพ้นจากความทุกข์ในวัฏสงสารนี้

2. สิ่งที่มีจริงคืออะไร

พุทธปรัชญาแสดงว่า สิ่งที่มี ย่อมมี สิ่งที่ไม่มี ย่อมไม่มี และสิ่งที่มีอยู่นั้นมีอยู่ในภาวะที่เรียกว่า ธาตุ คือ มีอยู่ตามสภาพหรือตามธรรมชาติของมันเอง ไม่มีใครกำหนดหรือควบคุม มีความเป็นไปและ มีความแน่นอนโดยตัวมันเอง เรียกว่า ธรรมชาติ ธรรมฐิติ ธรรมนิยาม และความเป็นไปของธาตุ หรือสิ่งที่มีอยู่ ดังกล่าวนี้นี้ก็คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา หมายความว่า มีอยู่อย่างเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลง ไม่คงที่คงตัว

3. ความจริงแท้ในพุทธปรัชญา

ในพุทธปรัชญาองค์สัมมาสัมพุทธเจ้าได้กล่าวถึงความจริงหรือสัจจะไว้ว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัจจะ 4 ประการนี้ เป็นของแท้เป็นของไม่ผิดไม่เป็นอย่างอื่น 4 ประการ เป็นไฉน ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัจจะ ว่านี้ทุกข์ นี้ทุกขสมุทัย นี้ทุกขนิโรธ นี้ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา เป็นของแท้เป็นของไม่ผิดไม่เป็นอย่างอื่น ดูกรภิกษุทั้งหลาย สัจจะ 4 ประการนี้แล เป็นของแท้ เป็นของไม่ผิด ไม่เป็นอย่างอื่น” จากพุทธพจน์ดังกล่าวหมายถึงความจริงอันประเสริฐที่เรียกว่า อริยสัจสี่ อันประกอบด้วย ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ดังกล่าวยืนยันว่า “ดูกรภิกษุทั้งหลาย ข้อนี้แลเป็น ทุกขอริยสัจ คือ ความเกิดก็เป็นทุกข์ ความแก่ก็เป็นทุกข์ ความเจ็บไข้ก็เป็นทุกข์ ความตายก็เป็นทุกข์ ความประจวบด้วยสิ่งที่ไม่เป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ความพลัดพรากจากสิ่งเป็นที่รักก็เป็นทุกข์ ปราณาสสิ่งใด ไม่ได้สิ่งนั้นก็เป็นทุกข์โดยย่อ อุปาทานขันธ 5 เป็นทุกข์” ความจริงขั้นสูงสุดคือความจริงอันประเสริฐมี 4 ประการอันได้แก่

- 1) ความจริงคือ ทุกข์ : ชีวิตทั้งมวลประกอบด้วยทุกข์
- 2) ความจริงคือ สมุทัย : ทุกข์มีเหตุ
- 3) ความจริงคือ นิโรธ : เหตุของทุกข์สามารถดับได้
- 4) ความจริงคือ มรรค : ทางดับทุกข์มีอยู่

ในอริยสัจ 2 สองประการแรกกล่าวถึงสิ่งมีอยู่จริง (reality) สองประการหลังกล่าวถึง อุดมการณ์ (Ideal) เมื่อความจริงมีอยู่จริงมันเป็นของมันอย่างนั้น ใครไม่เชื่อหรือไม่ปฏิบัติตามอุดมการณ์ก็ดับทุกข์ไม่ได้ ก็ทนทุกข์ทรมานตลอดไป

4. ความจริงตามนัยอรรถกถาจารย์

นอกจากความจริงแท้หรือความจริงขั้นสูงสุดแล้วพุทธปรัชญาได้อธิบายถึงความจริงไว้ 2 ระดับตามที่แสดงไว้ในอรรถกถา อังคุตตรนิกายว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นยอดของผู้กล่าวสอนทั้งหลายได้ตรัสสัจจะ 2 อย่างคือ “สมมติสัจจะและปรมาตตสัจจะ ไม่ตรัสสัจจะที่ 3 คำที่ชาวโลกหมายรู้กันก็เป็นสัจจะ เพราะมีโลกสมมติเป็นเหตุคำที่ระบุถึงสิ่งที่เป็ปรมาตต ก็เป็นสัจจะเพราะมีความจริงของธรรมทั้งหลายเป็นเหตุเพราะฉะนั้นนุสาวาทจึงไม่เกิดแก่พระโลกนาถ ผู้ศาสดาผู้ฉลาดในโวหารผู้ตรัสตามสมมติ

ดังนั้นความจริงในพุทธปรัชญาตรงกับคำว่า “สัจจะ” หมายถึงธรรมชาติที่ปรุงแต่งอย่างหนึ่งและธรรมชาติที่เป็นจริงอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า “ตถตา” (La Vallée Poussin, 1933) คือ ความเป็นอย่างนั้น ความเป็นเช่นนั้น ภาวะที่สิ่ง หลายทั้งปวงเป็นของมันอย่างนั้นเอง คือเป็นไปตามเหตุปัจจัยแห่ง ปฏิจจสมุปบาท (มิใช่เป็นไปตาม ความ อ่อนวอนปรารถนาหรือการตลบัลตาลของใครๆ) ดังนั้น “สัจจะ” แบ่งออกเป็น 2 ประการได้แก่

- 1) สมมุติ สัจจะ คือ จริงโดยสมมุติ
- 2) ปรมาตตสัจจะ คือจริงโดยปรมาตต

ความหมายของ “สมมุติสัจจะ”และ“ปรมาตตสัจจะ” เพื่อให้เข้าใจความของสัจจะทั้ง 2 ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น จะขออธิบายโดยสังเขปเพื่อนำไปสู่ความหมาย ของสัจจะทั้ง 2 ดังนี้

ตัวอย่างที่ 1 นำธนบัตรชนิดราคา 500 บาท 1 ฉบับ และนำกระดาษธรรมดาที่มีขนาดเท่ากันมา 1 แผ่นแล้ววางไว้คู่กัน ใครๆ มาเห็นก็ต้องรู้ความแตกต่างของกระดาษ 2 แผ่นนี้ เพราะกระดาษแผ่นแรก ถูกสมมติ ให้ใช้ซื้อสินค้าได้หรือใช้ชำระหนี้ได้ตามกฎหมาย ส่วนกระดาษแผ่นที่ 2 เป็นเพียงเศษกระดาษ แผ่นหนึ่งเท่านั้น นี่คือความจริงที่เกิดขึ้นด้วยการสมมติที่เรียกว่า สมมติสัจจะ

การที่เราเห็นกระดาษทั้ง 2 แผ่นแล้วรู้ว่าแต่ละแผ่นคืออะไร มีความหมายหรือความสำคัญอย่างไร มีประโยชน์ในการใช้สอยแตกต่างกันเช่นไร เรียกว่าการเข้าถึง “อรรถบัญญัติ”ของกระดาษ 2 แผ่นนี้ อรรถบัญญัติ การสมมุติขึ้นตามความหมายแห่งรูปร่างสีฐาน หรือ ลักษณะลักษณะอาการของ สิ่งนั้นๆ เช่นภูเขา ต้นไม้ บ้าน เรือน เดิน วิ่ง การโบกมือ หมายถึงการจากลา หรือหมายถึงการปฏิเสธก็ได้ การพยักหน้า หมายถึง การยอมรับหรือ การให้ เข้ามาหากก็ได้

ตัวอย่างที่ 2 นำทองคำมาวางไว้ 1 แท่งใครมาเห็นก็ต้องรู้และเข้าใจความหมายของทองคำว่าเป็น โลหะที่มีราคาแพง และนิยมนำไปใช้ทำเครื่องประดับ นี่คือการรู้อัตถ์บัญญัติแต่หาถามต่อไปว่าสิ่งนี้เรียกว่า อะไรคนไทยก็ต้องตอบว่าทองคำ คนอังกฤษหรือคนอเมริกันก็ต้องตอบว่า Gold ทั้งๆ ที่รู้อัตถ์บัญญัติอย่าง เดียวกันแต่ก็เรียกชื่อต่างกันเนื่องจากใช้บัญญัติทางภาษาพูดหรือ “สัททบัญญัติ” ที่ไม่เหมือนกัน

สัททบัญญัติ เป็นการสมมุติขึ้นเพื่อใช้เรียกขานสิ่งนั้นๆ คือ สมมุติขึ้น เพื่อให้รู้ด้วยเสียง ตามอัตถ์บัญญัตินั้น เช่น ไม่ได้เห็นภูเขา ไม่ได้เห็นการเดิน แต่เมื่อออกเสียงว่า ภูเขา พูดว่า เดิน ก็รู้ว่าภูเขามีสรูปร่างลักษณะอย่างนั้น เดินมีลักษณะอาการอย่างนั้น เป็นต้น ทั้ง “อัตถ์บัญญัติ” และ “สัททบัญญัติ” ต่างก็เป็นความจริงโดยสมมุติหรือ “สมมุติสัจจะ” ด้วยกัน ทั้งคู่

ตัวอย่างที่ 3 นำทองคำแท่งในตัวอย่างที่ 2 ไปแปรสภาพเป็นเครื่องประดับที่ข้อมือ ที่นิ้ว ที่หู และที่คอ อัตถ์บัญญัติที่เป็นทองคำแท่งก็จะถูกเปลี่ยนเป็นอัตถ์บัญญัติใหม่ คือเป็นเครื่องประดับที่ใช้สวมใส่ ที่ข้อมือ ใช้ประดับที่นิ้ว ใช้ประดับที่หู หรือใช้ประดับที่คอ และมีสัททบัญญัติใหม่เป็นกำไลข้อมือ, แหวน, ต่างหูและสร้อยคอ จากตัวอย่างนี้ขอให้สังเกตว่า “สมมุติสัจจะ” เป็นความจริงที่สามารถเปลี่ยนแปลงผันแปรไปได้ตลอดเวลา

ตัวอย่างที่ 4 นำวัสดุก่อสร้างคือ ไม้แปรรูป อิฐ และกระเบื้องมุงหลังคามาวางกองไว้ ทุกคนที่เห็นก็ต้องรู้ และเข้าใจว่าสิ่งเหล่านี้คืออะไรและมีประโยชน์อย่างไรคือรู้อัตถ์บัญญัติของสิ่งเหล่านี้เหมือนกัน แต่อาจใช้บัญญัติทางภาษาในการเรียกชื่อสิ่งเหล่านี้แตกต่างกันไปตามภาษาของแต่ละท้องถิ่น

ต่อมานำวัสดุก่อสร้างเหล่านี้มาประกอบเป็นบ้าน อัตถ์บัญญัติทั้งหมดถูกเปลี่ยนเป็นอัตถ์บัญญัติใหม่คือ เป็นที่อยู่อาศัย และสัททบัญญัติก็เปลี่ยนไปด้วย เพราะจะถูกเรียกว่าบ้านหรือ Home หรืออื่นๆ ตามบัญญัติทางภาษาของแต่ละท้องถิ่น ถ้ามีไม้แปรรูปเหลื่อแล้วนำไปทำเกวียน อัตถ์บัญญัติ ก็จะเปลี่ยนไปเป็นยานพาหนะที่ใช้ในการ เดินทางและสัททบัญญัติก็จะเปลี่ยนเป็นเกวียนหรือ Cart หรืออื่นๆ ตามบัญญัติทางภาษา ของแต่ละท้องถิ่น

การที่เราทราบความหมายหรืออัตถ์บัญญัติของธนบัตร แผ่นกระดาษ ทองคำแท่ง กำไล ข้อมือ แหวน ต่างหู สร้อยคอ ไม้แปรรูป อิฐ กระเบื้องมุงหลังคา บ้านและเกวียน ได้นั้นก็เพราะการเสพคุ้นกับ สิ่งเหล่านี้มาตั้งแต่เด็ก รวมถึงชื่อที่เรียกขานสิ่งต่างๆ ก็เป็นการบัญญัติทางภาษา(สัททบัญญัติ)ที่มนุษย์ เรียนรู้

ด้วยประสบการณ์มาตั้งแต่เด็กเช่นกัน หากไม่มีมนุษย์เกิดขึ้นความหมายต่างๆ และชื่อของสิ่งต่างๆ ก็คงไม่เกิดขึ้นด้วย สิ่งทั้งหลายเหล่านี้จึงเป็นเพียงสมมุติสัจจะ คือ มีอยู่จริงในโลกแห่งการสมมุติของ มนุษย์ทั้งสิ้น แม้แต่ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ หนังสือ ปากกา นาฬิกา โต๊ะ เก้าอี้ แก้วน้ำ ช้อน ชาม พัดลม วิทยุ คอมพิวเตอร์ เรือ รถยนต์ตลอดจนมนุษย์ เทวดา พรหม เปเรต อสุรกาย และ สัตว์เดรัจฉานทั้งหลายก็ยังเป็นสมมุติสัจจะเป็นจริงโดยสมมุติเช่นเดียวกันทั้งหมด

ฉะนั้นเรียกว่าสมมุติสัจจะ เป็นความจริงที่ผู้คนในสังคมใดสังคมหนึ่งบัญญัติ สมมติ แต่งตั้งวาง กำหนดกฎเกณฑ์ ทำข้อตกลงยินยอมร่วมกัน มีขอบเขต มีกำหนด มีระยะเวลา ส่วนใหญ่แสดง ออกด้วยการใช้ทั้งภาษาทางกาย ภาษาพูด ภาษาเขียน เพื่อสื่อความหมายให้เข้าใจตรงกัน ตัวอย่างเช่น เมื่อใครได้รับการตั้งชื่อว่าชื่อใด เมื่อมีผู้เรียกชื่อนั้นขึ้น ย่อมหมายความว่า ถึงคนผู้นั้น จะกำหนดเจาะจงไว้ จนตลอดระยะเวลาที่ยังไม่มีการเปลี่ยนแปลงแต่เมื่อใดที่คนนั้นแก้ไขเปลี่ยนแปลงชื่อตนเองเสียใหม่ ชื่อเดิมย่อมเป็นอันลบล้มเลิก ไม่ใช้อีกต่อไป ความจริงโดยสมมติ จึงเป็นสมมติโวหารที่ชาวโลกแต่งตั้ง บัญญัติขึ้น เป็นของ ไม่คงที่เปลี่ยนแปลงได้แล้วแต่การวางกำหนด กฎเกณฑ์ของสังคมมนุษย์เช่นคน สัตว์ โต๊ะหนังสือ เป็นต้น

ยังมีความจริงอีกประการหนึ่งซึ่งเป็นความจริงที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังสิ่งสมมุติทั้งหลาย และเป็นความจริงอันเป็นธาตุแท้ของสรรพสิ่ง เป็นความจริงขั้นในที่มีความหมายลึกที่สุด และไม่มีโอกาส เปลี่ยนแปลงผันแปร ไปเป็นอื่นได้ ความจริงชนิดนี้ คือความจริงปรมัตถ์หรือปรมัตถสัจจะ

ปรมัตถ มาจาก ปรม (ประเสริฐยิ่ง) + อตถ (เนื้อความ) คำว่า ปรมัตถ์ จึงแปลว่า เนื้อความอันประเสริฐยิ่ง ที่ว่าประเสริฐยิ่งก็เพราะไม่มีการวิปริตผันแปรเป็นอื่นไปได้ สภาพของตนเป็นอย่างไร ก็จะเป็นอยู่อย่างนั้นไปตลอดกาล เช่น ความแข็ง ความร้อน ไม่ว่าจะอีกกี่แสนกี่ล้านปี ความแข็งความร้อน ก็ยังคง ให้ความรู้สึกแก่ผู้ที่สัมผัสเหมือนเดิมทุกครั้ง

ในแง่ของนามธรรมก็เป็นสภาวะอย่างหนึ่ง การได้ยินก็เป็นสภาวะอย่างหนึ่ง จะอีกกี่ภพกี่ชาติ ก็ตามการเห็นก็ต้องเป็นสภาวะอย่างนี้ การได้ยินก็ต้องเป็นสภาวะอย่างนี้ การได้ยินก็ต้องเป็นสภาวะอย่างนี้ โดยไม่มีการเปลี่ยนแปลงผันแปรไปเป็นอื่นอย่างเด็ดขาด นามธรรมอื่นๆ เช่นความสุข ความทุกข์ ความเจ็บ ความโลภ ความโกรธ ความตระหนี่ ความกลัว ก็มีลักษณะเฉพาะของตนๆ ที่ไม่มีวันจะเปลี่ยนแปลง ผันแปรไปเป็นอื่นอย่างเด็ดขาด ความโลภในวันนี้มีสภาวะลักษณะเช่นไร ความโลภอีกล้านปีข้างหน้าก็จะมีสภาวะลักษณะเช่นเดียวกับวันนี้ทุกประการ ความโกรธของมนุษย์ เทวดาและสัตว์ทั้งหลาย

ย่อมมีสภาวะลักษณะเดียวกันและในวันนี้มีสภาวะลักษณะอย่างไร อีกหนึ่งร้อยล้านปีข้างหน้า ความโกรธของมนุษย์ เทวดา และสัตว์ทั้งหลายก็มีสภาวะลักษณะเช่นเดิมทุกประการ ธรรมเหล่านี้จึงเป็นเนื้อความอันประเสริฐที่เรียกว่า “ปรมัตถธรรม” หรือ ธรรมอันประเสริฐและเป็นจริงตลอดกาลที่เรียกว่า “ปรมัตถสัจจะ”

วัตถุธัญของที่ยกตัวอย่างมาแล้วได้แก่ ธนัตถะ กระทบ ท้องคำ เครื่องประดับต่างๆ ไม้ อิฐ กระเบื้องมุงหลังคา บ้าน เกวียน โดยปรมัตถสัจจะแล้ว สิ่งทั้งหลายเหล่านี้เป็นเพียงการประชุมกันของรูป 8 ชนิด รวมเรียกว่า “อวินิพโกรูป 8” แม้แต่ต้นไม้ ภูเขา แม่น้ำ พื้นดิน ดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ ฯลฯ ก็สักแต่ว่าเป็นธรรมชาติที่ประชุมกันของรูปทั้ง 8 ชนิดเช่นเดียวกันทั้งหมด

สัตว์ทั้งหลายอันได้แก่มนุษย์ เทวดา พรหม เปรต สัตว์นรก อสุรกายและสัตว์เดรัจฉาน โดยปรมัตถสัจจะแล้วล้วนเกิดจากการประชุมกันของสภาวะธรรม 3 ประการ คือ จิต เจตสิก และรูป ที่มีลักษณะสามัญตามธรรมชาติ (สามัญลักษณะ) อยู่ 3 ประการคือ

- 1) อนิจจลักษณะ คือ มีลักษณะ ที่ไม่เที่ยง ต้องเปลี่ยนแปลงผันแปรอยู่ตลอดเวลา
- 2) ทุกขลักษณะ คือ มีลักษณะ ที่ทนอยู่ในสภาพเดิมไม่ได้ ต้องเสื่อมสลายไปอยู่ตลอดเวลา
- 3) อนัตตลักษณะ คือ มีลักษณะ ที่ว่างเปล่าจากตัวตน (อนัตตา) บังคับบัญชาไม่ได้

5. สามัญลักษณะทั้ง 3 ประการนี้มีชื่อเรียกโดยเฉพาะว่า “ไตรลักษณ์”

สภาวะธรรมทั้ง 3 คือ จิต เจตสิก และรูป จะเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปอย่างรวดเร็วอยู่ตลอดเวลา ไม่มีผู้ใดเป็นเจ้าของ ไม่มีผู้ใดบังคับบัญชาได้ ไม่มีส่วนไหนเลยที่เป็นตัวตนของเราหรือ เป็นนั่น เป็นนี่ ตามที่สมมุติกันขึ้นมา คงมีแต่การเกิดดับของนามธรรม (จิต+เจตสิก) และการเกิดดับของรูปธรรมที่เกิดขึ้นแล้วก็ดับไปเกิดขึ้นใหม่แล้วก็ดับไปอีกมีสภาพเกิดดับอยู่เช่นนี้ตลอดเวลาแสนนาน ไม่รู้กี่แสนล้านชาติมาแล้ว ที่สืบทอดกันอยู่เช่นนี้โดยไม่รู้จบจักสิ้น เมื่อสภาวะธรรมทั้ง 3 (หรือขั้น 5) เกิดขึ้นเป็นครั้งแรก ในภพใดชาติใดก็เรียกว่า การเกิดเมื่อสภาวะธรรมทั้ง 3 ดับลงเป็นครั้งสุดท้ายในภพนั้นก็เรียกว่า การตาย การเกิดและการตายจึงเป็นเพียงการสืบทอดของสภาวะธรรมทั้ง 3 จากภพหนึ่งไปสู่อีกภพหนึ่งเท่านั้น หากยังไม่เป็นพระอรหันต์ ตายแล้วก็ต้องเกิดอยู่เรื่อยไป แม้ว่าใครจะรู้หรือไม่รู้ก็ตามสภาวะธรรมทั้ง 3 นี้ก็ ทำงานอยู่เช่นนี้โดยไม่มีเวลาหยุดพักแม้แต่วินาทีเดียว สภาวะธรรมเหล่านี้เป็นธรรมชาติที่ไม่ได้เกิดจากพระผู้เป็นเจ้าหรือพระพรหมหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ใดๆ เป็นผู้บันดาล หรือเป็นผู้สร้างขึ้น แต่สภาวะธรรมเหล่านี้ ล้วน เป็น

ไปตามกฎธรรมชาติอันเกิดจากเหตุและปัจจัยที่ได้สั่งสมมาตั้งแต่อดีตทั้งสิ้น นอกจากจิต เจตสิกและรูป ซึ่งรวมเรียกว่าขันธ์ 5 แล้ว ยังมีปรมัตถธรรมหรือปรมัตถสัจจะ อีก ประการหนึ่งชื่อว่า “นิพพาน” นิพพานเป็นธรรมชาติที่พ้นจากกิเลสเครื่องร้อยรัด พ้นจากการเวียนว่ายตาย เกิดในสังสารวัฏ

ปรมัตถสัจจะหรือปรมัตถธรรม เป็นเนื้อความอันประเสริฐเป็นธาตุแท้ของสรรพสิ่ง เป็นความจริงชั้นใน ที่มีความมหาลึกที่สุดที่ซ่อนอยู่เบื้องหลังสิ่งสมมุติทั้งหลายและดำรงลักษณะ เฉพาะของตน ไว้โดยไม่ผันแปรเปลี่ยนแปลง เป็นสภาวะธรรมที่เป็นประธานของอรรถบัญญัติ และศัพท์บัญญัติทั้งปวง กล่าวคือ อรรถบัญญัติเปรียบเสมือนความจริงชั้นนอกที่สวมทับ ความจริงปรมัตถ์ (ปรมัตถสัจจะ) และ ศัพท์บัญญัติก็คือ สมมุติโวหารหรือศัพท์บัญญัติ หรือ ภาษาพูดที่ใช้ในการติดต่อสื่อสารเพื่อให้เข้าใจเนื้อ ความต่าง ๆ กันได้เท่านั้น เช่น เมื่อได้ยินคำว่า “นายแดง” ซึ่งเป็นศัพท์บัญญัติ ผู้ฟังจะนึกถึงอรรถบัญญัติ ของนายแดงทันทีว่า เป็นผู้ชายคนหนึ่ง แต่ถ้าได้ยินว่า พันเอกแดง อรรถบัญญัติของนายแดงจะเปลี่ยนไป จากผู้ชายธรรมดาเป็นนายทหารยศพันเอก หากกล่าวโดยปรมัตถสัจจะ ซึ่งเป็นความหมายเชิงลึกที่จะทะลุ ชั้นศัพท์บัญญัติ และอรรถบัญญัติเข้าไป ก็จะไม่มียายแดงหรือพันเอกแดงอีกต่อไปจะมีแต่ก็เฉพาะการ ทำงานของจิต เจตสิก และรูป หรือการทำงานของขันธ์ 5 เท่านั้น

จิต คือ วิญญาณขันธ์ เจตสิก คือ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์ รูป คือ รูปขันธ์ จิต มีทั้งหมด 89 ลักษณะ (โดยย่อ) หรือ 121 ลักษณะ (โดยพิสดาร) เจตสิกมีทั้งหมด 52 ชนิด จำแนกได้เป็น 3 ขันธ์คือ

- 1) เวทนาเจตสิก เป็นเวทนาขันธ์
- 2) สัญญาเจตสิก เป็นสัญญาขันธ์
- 3) เจตสิกที่เหลืออีก 50 เป็น สังขารขันธ์

รูปมีทั้งหมด 28 ชนิดจัดเป็นรูปขันธ์ทั้งหมด ในทางกลับกันเมื่อยกขันธ์ 5 ขึ้นเป็นประธานในการแสดงจะเป็นดังนี้ รูปขันธ์ ได้แก่ รูป 28 ชนิด เวทนาขันธ์ ได้แก่ เวทนาเจตสิก สัญญาขันธ์ ได้แก่ สัญญาเจตสิก สังขารขันธ์ ได้แก่ เจตสิกที่เหลืออีก 50 ชนิดวิญญาณขันธ์ ได้แก่ จิต 89 ลักษณะ (โดยย่อ) หรือ 121 ลักษณะ (โดยพิสดาร) นอกจากจิต เจตสิก และรูปแล้วยังมีปรมัตถธรรมอีกประการหนึ่งคือ นิพพาน ซึ่งเป็นขันธวิมุตติ (ไม่ใช่องค์ประกอบขันธ์ 5) นิพพานต่างจาก ปรมัตถธรรม 3 ประการแรกตรงที่ จิต เจตสิก รูป เป็น สังขตธรรมคือ ธรรมที่เกิดจากปัจจัยปรุงแต่ง ส่วนนิพพานเป็นอสังขตธรรม คือ ธรรมที่ไม่

มีปัจจัยปรุง แต่ง จิต เจตสิก รูป มีลักษณะสามัญที่เรียกว่าไตรลักษณ์ ได้แก่ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ส่วนนิพพานมี ลักษณะสามัญคือ นิจจัง ทุกขังและอนัตตา (สรรพกิจ โกศล, 2538)

ต่อไปนี้จะกล่าวถึงเนื้อความของปรมัตถธรรมทั้ง 4 โดยสังเขปในพระอภิธัมมัตถสังคหะ ปริจเฉทที่ 1 (จิตปรมัตถ์) ปริจเฉทที่ 2 (เจตสิกปรมัตถ์) และปริจเฉทที่ 6 (รูปปรมัตถ์และนิพพานปรมัตถ์)

1) จิตปรมัตถ์

เป็นธรรมชาติที่รู้อารมณ์ คือเป็นธรรมชาติที่คิดนึก และรับรู้อารมณ์ที่มากระทบ กล่าวคือ ขณะที่เห็นสีต่างๆ ทางตานั่น ตาไม่เห็นอะไร ตาเป็นเพียงปัจจัยที่ทำให้เกิดการเห็น ซึ่งเป็นจิต เมื่อเสียงกระทบหู หูไม่ใช่จิตเพราะเสียงและหูไม่รู้อะไร แต่สภาพธรรมที่ได้ยินเสียงหรือรู้เสียงนั้นเป็นจิต ฉะนั้นจิตปรมัตถ์ จึงเป็นสภาพธรรมที่รู้สี รู้เสียง รู้สิ่งต่างๆ ปรมัตถธรรมคือ สภาพธรรมที่มีจริง จิตเป็นปรมัตถธรรมที่เกิด ขึ้นรู้สี รู้เสียง รู้กลิ่น รู้รส รู้สัมผัส รู้สิ่งต่างๆ ตามประเภทของจิตนั้นๆ เช่น จิตที่เกิดขึ้นเห็นสีทางตา เป็นจิตประเภทหนึ่ง จิตที่เกิดขึ้นได้ยินทางหูเป็นจิตประเภทหนึ่ง จิตที่เกิดขึ้นรู้เย็น รู้ร้อน รู้แข็ง รู้ตึง รู้ไหวทางกายเป็นจิตประเภทหนึ่ง จิตคิดนึกที่เกิดขึ้นรู้เรื่องต่างๆ ทางใจเป็นจิตประเภทหนึ่ง ดังนี้ เป็นต้น ทั้งนี้ตามประเภทของจิต และตามปัจจัยที่ทำให้เกิดจิตประเภทนั้นๆ

จิตซึ่งเป็นสภาพธรรมที่รู้อารมณ์นั้น มิใช่มีแต่ในพระพุทธศาสนา หรือเฉพาะในมนุษย์เท่านั้น จิตเห็นจิตได้ยินเป็นต้นนั้นเป็นปรมัตถธรรมไม่ใช่เชื้อชาติใดๆทั้งสิ้น การที่บัญญัติว่าเป็นบุคคลนี้เห็นสัตว์นั้นได้ยินเป็นต้น ก็โดยอาศัยรูปและการจำ ถ้าไม่มีรูปและการจำ ก็ย่อมจะบัญญัติจิตเห็น จิตได้ยินนั้นๆ ว่าเป็น บุคคลนี้เห็น หรือเป็นสัตว์นั้นได้ยินไม่ได้ จิตเป็นปรมัตถธรรม ไม่ว่าจะเป็นจิตเห็นของสัตว์ใด บุคคลใด จิตเห็นที่เกิดขึ้นนั้น ก็จะต้องเห็นสิ่งที่ปรากฏทางตา จิตได้ยินก็ต้องได้ยินเสียง จิตเห็นจะรู้เสียงไม่ได้ และจิตได้ยินจะรู้สิ่งที่ปรากฏทางตาไม่ได้ ไม่มีผู้ใดมีอำนาจบังคับบัญชา ให้ปรมัตถธรรมเปลี่ยนลักษณะ และสภาพของปรมัตถธรรมนั้นๆ เป็นอย่างอื่นได้ จิตซึ่งเป็นปรมัตถธรรมที่เกิดขึ้นรู้อารมณ์นั้น เกิดขึ้นได้เพราะมีเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดขึ้น เมื่อไม่มีปัจจัย จิตก็เกิดไม่ได้ เช่น เมื่อเสียงไม่เกิดขึ้นกระทบหู จิตได้ ยินก็เกิดขึ้นไม่ได้ เมื่อกลิ่นไม่เกิดขึ้นกระทบจมูก จิตรู้กลิ่นก็เกิดไม่ได้ จิตแต่ละประเภทจะเกิดขึ้นได้ ก็ เพราะมีปัจจัยที่ทำให้เกิดจิตประเภทนั้นๆ ฉะนั้น จิตที่เกิดขึ้นจึงต่างกันเป็น 89 ประเภท หรือ 121 ประเภท โดยพิเศษ (ซึ่งเรียกว่า 89 ดวงหรือ 121 ดวง) และปัจจัยที่ทำให้เกิดจิตประเภทหนึ่งๆ นั้นก็ไม่ใช่เพียงปัจจัย

เดียว แต่ต้องมีหลายปัจจัย เช่น จิตเห็นเกิดขึ้นเพราะมีปัจจัยคือตาซึ่งได้แก่ จักขุปสาท และรูป คือสิ่ง ที่ปรากฏทางตา เป็นต้น

2) เจตสิกปรมัตถ์

เจตสิก คือ ธรรมชาติที่ประกอบกับจิตปรุงแต่งจิต เป็นนามธรรมเกิดร่วมกันกับจิต คือเกิดพร้อมกันกับจิต ดับพร้อมกับจิต อาศัยที่เกิดขึ้นเดียวกันกับจิตและรับอารมณ์เดียวกันกับจิต สภาพของจิตเป็นเพียงประธานในการรู้อารมณ์แต่การที่จิตแสดงอาการโกรธหรือแสดงอาการโลภก็เพราะมีเจตสิกประกอบปรุงแต่งให้เกิดความโกรธหรือความโลภ จิตจะเกิดโดยไม่มีเจตสิกไม่ได้ ในขณะที่จิตเกิดขึ้นรู้อารมณ์นั้น มีนามปรมัตถ์อีกประเภทหนึ่งเกิดร่วมกับจิตและรู้อารมณ์เดียวกับจิต นามปรมัตถ์นั้นคือเจตสิก เจตสิกได้แก่ ความโกรธ ความรัก ความสุข ความทุกข์ ความตระหนี่ ความริษยา ความเมตตา ความกรุณา เป็นต้น สภาพธรรมเหล่านี้เป็นเจตสิกปรมัตถ์ ไม่ใช่จิตปรมัตถ์

ความโกรธ ความรัก ความสุข ความทุกข์ เป็นต้นนั้น เป็นสภาพธรรมที่มีจริง ไม่ใช่ตัวตน ไม่ใช่สัตว์ ไม่ใช่บุคคล เป็นสภาพธรรมที่ต้องเกิดกับจิต ถ้าไม่มีจิต เจตสิกคือ ความโกรธ ความรัก ความทุกข์ เป็นต้นนั้นก็เกิดไม่ได้เจตสิกปรมัตถ์มี 52 ประเภทหรือเรียกว่า 52 ดวงเช่น ความโกรธ (โทสะ) ก็เป็นเจตสิก ชนิดหนึ่งมีลักษณะหยาบกระด้างดูร้าย ความรักก็เป็นเจตสิกชนิดหนึ่ง คือ โลภเจตสิก มีลักษณะยึดติด ไม่ สละและปรารถนาอารมณ์ จะเห็นได้ว่าเจตสิกแต่ละประเภทเป็นสภาพธรรมแต่ละอย่างไม่ใช่สภาพธรรม อย่างเดียวกัน นอกจากมีลักษณะต่างกันกิจของเจตสิกแต่ละอย่างก็ต่างกัน ผลคืออาการที่ปรากฏก็ต่างกัน และเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดเจตสิกแต่ละประเภทก็ต่างกัน

จิตปรมัตถ์และเจตสิกปรมัตถ์ เป็นนามธรรมที่รู้อารมณ์และเกิดร่วมกัน เจตสิกเกิดพร้อมกับจิต ดับพร้อมกับจิต รู้อารมณ์เดียวกับจิต และเกิดที่เดียวกับจิต คือ จิตเกิดดับที่ไหน เจตสิกก็เกิดดับที่นั่น จิตปรมัตถ์และเจตสิกปรมัตถ์นั้นไม่แยกกันคือไม่เกิดดับแต่เพียงปรมัตถ์เดียวจิตเป็นใหญ่ เป็นประธานใน การรู้อารมณ์ ส่วนเจตสิกต่างๆ ที่เกิดร่วมกับจิต ก็รู้อารมณ์เดียวกับจิต แต่มีลักษณะและหน้าที่ในการรู้ อารมณ์นั้นต่างกันไปตามลักษณะและกิจการงานของเจตสิกแต่ละประเภท เพราะเหตุที่จิตแต่ละดวงที่เกิดขึ้นนั้นมี เจตสิกเกิดขึ้นร่วมด้วยมากน้อยต่างๆ กัน และเป็นเจตสิกต่างประเภทกัน จึงทำให้จิตต่างกันเป็น 89 หรือ 121 ประเภท โดยเฉพาะ จิตแต่ละประเภทนั้นไม่เหมือนกัน โดยรู้อารมณ์ต่างกันบ้าง โดยทำกิจ ต่าง กันบ้าง โดยเจตสิกที่เกิดร่วมด้วยต่างกันบ้าง เช่น จิตบางดวงมีสิ่งที่ปรากฏทางตาเป็นอารมณ์ จิตบาง

ดวง มีเสียงเป็นอารมณ์ จิตบางดวงทำกิจเห็น จิตบางดวงทำกิจได้ยิน เป็นต้น จิตบางดวงมีโลกเจตสิกเกิดร่วม ด้วย จิตบางดวงมีโอสเจตสิกเกิดร่วมด้วยดังนี้ เป็นต้น

3) รูปปรมาณูและนิพพานปรมาณู

รูปปรมาณู เป็นสภาวะธรรมที่ไม่รู้อารมณ์มีปัจจัยปรุงแต่งจึงเกิดขึ้นและดับไป เช่นเดียวกันกับจิตและเจตสิก รูปปรมาณูมี 28 รูป หรือ 28 ประเภท และมีความหมายไม่มีเหมือนที่เข้าใจกันว่า โต๊ะเป็นรูปหนึ่ง แก้ว เป็นรูปหนึ่ง หนังสือเป็นรูปหนึ่ง อย่างนี้เป็นต้น ในรูปปรมาณู 28 ประเภทนั้น มีรูปที่จิตรู้ได้ทางตา คือ มองเห็นได้เพียงรูปเดียว คือ สิ่งที่ปรากฏทางตาเท่านั้น ส่วนอีก 27 รูปนั้น จิตเห็นไม่ได้ แต่รู้ได้ทางอื่นตาม ประเภทของรูปนั้นๆ เช่น เสียงรู้ได้ทางหู เป็นต้น

มหาภูตรูป 4 พุทธปรัชญากล่าวว่า ร่างกายของมนุษย์ประกอบด้วยธาตุ 4 ที่เรียกว่ามหา ภูตรูป 4 คือ ปรฐวีธาตุ (ธาตุดิน) อาโปธาตุ (ธาตุน้ำ) เตโชธาตุ (ธาตุไฟ) และ วาโยธาตุ (ธาตุลม) มหาภูตรูป 4 เป็นเหตุปัจจัยพื้นฐานที่รวมตัวเกาะกลุ่มกันอย่างถูกส่วนตามกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ จนกระทั่งปรากฏเป็น รูปชั้นของมนุษย์

อุปาทายรูป 24 ตามทัศนะของพุทธปรัชญา ร่างกายของมนุษย์ นอกจากจะประกอบด้วยมหาภูตรูป หรือธาตุหลัก 4 ชนิดดังกล่าวแล้ว ยังประกอบด้วยอุปาทายรูปหรือรูปที่อ้างอิงอาศัยอยู่กับมหาภูตรูป 4 อีก 24 ชนิด สิ่งที่เรียกว่าอุปาทายรูปนี้ได้แก่ สมบัติคุณลักษณะและอาการของมหาภูตรูปที่ประชุมกันในสัดส่วนที่เหมาะสมแล้วปรากฏเป็นร่างกายของมนุษย์นั่นเอง อุปาทายรูป 24 ได้แก่

- 1) ปสาทรูป 5 สำหรับรับอารมณ์ได้แก่ หู ตา จมูก ลิ้น กาย
- 2) วสัทรูปหรือโคจรรูป 4 เป็นอารมณ์เป็นแดนรับรู้ของอินทรีย์ ได้แก่ รูป เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะ
- 3) ภาวรูป 2 แสดงภาวะแห่งเพศ ได้แก่ ความเป็นหญิงและความเป็นชาย
- 4) หทัยรูป 1 ได้แก่ที่ตั้งของใจหรือหัวใจ
- 5) ชีวิตรูป 1 ได้แก่ชีวิต
- 6) อาหารรูป 1 ได้แก่ สารอาหารที่ดูดซึมเข้าไป
- 7) ปริเนทรูป 1 ได้แก่ สภาวะหรือช่องว่าง
- 8) วิญญูติรูป 2 ได้แก่ การเคลื่อนไหวให้รู้ความหมายด้วยกายและวาจา

9) วิการรูป 3 ได้แก่ อาการของความเบา ความอ่อน สลวยและการใช้การได้

10) ลักษณะรูป 4 ได้แก่ ความเติบโตขึ้น ความต่อเนื่องความทรุดโทรมและความปรวนแปร
แตกสลายไป

6. นิพพานปรมัตถ์

นิพพานปรมัตถ์เป็นสภาพธรรมที่ดับทุกข์ จิต เจตสิก รูป เป็นทุกข์เพราะไม่เที่ยง เกิดขึ้นแล้วดับไป การที่จะดับทุกข์ได้นั้นจะต้องดับตัณหา เพราะตัณหาเป็นสมุทัย เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เป็นสมุทัยให้เกิดขั้น ซึ่งได้แก่ จิต เจตสิก รูป การที่จะดับตัณหาได้นั้นก็ด้วยการอบรมเจริญปัญญา จนรู้แจ้งชัดในลักษณะเกิดดับของจิต เจตสิก รูป แล้วละคลายความยึดมั่นเห็นผิดในจิต เจตสิก รูป ได้ด้วยการรู้แจ้งนิพพาน ซึ่งเป็นสภาพธรรมที่ดับตัณหา ดับทุกข์ ดับขั้น นิพพานจึงเป็นธรรมที่มีจริง เป็นปรมัตถธรรม เป็นสภาพธรรมที่รู้แจ้งได้ นิพพานปรมัตถ์ โดยปริยายแห่งเหตุมี 2 อย่าง สอุปาทิเสสนิพพานธาตุ 1 อนุปาทิเสสนิพพานธาตุ 1 (Thepa, 2019) การเอาเรื่องนิพพานมากเล่าในที่นี้ก็เพียงเพื่อแสดงให้รู้ว่านิพพานก็เป็นปรมัตถธรรมอีก ประการหนึ่งนอกเหนือจากจิต เจตสิก และรูป ที่ได้กล่าวมาแล้วซึ่งธรรมทั้ง 4 ประการนี้รวมเรียกว่า “ปรมัตถธรรม 4” (บุญมี แท่นแก้ว. 2543)

7. สรุป

ปรมัตถธรรมหรือปรมัตถส์จะจึงมี 4 ประเภท จิต เป็นสภาพธรรมที่เป็นใหญ่ในการรู้สิ่ง ที่ปรากฏ เช่น เห็น ได้ยิน เป็นต้น จิตทั้งหมดมี 89 ประเภทหรือ 121 ประเภทโดยพิเศษ เจตสิก เป็นสภาพธรรมอีกประเภทหนึ่งที่เกิดร่วมกับจิต รู้สิ่งเดียวกับจิต ดับพร้อมกับจิต และเกิดที่เดียวกับจิต เจตสิกแต่ละเจตสิกมีลักษณะและกิจ ต่างกันตามประเภทของเจตสิกนั้นๆ เจตสิกทั้งหมดมี 52 ประเภท รูป เป็นสภาพธรรมที่ไม่ใช่สภาพรู้ เช่น สี เสียง กลิ่น รส เป็นต้น รูปทั้งหมดมี 28 ประเภท นิพพาน เป็นธรรมที่ดับกิเลส ดับทุกข์ นิพพาน ไม่มีปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดขึ้น นิพพานจึงไม่เกิดดับ

จึงกล่าวได้ว่าความจริงในขั้นสูงสุดในพุทธปรัชญา คือ ความจริงในอริยสัจ เป็นความจริงที่มีอยู่ตามธรรมชาติ คือ มีอยู่ในลักษณะที่เรียกว่า อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา (ไตรลักษณ์) หมายความว่า มีอยู่อย่างเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลง ไม่คงที่คงตัว สิ่งที่มีอยู่ดังกล่าว คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน ซึ่งถ้ากล่าวโดย สรุปก็คือ รูปกับนาม (ขั้น 5)

ความจริงหรือสัจภาวะที่มนุษย์เราศึกษาและรู้จักในโลกนี้มีอยู่ 4 ประการ ได้แก่

1) สมมติสัจจะ (Conventional Truth) หมายถึงความจริงขึ้นนอกแบบผิวเผิน ที่คนเราสมมติ ว่าเป็นจริงและยอมรับกันในชีวิตประจำวัน หากแต่เมื่อได้ศึกษาค้นคว้าลงให้ละเอียดแล้วจะพบว่าความจริง ขึ้นนี้ไม่ใช่ความจริงแต่อย่างใด ตัวอย่างเช่น มนุษย์เห็นพ้องต้องกันว่าดวงอาทิตย์ขึ้นทางทิศตะวันออก และตกลงในทางทิศตะวันตก หากแต่เมื่อศึกษาในรายละเอียดแล้วจะพบว่าดวงอาทิตย์ไม่ได้ขึ้นและตก แต่อย่างใด ปรากฏการณ์ที่เห็นนั้นเกิดจากการที่โลกหมุนรอบตัวเองต่างหาก

2) สภาวสัจจะ (Empirical Truth) หมายถึงความจริงที่ได้จากการศึกษาค้นคว้า วิจัย วิเคราะห์ วิจัยให้ลึกซึ้งจนสามารถรู้ความจริงระดับลึกลงไปอีก เช่น การรู้ว่าปรากฏการณ์ดวงอาทิตย์ขึ้นและ ลงนั้นเกิด จากการหมุนของโลก เป็นต้น

3) ปรมัตถสัจจะ (Metaphysical Truth) หมายถึงความจริงที่อยู่เหนือวิสัยของประสาทสัมผัสของ มนุษย์ เช่น ความจริงเกี่ยวกับจิตวิญญาณ นรก สวรรค์ นิพพาน เป็นต้น ซึ่งก็คือความจริงทางอภิปรัชญา

4) อริยสัจ (The Four Noble Truth) หมายถึงความจริงอันประเสริฐ 4 ประการ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย (เหตุที่ทำให้เกิดทุกข์) นิโรธ (ความดับทุกข์) และมรรค (ทางปฏิบัติเพื่อความดับทุกข์) พระพุทธเจ้าถือว่า ทรงสรรเสริญ ความจริงข้อนี้ว่าสูงส่งกว่าความจริงข้อ 1-3 เนื่องจากเป็นความจริงที่ช่วยให้มนุษย์ไปสู่ การพ้นทุกข์ได้

8. เอกสารอ้างอิง

กรมศาสนา. (2525). พระไตรปิฎกภาษาไทยฉบับหลวง. กรุงเทพมหานคร:โรงพิมพ์การศาสนา. 2525

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์. (2537). พระไตรปิฎกพร้อมอรรถกถาแปลชุด 91 เล่ม. กรุงเทพมหานคร:

มหาวิทยาลัยราชภัฏวไลยอลงกรณ์.

พระอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย. (2558). คู่มือพระอภิธรรมมัตถสังคหะปริจเฉทที่ 1 จิตตสังคหวิภาค. ปริจเฉทที่ 2 เจตสิกสังคหวิภาค. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

พระอภิธรรมโชติกะวิทยาลัย. (2558). คู่มือพระอภิธรรมมัตถสังคหะปริจเฉทที่ 6 รูปสังคหวิภาค. มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.

- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556). *พจนานุกรมพุทธศาสน์ฉบับประมวลศัพท์*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์พลีธัมม์.
- ทองย้อย สิ้นแสงชัย. (2557). *บาลีวันละคำ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ นานมีบุ๊คส์พับลิเคชันส์.
- สุจินต์ บริหารวนเขตต์. (2553). *ปรมัตถธรรมสังเขป จิตตสังเขปและภาคผนวก*. กรุงเทพมหานคร: โอ. เอส. พริ้นติ้งเฮาส์.
- สุนทรณ รั้งสี. (2541). *พุทธปรัชญาจากพระไตรปิฎก*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ปรุทมม์ บุญศรีตัน. (2556). *ความจริงเกี่ยวกับ จักรวาล โลก มนุษย์และสังสารวัฏ*. กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- La Vallée Poussin, L. D. (1933). The Madhyamikas and the Tathata. *Indian Historical Quarterly*, 9, 30-31.
- Thepa, P. C. A. (2019). Niravana: the world is not born of cause. *International Journal of Research*, 6(2), 600-606.
- Thepa, P. C. A. (2022). Buddhist Psychology: Corruption and Honesty Phenomenon. *Journal of Positive School Psychology*, 6(2), 5986-6005.

ISSN: 2822-048X (Online)

มูลนิธิพุทธศาสนศึกษา วัดบวรณศิริมัตยาราม

ที่ตั้ง เลขที่ 5 ถนนอัษฎางค์ แขวงศาลเจ้าพ่อเสือ เขตพระนคร กรุงเทพมหานคร 10200

<https://so08.tci-thaijo.org/index.php/dhammalife/index>

Copyright © Journal of Dhamma for Life

Platform &
workflow by
OJS / PKP